PREMIUL NOBEL PENTRU LITERATURĂ

J.M. COETZEE

Elizabeth Costello

HUMANITAS
fiction

Raftul
Denisei

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

J.M. COETZEE

Elisabeth Costello

Opt lecții

Traducere din engleză de
IRINA HOREA

HUMANITAS
fiction

Redactor: Andreea Răsuceanu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Lucrare executată la Paper Print – Brăila

J.M. COETZEE
ELIZABETH COSTELLO: EIGHT LESSONS
Copyright © 2003 by J.M. Coetzee
By arrangement with Peter Lampack Agency, Inc.
350 Fifth Avenue, Suite 5300
New York, NY 10118 USA
All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2015, pentru prezenta versiune românească

ISBN 978-973-689-906-5
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanit
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

1
Realismul

În primul rând este problema începutului, mai exact, cum să ajungem, din locul de unde suntem, adică deocamdată de nicăieri, până pe țărmul celălalt. O problemă simplă, de construire a unui pod, problema înjghebării unui pod. Oamenii rezolvă asemenea chestiuni în fiecare zi. Le rezolvă și, după ce au făcut-o, merg mai departe.

Să presupunem că, oricum s-ar fi rezolvat, problema s-a rezolvat. Să presupunem că podul este construit și a fost traversat, gata, ni-l scoatem din minte. Am lăsat în urmă teritoriul pe care ne-am aflat. Suntem pe teritoriul celălalt, unde vrem să ne aflăm.

Elizabeth Costello este scriitoare, născută în 1928, ceea ce înseamnă că are șaizeci și șase de ani, merge pe șaizeci și șapte. A scris nouă romane, două cărți de poeme, o carte despre viața păsărilor și o mulțime de articole de presă. Prin naștere, e australiancă. S-a născut la Melbourne, acolo locuiește și acum, deși între 1951 și 1963 a trăit în străinătate, în Anglia și Franța. A fost căsătorită de două ori. Are doi copii, câte unul din fiecare căsătorie.

Elizabeth Costello a devenit faimoasă cu al patrulea roman, *Casa de pe strada Eccles* (1969), al cărui personaj principal este Marion Bloom, soția lui Leopold Bloom, personajul principal al altui roman, *Ulise* (1922), de James Joyce. În ultimul deceniu, s-a creat în jurul autoarei o mică industrie critică; există chiar o Societate „Elizabeth Costello", cu sediul

la Albuquerque, New Mexico, care publică un trimestrial, *Buletinul Elizabeth Costello.*

În primăvara anului 1995, Elizabeth Costello a întreprins, ori întreprinde (timpul prezent, de-acum înainte), o călătorie la Williamstown, Pennsylvania, la Altona College, pentru a i se decerna Premiul Stowe. Premiul se acordă din doi în doi ani unui scriitor important, de talie internațională, ales de un juriu de critici și scriitori. Constă într-o sumă de 50.000 de dolari, finanțată prin testament din succesiunea Stowe, și o medalie de aur. Este unul dintre premiile literare consistente din Statele Unite.

În timpul vizitei în Pennsylvania, Elizabeth Costello (Costello e numele ei de fată) e însoțită de fiul ei, John. John predă fizica și astronomia la un colegiu din Massachusetts, dar, din motive numai de el știute, și-a luat un an sabatic. De la o vreme, Elizabeth e mai fragilă: fără ajutorul fiului ei, nu s-ar fi angajat în această călătorie istovitoare până în partea cealaltă a lumii.

Să trecem. Au ajuns la Williamstown, au fost duși la hotel, o construcție surprinzător de mare pentru un oraș mic, un hexagon înalt, în exterior marmură neagră de sus până jos, în interior cristale și oglinzi. În camera ei are loc un dialog.

— O să te simți bine aici? întreabă fiul.

— Sigur o să mă simt bine, răspunde ea.

Camera se găsește la etajul al doisprezecelea, cu o perspectivă asupra unui teren de golf, dincolo de care se zăresc dealuri împădurite.

— Atunci ce-ar fi să te odihnești? Vin să ne ia la șase jumătate. O să te sun cu câteva minute înainte.

El dă să plece. Ea întreabă:

— John, ce anume vor ei de la mine?

— În seara asta? Nimic. E doar un dineu cu membrii juriului. O să avem grijă să nu se lungească. O să le atrag atenția că ești obosită.

— Şi mâine?

— Mâine e altă poveste. Mă tem că pentru mâine o să trebuiască să-ţi încordezi toate puterile.

— Am uitat de ce am acceptat să vin. Mi se pare un calvar mult prea mare prin care trebuie să trec fără un motiv serios. Mai bine le ceream să uite de ceremonie şi să-mi trimită cecul prin poştă.

După un zbor lung, ea îşi arată vârsta. Nu s-a preocupat niciodată de aspectul ei; înainte, treacă-meargă; acum se vede. Bătrână şi obosită.

— Din păcate, mamă, nu aşa stă treaba. Dacă accepţi banii, trebuie să duci spectacolul până la capăt.

Ea clatină din cap. Încă nu şi-a dezbrăcat vechiul impermeabil albastru pe care şi l-a pus la aeroport. Părul arată gras, inert. Bagajul e nedesfăcut. Dacă o lasă singură acum, ce va face?

El este aici, cu ea, pentru că o iubeşte. Nu şi-o poate imagina trecând prin această încercare fără ca el să-i fie alături. Îi este alături pentru că e fiul ei, fiul ei iubitor. Dar e pe punctul de a deveni şi antrenorul ei – ce cuvânt dezagreabil!

Se gândeşte la ea ca la o focă, o focă de circ, bătrână, obosită. Încă o dată, trebuie să se aburce pe postament, încă o dată trebuie să arate că ştie să ţină mingea în echilibru pe nas. Depinde de el s-o îmboldească, să-i dea curaj, s-o ajute să ducă spectacolul la bun sfârşit.

— E singura modalitate pe care o au, îi zice el cât poate de blând. Te admiră, vor să te omagieze. E cel mai bun mod la care s-au gândit pentru a realiza acest lucru. Dându-ţi bani. Făcându-ţi cunoscut numele la radio şi televiziune. Se folosesc de una pentru a o realiza pe cealaltă.

Aplecată peste biroul stil Empire, răsfoind broşurile care îi spun unde să se ducă la cumpărături, unde să cineze, cum să folosească telefonul, ea îi aruncă privirea aceea ironică, scurtă, ce încă are puterea să-l surprindă, să-i amintească cine este ea.

— Singura modalitate? murmură ea.

La şase jumătate, el ciocăneşte la uşă. Ea e gata, îl aşteaptă plină de îndoieli, dar pregătită să înfrunte duşmanul. Poartă compleul albastru şi jacheta de mătase, uniforma ei de romancieră, şi pantofii albi care n-au nici un cusur, doar că o fac să arate oarecum a Daisy Duck. Şi-a spălat părul, l-a pieptănat pe spate. Încă arată gras, dar onorabil de gras, ca al unui marinar sau al unui mecanic. Pe chipul ei s-a şi instalat expresia pasivă despre care ai spune că e posacă, dacă ai vedea-o pe chipul unei tinere. Un chip fără personalitate, genul care i-ar pune pe fotografi la muncă pentru a-i conferi distincţie. Ca al lui Keats, se gândeşte el, marele susţinător al receptivităţii neutre.

Compleul albastru, părul gras sunt detalii, semne ale unui realism moderat. Oferi particularităţile, permiţi semnificaţiilor să se vădească de la sine. Un procedeu iniţiat de Daniel Defoe. Robinson Crusoe, aruncat pe plajă, se uită în jur după tovarăşii săi de pe corabie... Dar nu e nici unul. „Nu i-am mai văzut niciodată, nici urmă de ei", zice el, „în afară de trei pălării de-ale lor, o şapcă şi doi pantofi care nu erau pereche". Doi pantofi care nu erau pereche: nefiind pereche, pantofii au încetat să mai fie încălţări, devin dovezi ale morţii, smulşi de mările înspumate din picioarele oamenilor care se îneacă, azvârliţi pe uscat. Fără vorbe mari, fără disperare, doar pălării, şepci, pantofi.

Pe mama lui şi-o aminteşte dintotdeauna izolându-se dimineaţa, ca să scrie. Nu putea fi deranjată sub nici un motiv. El se gândea la sine ca la un copil nefericit, singur şi neiubit. Când propria soartă îi întrista peste măsură, el şi sora lui se prăbuşeau în faţa uşii încuiate şi scânceau încetişor. Treptat, scâncetul se transforma în fredonat sau în cântec, şi se simţeau mai bine, uitând că sunt abandonaţi.

Acum scena s-a schimbat. El a crescut. Nu mai este în afara uşii, ci înăuntru, observând-o pe ea cum şade cu spa-

tele la fereastră, privind drept în față, în vreme ce părul ei trece încet de la negru la gri, la pagina albă. Ce încăpățânare! se gândește. Ea merită medalia, nu încape îndoială, această medalie și multe altele. Pentru curaj, dincolo de chemarea datoriei.

Schimbarea s-a produs când el avea treizeci și trei de ani. Până atunci, nu citise nici un cuvânt din ceea ce scrisese ea. Așa i-a răspuns el, așa s-a răzbunat pentru faptul că îl încuia afară. Ea l-a respins pe el, prin urmare a respins-o și el pe ea. Ori poate el refuza să o citească pentru a se proteja pe sine. Poate că acesta era motivul mai adânc: să prevină lovitura de trăsnet. Iar într-o bună zi, fără să spună nimic nimănui, nici măcar sieși, a luat din bibliotecă una dintre cărțile ei. Apoi a citit totul, citea la vedere, în tren, la masa de prânz. „Ce citești?" „Una dintre cărțile mamei mele."

El este în cărțile ei, sau în unele dintre ele. Recunoaște și alte personaje; cu siguranță sunt și mai multe pe care nu le recunoaște. Despre sex, despre pasiune, gelozie și invidie, ea scrie cu o capacitate de pătrundere care-l cutremură. De-a dreptul indecent.

Ea îl face să se cutremure; probabil că asta le face și altor cititori. Probabil că, de aceea, în tabloul mai mare, ea există. Ce răsplată ciudată pentru o viață întreagă în care i-ai făcut pe oameni să se cutremure: să fii adus în acest oraș din Pennsylvania și să ți se dea bani! Căci ea nu este nicidecum un scriitor reconfortant. E chiar crudă, așa cum pot fi femeile, dar cum bărbații rareori au curajul să fie. De fapt, ce fel de creatură e ea? Nu e focă: nu e suficient de amabilă. Dar nu e nici rechin. Pisică. Una dintre pisicile acelea mari, care se opresc atunci când își eviscerează victima și peste pântecul sfâșiat îți aruncă o privire galbenă, rece.

Jos îi așteaptă o femeie, aceeași tânără care i-a luat de la aeroport. Numele ei e Teresa. Este instructor la Altona College, dar în privința Premiului Stowe, e factotum, calul de

bătaie, iar în contextul mai larg al universității, un personaj minor.

El se așază în față, lângă Teresa, mama lui se așază în spate. Teresa e emoționată, într-atât de emoționată încât flecărește pur și simplu. Le spune despre cartierele prin care trec, despre Altona College și istoria acestuia, despre restaurantul spre care se îndreaptă. În toată pălăvrăgeala, reușește să o iscodească pe mama lui de două ori, scurt, ca o amușinare de șoricel. „Toamna trecută am avut-o aici pe A.S. Byatt", zice ea. „Ce credeți despre A.S. Byatt, doamnă Costello?" Iar mai târziu: „Ce credeți despre Doris Lessing, doamnă Costello?" Scrie o carte despre femeile scriitoare și politică; își petrece verile la Londra, făcând cercetare, cum zice ea; el nu ar fi surprins dacă ea ar avea un reportofon ascuns în mașină.

Mama lui are un cuvânt pentru oamenii de genul acesta. Ea îi numește carași-aurii. Zici că sunt mici și inofensivi, spune ea, deoarece nici unul nu-și dorește mai mult de-o firimitură de carne, infinitezimală. Primește scrisori de la ei în fiecare săptămână, prin grija editorului ei. A fost o vreme când obișnuia să răspundă: Mulțumesc pentru interesul pe care-l manifestați, din nefericire sunt prea ocupată pentru un răspuns amplu, așa cum merită scrisoarea dumneavoastră. Apoi un prieten i-a spus că scrisorile acestea ale ei ajungeau pe piața de autografe. Drept care ea nu a mai răspuns la nici o scrisoare.

Picățele aurite dând roată balenei muribunde, așteptându-și șansa să se repeadă și să apuce o îmbucătură.

Ajung la restaurant. Plouă ușor. Teresa îi lasă la ușă și pleacă să parcheze mașina. Deocamdată rămân singuri pe trotuar.

— Încă putem să ne facem nevăzuți, îi zice el. Nu e prea târziu. Oprim un taxi, ne ducem la hotel, ne luăm lucru-

rile, suntem la aeroport înainte de opt jumătate, ne suim în primul avion care pleacă. Dispărem de pe scenă înainte să sosească poliția.

El zâmbește. Ea zâmbește. Vor merge cu programul până la capăt, nici nu încape vorbă. Dar e plăcut măcar să te joci cu ideea de a scăpa. Glume, secrete, complicități: o privire aici, un cuvânt dincolo – în acest mod aleg ei să fie împreună, să stea despărțiți. El va fi scutierul ei, ea va fi cavalerul lui. El o va apăra atât cât va putea. Apoi o va ajuta să îmbrace armura, o va aburca pe armăsarul ei, îi va pune scutul pe braț, îi va da lancea și se va retrage.

În restaurant se desfășoară o scenă, în cea mai mare parte dialog, peste care vom sări. Revenim la hotel, unde Elizabeth Costello îl roagă pe fiul ei să parcurgă lista cu persoanele pe care tocmai le-au întâlnit. El se supune, dând fiecăruia câte un nume și o funcție, cele din realitate. Gazda lor, William Brautegam, este decanul Facultății de Arte la Altona. Secretarul juriului, Gordon Wheatley, este canadian, profesor la McGill, a scris despre literatura canadiană și despre Wilson Harris. Persoana căreia i se spune Toni, care a stat de vorbă cu ea despre Henry Handel Richardson, este de la Altona College. Specialitatea ei este Australia, a predat acolo. Paula Sachs, pe ea o cunoaște. Bărbatul chel, Kerrigan, este romancier, irlandez prin naștere, acum trăiește la New York. Al cincilea membru al juriului, o femeie, care ședea lângă el, se numește Moebius. Predă în California și editează o revistă. A publicat și câteva povestiri.

— Ați avut un adevărat tête-à-tête, tu și ea, zice mama lui. Arată bine, nu-i așa?

— Așa aș zice.

Ea stă pe gânduri.

— Dar, ca grup, nu ți se par cam...

— Cam de categorie ușoară?

Ea dă din cap.

— Așa și sunt. Greii nu se implică în asemenea spectacole. Greii se luptă cu probleme de categorie grea.

— Eu nu sunt destul de grea pentru ei?

— Ba da, tu ești din categoria grea. Doar că handicapul tău e că tu nu ești o problemă. Nu s-a demonstrat că ceea ce scrii tu este o problemă. Când te vei oferi drept o problemă, s-ar putea să te mute în curtea lor. Deocamdată, nu ești o problemă, doar un exemplu.

— Ce fel de exemplu?

— Exemplu de scris. Exemplu de cum scrie cineva de condiția ta, din generația ta, cu originile tale. O pildă.

— O pildă? Mi se permite un cuvânt de protest? După tot efortul pe care-l depun ca să scriu ca nimeni altcineva?

— Mamă, n-are rost să-mi sari mie la gât. Nu răspund de felul în care te percep universitarii. Dar nu se poate să nu accepți că, la un anumit nivel, vorbim și prin urmare scriem ca toată lumea. Altfel, toți am scrie și am vorbi în limbi personale. Nu e absurd – nu-i așa? – să te preocupi mai mult de ceea ce oamenii au în comun decât de ceea ce-i desparte?

A doua zi dimineața, John se pomenește prins într-o altă dezbatere literară. În sala de gimnastică a hotelului, dă nas în nas cu Gordon Wheatley, președintele juriului. Unul lângă altul, pe bicicletele de antrenament, conversează strigând. Mama lui va fi dezamăgită, îi spune el lui Wheatley – mai în glumă, mai în serios –, dacă află că Premiul Stowe i se acordă numai pentru că s-a decretat ca anul 1999 să fie anul Australasiei.

— Și ea ce anume vrea? strigă Wheatley.

— Vrea ca ea să fie cea mai bună, răspunde el. În opinia sinceră a juriului dumneavoastră. Nu cel mai bun australian, nu cea mai bună australiancă, pur și simplu cea mai bună.

— Fără infinit nu am avea matematică, zice Wheatley. Ceea ce nu înseamnă că infinitul există. Infinitul este doar un construct, un construct uman. Bineînțeles că suntem convinși că Elizabeth Costello este cea mai bună. Dar trebuie să avem limpede în minte ce înseamnă o asemenea afirmație în contextul vremurilor noastre.

Analogia cu infinitul nu are nici un înțeles pentru el, dar nu insistă. Speră ca Wheatley să nu scrie la fel de prost precum gândește.

Realismul nu s-a împăcat niciodată cu ideile. Nici că s-ar putea altfel: realismul se bazează pe ideea că ideile n-au existență autonomă, pot exista doar în lucruri. Prin urmare, când are nevoie să dezbată idei, ca acum, realismul este împins să inventeze situații – plimbări la țară, conversații – în care personajele dau glas unor idei concurențiale și astfel, într-un anumit sens, le întruchipează. Noțiunea de *întruchipare* se dovedește a fi pivotală. În asemenea discuții, ideile nu plutesc libere și chiar nu pot pluti libere: sunt legate de vorbitorii care le enunță și sunt generate de matricea intereselor individuale în numele cărora enunțătorii lor acționează în lume – de pildă, preocuparea fiului ca mama lui să nu fie tratată ca un scriitor Mickey Mouse postcolonial, sau preocuparea lui Wheatley să nu pară un absolutist de modă veche.

La ora unsprezece, ciocănește la ușa ei. Pe ea o așteaptă o zi lungă: un interviu, o întâlnire la postul de radio al universității, apoi, seara, ceremonia de prezentare și discursul aferent.

Strategia ei cu reporterii care iau interviuri este de a prelua controlul asupra dialogului, punându-le la dispoziție un set de întrebări și răspunsuri, ce a fost repetat de atâtea ori încât el se întreabă dacă nu cumva s-a solidificat în mintea ei, devenind un fel de adevăr. Un paragraf lung despre

copilăria în suburbiile oraşului Melbourne (papagali cacadu ţipând în fundul grădinii), cu un subparagraf despre primejdia pe care-o reprezintă pentru imaginaţie siguranţa în care trăieşte clasa de mijloc. Un paragraf despre moartea tatălui ei de febră tifoidă în Malaysia, cu mama ei undeva în fundal, cântând valsuri de Chopin, urmat de o serie de improvizaţii meditative despre influenţa muzicii asupra prozei ei. Un paragraf despre lecturile din adolescenţă (vorace, neselective), apoi un salt la Virginia Woolf, pe care a citit-o prima oară în studenţie, şi la impactul pe care Woolf l-a avut asupra ei. Un paragraf despre perioada petrecută la şcoala de arte, altul despre anul şi jumătate la Cambridge, după război („Ce-mi amintesc în principal este cum mă chinuiam să mă încălzesc"), altul despre anii petrecuţi la Londra („Presupun că aş fi putut să-mi câştig existenţa ca traducător, dar limba pe care o ştiam cel mai bine era germana, iar germana nu prea era îndrăgită în acea vreme, după cum vă puteţi închipui"). Primul ei roman, pe care ea îl desconsideră cu modestie, deşi, ca prim roman, le întrecea cu mult pe celelalte, apoi anii ei în Franţa („ameţitori ani"), cu o privire oblică asupra primului ei mariaj. În fine, întoarcerea în Australia cu băiatul ei, cu el.

Una peste alta, socoteşte el ascultând-o, o prestaţie profesionistă, dacă se mai poate folosi acest cuvânt, ocupă aproape o oră, aşa cum a fost planificat, mai rămânând doar câteva minute, astfel încât să evite întrebările care încep cu „Ce credeţi despre...?". Ce crede ea despre neoliberalism, problema femeilor, drepturile aborigenilor, romanul australian contemporan? El a trăit în preajma ei aproape patru decenii, cu întreruperi, şi încă nu este sigur ce gândeşte ea despre marile întrebări. Nu e sigur şi, în general, e recunoscător că nu trebuie să audă. Deoarece gândurile ei ar fi – bănuieşte el – la fel de neinteresante ca ale majorităţii oa-

menilor. Ea e scriitor, nu gânditor. Scriitorii și gânditorii: ziua și noaptea. Nu, nu ziua și noaptea: peștele și pasărea. Dar ce e ea: pește, sau pasăre? Care e mediul ei: apa, sau aerul?

Persoana care o intervievează în această dimineață și care a venit de la Boston anume pentru această ocazie, este tânără, și mama lui este de obicei indulgentă cu tinerii. Însă persoana asta e hârșită în meserie, nu se lasă concediată cu una, cu două.

— Care spuneți că este mesajul dumneavoastră principal? insistă intervievatoarea.

— Mesajul meu? Sunt obligată să transmit un mesaj?

Nu e o contracarare puternică; reporterița își forțează avantajul.

— În *Casa de pe strada Eccles*, personajul principal, Marion Bloom, refuză să aibă raporturi sexuale cu soțul ei, până când nu se dumirește el însuși cine e el cu adevărat. Prin asta vreți să spuneți că până când bărbații nu-și alcătuiesc o identitate nouă, post-patriarhală, femeile ar trebui să se țină departe?

Mama îi aruncă lui o privire. *Ajutor!* vrea să zică, într-un fel nostim.

— Interesantă idee, murmură ea. Bineînțeles, în cazul soțului lui Marion, ar fi un gest de o severitate deosebită să-i ceri să-și alcătuiască o nouă identitate, deoarece el este un bărbat... cum să zic?... cu o identitate indecisă, cu multe forme.

Strada Eccles este un roman mare; va trăi, poate, la fel de mult ca *Ulise*; va mai exista mult timp după ce făcătorul lui va ajunge în mormânt. El încă era copil când ea l-a scris. Îl tulbură și-l ametește gândul că aceeași ființă care a zămislit *Strada Eccles* l-a zămislit și pe el. E timpul să intervină, s-o salveze de o chestionare ce promite să devină agasantă. El se ridică.

— Mamă, mă tem că trebuie să ne oprim aici, zice el. Vin să ne ia pentru programul de la radio. Iar către intervievatoare: Mulțumim, asta e tot.

Intervievatoarea își țuguie buzele iritată. Va găsi un loc și pentru el în povestea pe care o înregistrează: romanciera cu puteri șubrezite și fiul ei autoritar?

La radio, sunt separați. El este condus în cabina de control. Spre surprinderea lui, noua intervievatoare este eleganta Moebius, alături de care a șezut la dineu.

— Sunt Susan Moebius, ascultați programul *Scriitori la masa de lucru* și astăzi stăm de vorbă cu Elizabeth Costello, începe ea și face o introducere concisă. Cel mai recent roman al dumneavoastră, continuă ea, intitulat *Foc și gheață*, plasat în Australia anilor '30, este povestea unui tânăr care se luptă să se afirme ca pictor, în ciuda opoziției familiei și societății. V-ați gândit la cineva anume când l-ați scris? Se inspiră din tinerețea dumneavoastră?

— Nu, în anii '30 încă eram copil. Bineînțeles că ne inspirăm din propriile noastre vieți, tot timpul – ele sunt resursa noastră principală, într-un sens singura noastră resursă. Dar nu, *Foc și gheață* nu este autobiografic. E o operă de ficțiune. Am inventat-o.

— E o carte puternică, trebuie să le spun radioascultătorilor noștri. Dar vă este ușor să scrieți din perspectiva unui bărbat?

O întrebare de rutină, deschide ușa spre unul dintre paragrafele ei de rutină. Spre mirarea lui, ea nu profită de deschidere.

— Ușor? Nu. Dacă ar fi ușor, n-ar avea sens s-o fac. Provocarea constă în alteritate. Să inventezi o persoană diferită de tine. Să-i inventezi o lume în care să se miște. Să inventezi o Australie.

— Vreți să spuneți că asta faceți în cărțile dumneavoastră, inventați Australia?

— Da, așa zic eu. Ceea ce nu-i foarte ușor în ziua de zi. Se manifestă mai multă rezistență, o masă de Australii născocite de mulți alții, căreia trebuie să-i ții piept. Asta înțelegem prin tradiție, începuturile unei tradiții.

— Aș dori să trecem la *Casa de pe strada Eccles*, volumul pentru care sunteți cel mai bine cunoscută în America, o carte de pionierat, și la figura lui Molly Bloom. Criticii s-au concentrat asupra felului în care ați revendicat-o sau ați recuperat-o pe Molly de la Joyce, v-ați apropriat-o. Mă întreb dacă ați putea comenta intențiile dumneavoastră în acest roman, mai ales că l-ați provocat pe propriul său teritoriu pe Joyce, unul dintre părinții literaturii moderne.

Altă deschidere clară, de data aceasta ea profită.

— Da, e o persoană nurlie, nu-i așa, Molly Bloom – Molly a lui Joyce, vreau să spun. Își lasă urmele în paginile lui *Ulise*, ca o cățea în călduri care își lasă mirosul. Nu poți spune că e seducătoare: e ceva mai vulgar. Bărbații prind mirosul, adulmecă, dau târcoale, rânjesc unii la alții, chiar și când Molly nu e în scenă. Nu, nu mă văd provocându-l pe Joyce. Dar anumite cărți sunt atât de debordant de inventive, încât lasă o mulțime de material în urmă, material care aproape te invită să-l preiei și să-l folosești pentru a construi ceva propriu.

— Totuși, Elizabeth Costello, ați scos-o pe Molly din casă – dacă mi-e permis să continui metafora dumneavoastră –, ați scos-o din casa de pe strada Eccles, casa unde o închiseseră soțul ei, iubitul ei și, într-un anumit fel, autorul ei, transformând-o într-un fel de matcă, incapabilă să zboare, dumneavoastră ați luat-o și i-ați dat drumul pe străzile Dublinului. Nu ați considera asta ca o provocare pe care i-o adresați lui Joyce, ca o replică?

— Matcă, ziceți... cățea... hai să revizuim figura și s-o numim mai degrabă leoaică, străbătând agale străzile, adulmecând mirosurile, văzând ce e de văzut. Chiar căutând

prada. Da, am vrut s-o eliberez din casa aceea și în special din acel dormitor cu patul cu arcuri scârțâitoare, să-i dau drumul – cum ziceți – în Dublin.

— Dacă o priviți pe Molly – Molly a lui Joyce – ca pe o prizonieră în casa de pe strada Eccles, considerați că în general femeile sunt prizoniere ale căsniciei și gospodăriei?

— Nu cred că vă referiți la femeile din ziua de azi. Însă da, într-o oarecare măsură. Molly este o prizonieră a căsniciei, a tipului de căsnicie ce se oferea femeii în Irlanda, în 1904. Soțul ei, Leopold, este și el prizonier. Dacă ea este închisă în căminul conjugal, el este închis afară. Prin urmare, îl avem pe Ulise care încearcă să intre, și o avem pe Penelopa care încearcă să iasă. Asta e comedia, mitul comic, pe care Joyce și eu, fiecare în felul său, îl omagiem.

Deoarece ambele femei poartă căști, adresându-se mai curând microfonului decât una alteia, el nu reușește să-și dea seama cum se înțeleg între ele. Dar este impresionat, ca întotdeauna, de imaginea pe care mama lui reușește s-o proiecteze despre sine. Bun-simț afabil, nici urmă de maliție, doar spirit viu.

— Vreau să vă spun, continuă intervievatoarea (voce calmă, își spune el: o femeie stăpână pe sine, capabilă, nicidecum de categorie ușoară), ce impact a avut asupra mea *Casa de pe strada Eccles*, când am citit-o în anii '70. Eram studentă, studiasem romanul lui Joyce, absorbisem faimosul capitol Molly Bloom și ortodoxia critică ce-l însoțea, anume că aici Joyce a eliberat vocea autentică a feminismului, realitatea senzuală a femeii și așa mai departe. Apoi v-am citit cartea și mi-am dat seama că Molly nu trebuia să fie o femeie limitată, în felul în care a făcut-o Joyce, ci putea la fel de bine să fie o femeie inteligentă, interesată de muzică, cu propriul cerc de prieteni, să aibă o fiică și să-și facă una alteia confidențe – a fost o revelație, cum am spus. Și am

început să-mi pun întrebări în legătură cu alte femei despre care credem că au primit o voce de la scriitori, în numele libertății lor, dar în cele din urmă doar pentru a răspândi și a servi o filozofie masculină. Mă gândesc în special la femeile lui D.H. Lawrence, dar, dacă ne întoarcem și mai mult în timp, pot fi incluse și Tess D'Uberville, și Anna Karenina, ca să numesc numai două. E o întrebare uriașă, aveți ceva de comentat – nu numai despre Marion Bloom și celelalte, ci despre proiectul de a recupera viețile femeilor, în general?

— Nu, nu cred că vreau să comentez în vreun fel, cred că ați spus dumneavoastră tot ce era de spus. Bineînțeles, ce-i drept e drept, și bărbații vor trebui să se apuce să-i revendice pe Heathcliffi și pe Rochesteri din stereotipurile romantice, ca să nu mai vorbim de bietul și prăfuitul Casaubon bătrânul. Va fi un spectacol grandios. Dar, serios vorbind, nu putem continua să-i parazităm pe clasici pentru totdeauna. Nu mă exclud de la această acuzație. Trebuie să începem să născocim și noi ceva.

Nu acesta e scenariul. Un nou punct de plecare. Unde va duce? Dar, vai, femeia Moebius (care acum aruncă o privire ceasului din studio) nu profită de el.

— În romanele dumneavoastră mai recente, v-ați întors la decorurile australiene. Puteți să ne spuneți ceva despre felul în care vedeți Australia? Ce înseamnă pentru dumneavoastră să fiți scriitor australian? Australia este o țară care continuă să fie situată foarte departe, cel puțin pentru americani. Există acest fapt în conștiința dumneavoastră atunci când scrieți: anume că vorbiți de la marginile îndepărtate?

— Marginile îndepărtate. Interesantă exprimare. Nu veți găsi mulți australieni în ziua de azi dispuși să o accepte. *Îndepărtate de ce anume?* ar întreba ei. Totuși, expresia are un anumit sens, chiar dacă e un sens pe care istoria ni

l-a atribuit. Nu suntem o țară a extremelor – aș zice că suntem mai degrabă pacifiști –, dar suntem o țară a extremităților. Ne trăim extremitățile, pentru că nu întâmpinăm rezistență în nici o direcție. Dacă începi să cazi, nu prea există nimic să te oprească.

S-au întors printre lucrurile comune, pe teren familial. El poate să nu le mai asculte.

Sărim până la momentul serii, la evenimentul principal, prezentarea premiului. Ca fiu și însoțitor al persoanei care va conferenția, el șade în primul rând, printre oaspeții speciali. Femeia din stânga lui se prezintă.

— Fiica noastră este la Altona, zice ea. Își scrie lucrarea de licență despre mama dumneavoastră. E o mare admiratoare a ei. Ne-a făcut și pe noi să citim totul.

Îl bate ușurel pe încheietura mâinii pe bărbatul de lângă ea. Cuplul arată a oameni cu bani, bani vechi. Binefăcători, fără doar și poate.

— Mama dumneavoastră este foarte admirată în această țară. În special de către tineri. Sper să îi spuneți asta.

Peste tot în America, tinerele scriu disertații despre mama lui. Admiratori, adepți, discipoli. I-ar face plăcere mamei lui să i se spună că are discipoli americani?

Sărim peste scena de prezentare propriu-zisă. Nu e o idee bună să întrerupem narațiunea prea des, deoarece povestitul funcționează prin ademenirea cititorului sau a ascultătorului într-o stare de visare, în care timpul și spațiul lumii reale dispar, luându-le locul timpul și spațiul ficțiunii. Întrerupând visul, se atrage atenția asupra structurii construite a poveștii și face harcea-parcea iluzia realistă. Totuși, dacă nu sărim peste anumite scene, o să stăm aici toată după-amiaza. Săriturile nu fac parte din text, ci din spectacol.

Prin urmare, premiul este înmânat, după care mama lui rămâne singură la pupitru, pentru discursul de acceptare, intitulat în program „Ce este realismul?".

A sosit vremea să arate de ce e în stare.

Elizabeth Costello își pune ochelarii de citit.

— Doamnelor și domnilor, zice ea și începe să citească.

Am publicat prima mea carte în 1955, când trăiam la Londra, la acea vreme marea metropolă culturală pentru cei de la Antipozi. Îmi amintesc cu limpezime ziua în care a sosit pachetul prin poștă, exemplarul-semnal destinat autorului. Bineînțeles că am fost emoționată să-l țin în mâini, publicat, legat, cartea adevărată, fără doar și poate. Dar ceva mă rodea. Le-am telefonat editorilor mei. „Exemplarele pentru depozitul legal au plecat?" am întrebat eu. Și n-am avut liniște până nu m-au asigurat că exemplarele cu pricina vor fi expediate în aceeași după-amiază, spre Scoția și spre Biblioteca Bodleiană și așa mai departe, dar mai ales spre British Museum. Asta era marea mea ambiție: să-mi ocup locul pe rafturile de la British Museum, alături de ceilalți C, măreții – Carlyle și Chaucer, și Coleridge, și Conrad. (Ironia face ca vecinul literar cel mai apropiat să se fi dovedit a fi Marie Corelli.)

O asemenea naivitate stârnește azi zâmbete. Dar în spatele întrebării mele neliniștite era ceva serios, iar în spatele acelei seriozități, ceva patetic, mult mai greu de recunoscut.

Să vă explic. Dacă ignori toate exemplarele cărții pe care ai scris-o și care urmează să piară – exemplare care vor fi topite pentru că nu mai există cumpărători pentru ele, care vor fi deschise și din care se vor citi o pagină-două, apoi vor stârni căscături și vor fi puse deoparte pentru totdeauna, care vor fi lăsate în hoteluri la mare ori în trenuri –, dacă le ignori pe cele pierdute, trebuie să poți avea sentimentul că există măcar un exemplar care nu numai că va fi citit, ci se va avea și grijă de el, i se va găsi o casă, i se va da un loc pe raft, un loc ce va fi al lui pentru totdeauna. În spatele preocupării mele pentru exemplarele destinate depozitului era dorința ca, și dacă voi fi călcată de-un autobuz a doua zi,

acest întâi născut al meu să aibă o casă unde să poată moțăi, dacă așa va vrea soarta, pentru următoarea sută de ani, și nimeni să nu vină să-l împungă cu un băț, să vadă dacă mai trăiește.

Acesta era un aspect al apelului meu telefonic: dacă eu, această carcasă muritoare, o să mor, măcar să pot trăi prin creațiile mele.

Elizabeth Costello continuă cu reflecții despre transcendența faimei. Trecem peste.

— Dar, bineînțeles, British Museum, sau (acum) British Library, nu va dăinui veșnic. Și el se va nărui și va pieri, iar cărțile de pe rafturi se vor preface în praf și pulbere. Și oricum, cu mult înainte de acea zi, pe măsură ce acidul roade hârtia, pe măsură ce va crește nevoia de tot mai mult spațiu, urâtele și necititele și nedoritele vor fi duse cu cărucioarele într-un loc unde vor fi aruncate într-un cuptor și orice urmă a lor va dispărea din catalogul principal. După care va fi ca și când ele n-ar fi existat niciodată. Aceasta e o viziune alternativă a Bibliotecii Babel, mult mai tulburătoare decât viziunea lui Jorge Luis Borges. Nu o bibliotecă în care coexistă toate cărțile imaginabile, trecute, prezente și viitoare, ci o bibliotecă din care cărțile care au fost cu adevărat născocite, scrise și publicate lipsesc, lipsesc până și din memoria bibliotecarilor.

Acesta a fost, prin urmare, aspectul mai patetic al apelului meu telefonic. Nu ne putem bizui pe British Library sau pe Library of Congress mai mult decât pe reputația ca atare pentru a ne salva de la uitare. Acest lucru trebuie să mi-l reamintesc și să vi-l reamintesc și dumneavoastră, în această seară glorioasă pentru mine, la Altona College.

Iar acum să trec la subiectul meu, „Ce este realismul?".

Există o poveste a lui Franz Kafka – poate că o știți – în care o maimuță, în ținută de gală, rostește un discurs în

fața unei societăți erudite. Un discurs, dar și un test, un examen, o probă orală. Maimuța trebuie să demonstreze nu numai că e în stare să vorbească limba auditoriului, dar și că a deprins perfect manierele și convențiile lui, că e pregătită să intre în societate.

De ce vă amintesc de povestea lui Kafka? O să pretind că sunt maimuța smulsă din mediul meu înconjurător, obligată să dau o reprezentație în fața unei adunări de străini critici? Sper că nu. Sunt una dintre dumneavoastră, nu sunt o specie diferită.

Dacă povestea vă este cunoscută, vă veți aminti că are forma unui monolog, un monolog rostit de maimuță. În cadrul acestei forme, nu există nici o cale, nici pentru vorbitor, nici pentru auditoriu, să fie cercetați de o privire exterioară. Din ce știm noi, vorbitorul poate să nu fie „cu adevărat" o maimuță, ci pur și simplu o ființă umană, așa ca noi, amăgită să se creadă maimuță, sau o ființă umană care se prezintă cu ironie uriașă, în scopuri retorice, drept maimuță. La fel de bine e posibil ca auditoriul să nu fie compus, după cum ne-am imagina, din domni cu peruci și obraji îmbujorați, care au renunțat la sahariene și pălării tropicale pentru ținuta de seară, ci din alte maimuțe, dresate, chiar dacă nu la nivelul vorbitorului nostru care poate rosti fraze complicate în germană, cel puțin să șadă cuminți și să asculte; sau, dacă nici măcar într-atât de dresate, atunci legate de locurile lor și învățate să nu mormăie și să nu prindă purici și să nu facă pe ele în public.

Nu știm. Nu știm și nu vom ști niciodată, cu siguranță, ce se petrece cu adevărat în acea poveste: dacă e vorba de un om care se adresează unor oameni, sau de o maimuță care se adresează unor oameni, sau de un om care se adresează unor maimuțe (deși această variantă mi se pare improbabilă), sau chiar de un papagal care se adresează unor papagali.

A fost o vreme când știam. Credeam, pe atunci, că dacă un text spune: „Pe masă se afla un pahar cu apă", cu adevărat e vorba de o masă și de un pahar de apă aflat pe ea, și era suficient să ne uităm în oglinda cuvintelor acelui text, ca să le vedem.

Dar asta a luat sfârșit. Oglinda cuvintelor s-a spart ireparabil, așa se pare. Despre ceea ce se întâmplă cu adevărat în sala de conferințe știți la fel de multe ca și mine: oameni și oameni, oameni și maimuțe, maimuțe și oameni, maimuțe și maimuțe. Sala de conferințe ca atare poate să fie, de fapt, o grădină zoologică. Cuvintele pe pagină nu vor mai răspunde la apel, proclamând, fiecare: „Zic exact ceea ce zic!" Dicționarul care cândva stătea lângă Biblie și lângă scrierile lui Shakespeare, deasupra șemineului, unde erau ținuți larii în casele romane pioase, a devenit doar o carte de coduri, ca multe altele.

În această situație mă înfățișez în fața dumneavoastră. Sper că nu profit de privilegiul pe care mi-l oferă microfonul pentru a face glume neinspirate, nihiliste, despre ce sunt eu, maimuță sau femeie, și despre ce sunteți dumneavoastră, auditoriul meu. Nu acesta e sensul poveștii, zic eu care nu sunt totuși în poziția să dictez care anume e sensul poveștii. Noi credem că a existat un timp în care puteam spune cine suntem. Acum suntem doar actori care își interpretează rolurile. Fundul a cedat. Putem să socotim asta drept o răsturnare tragică de situație, dacă nu ne-ar fi greu să manifestăm respect pentru indiferent ce ar fi fost fundul acesta care a cedat – acum ni se pare o iluzie, una dintre acele iluzii menținute doar de privirea concentrată a tuturor celor din încăpere. O clipă de vă mutați privirea, oglinda cade la pământ și se face țăndări.

Prin urmare, am toate motivele să mă simt mai puțin sigură în privința mea acum, când stau în fața dumneavoastră.

În ciuda acestui minunat premiu, pentru care vă sunt profund recunoscătoare, în ciuda promisiunii pe care o face, anume că, pusă în ilustra companie a celor care l-au primit înaintea mea, am scăpat de gheara invidioasă a timpului, toți știm, dacă suntem realiști, că e numai o chestiune de timp până când cărțile pe care le omagiați și cu a căror geneză eu am avut ceva de-a face nu vor mai fi citite și până la urmă vor fi date uitării. Și e foarte bine că se întâmplă astfel. Trebuie să existe o anumită limită a poverii de a ține minte, pe care le-o impunem copiilor și nepoților noștri. Ei vor avea propria lume, din care noi trebuie să facem parte tot mai puțin. Mulțumesc.

Aplauzele încep ezitant, apoi se intensifică. Mama lui își scoate ochelarii, zâmbește. Un zâmbet fermecător; pare încântată de momentul respectiv. Actorilor le este permis să se scalde în aplauze, nemeritate sau meritate – actorilor, cântăreților, violoniștilor. De ce să nu aibă și mama lui momentul ei de glorie?

Aplauzele se sting. Decanul Brautegam se apleacă spre microfon.

— Vă invităm la o băutură răcoritoare în...

— Scuzați!

O voce clară, încrezătoare, tânără, îl întrerupe pe decan.

Un ușor freamăt în public. Capete care se răsucesc.

— Vă invităm la o băutură răcoritoare în foaier, acolo veți găsi și cărțile lui Elizabeth Costello. Poftiți, vă rog. Nu-mi rămâne decât...

— Scuzați!

— Da?

— Am o întrebare.

Cea care vorbește se ridică în picioare: o tânără cu un tricou alb-roșu, culorile colegiului Altona. E clar că Brautegam este în încurcătură. Cât despre mama lui, ea și-a pierdut

zâmbetul. El îi cunoaşte expresia. S-a săturat, vrea să plece de acolo.

— Nu sunt sigur, zice Bŀautegam, se încruntă, se uită în jur după ajutor. Formatul din această seară nu permite întrebări. Aş dori să mulţumesc...

— Scuzaţi! Am o întrebare pentru persoana care a conferenţiat. Pot să mă adresez persoanei care a conferenţiat?

Se lasă tăcerea. Toţi ochii sunt îndreptaţi asupra lui Elizabeth Costello. Glacială, ea priveşte în depărtare.

Brautegam îşi ia seama.

— Doresc să-i mulţumesc doamnei Costello, pe care noi toţi am omagiat-o în această seară. Vă invităm în foaier. Mulţumesc.

Şi închide microfonul.

Lumea iese din sală, se aud murmure. Un incident, desigur. În faţa lui, în mulţime, el o zăreşte pe fata cu tricoul alb-roşu. Are un mers ţeapăn, se ţine dreaptă, pare supărată. Ce întrebare voia să pună? N-ar fi fost mai bine ca întrebarea să fie rostită?

El se teme că scena se va repeta în foaier. Dar nu are loc nici o scenă. Fata a plecat, a ieşit în noapte, poate că a ieşit valvârtej. Incidentul lasă însă un gust amar; orice s-ar zice, seara a fost stricată.

Ce avea de gând să întrebe? Şuşotind, oamenii se strâng grupuri-grupuri. Par să aibă o bănuială. Şi el are o bănuială. Ceva legat de ceea ce Elizabeth Costello, faimoasa scriitoare, ar fi fost aşteptată să spună cu o asemenea ocazie, şi nu a spus.

El îi vede pe decanul Brautegam şi pe alţii agitându-se în jurul mamei lui, încercând să aplaneze situaţia. După ce au investit atâta, vor ca ea să plece acasă cu gânduri bune despre ei şi despre colegiu. Dar cu siguranţă privesc şi în viitor, la anul 1997, sperând că juriul din 1997 va alege un scriitor mult mai cuceritor.

Trecem peste restul scenei din foaier, ne mutăm la hotel.

Elizabeth Costello se retrage pentru noapte. O vreme, fiul ei se uită la televizor în camera lui. Apoi îl apucă un neastâmpăr şi coboară în hol, unde prima persoană pe care o vede e femeia care i-a luat interviu mamei lui la radio, Susan Moebius. Ea îi face semn să se apropie. E însoţită de cineva, dar insul respectiv pleacă în scurt timp, lăsându-i singuri.

Susan Moebius i se pare atrăgătoare. E bine îmbrăcată. Mai bine decât permit de regulă convenţiile universitare. Are păr lung, blond-auriu; şade dreaptă în scaun, cu umerii traşi spre spate; când îşi aruncă părul peste umăr, mişcarea este aproape regală.

Ocolesc evenimentele serii. Vorbesc în schimb despre renaşterea radioului ca mediu cultural.

— Ai avut o sesiune interesantă cu mama, spune John. Ştiu că ai scris o carte despre ea, din nefericire n-am citit-o. Ai spus lucruri bune despre ea?

— Cred că da. Elizabeth Costello este un scriitor-cheie pentru vremurile noastre. Cartea mea nu e numai despre ea, dar ea ocupă o parte semnificativă.

— Un scriitor-cheie... Ai zice că e un scriitor-cheie pentru noi toţi, sau numai pentru femei? În timpul interviului, am avut sentimentul că o vezi doar ca scriitoare sau ca scriitor pentru femei. Ai continua să o consideri drept un scriitor-cheie dacă ea ar fi bărbat?

— Dacă ar fi bărbat?

— Bun: dacă tu ai fi bărbat?

— Dacă aş fi bărbat? Nu ştiu. N-am fost niciodată bărbat. O să te anunţ după ce voi fi încercat.

Zâmbesc amândoi. În mod clar e ceva în aer.

— Dar mama mea a fost bărbat, insistă el. A fost şi câine. Se proiectează în alţi oameni, în alte existenţe. Am citit-o;

știu. Are această putere. Nu asta e cel mai important în ficțiune, să ne scoată din noi înșine și să ne proiecteze în alte vieți?

— Poate. Dar mama ta tot femeie rămâne. Indiferent ce face, ea o face ca femeie. Trăiește în personajele ei ca femeie, nu ca bărbat.

— Eu văd altfel. Bărbații ei sunt perfect credibili.

— Nu vezi, pentru că nu vrei să vezi. Numai o femeie poate vedea. E o chestiune între femei. Dacă bărbații din romanele ei sunt credibili, foarte bine, mă bucur să aud asta, dar în cele din urmă e numai imitație. Femeile se pricep să imite, o fac mai bine decât bărbații. Chiar și parodia. Tușa noastră e mai ușoară.

Ea zâmbește din nou. *Uite cât de ușoară poate fi tușa mea*, par să spună buzele ei. Buze mari.

— Dacă există parodie în ea, zice el, mărturisesc că e prea subtilă ca eu să o pot sesiza.

Urmează o tăcere lungă.

— Prin urmare, zice el în cele din urmă, asta gândești tu, anume că trăim vieți paralele, bărbații și femeile, că nu ne întâlnim niciodată cu adevărat?

Cursul conversației s-a schimbat. Nu mai vorbesc despre scris, nu că ar fi făcut-o înainte.

— Tu ce crezi? întreabă ea. Experiența ta ce-ți spune? Și, în fond, diferența e ceva chiar atât de rău? Dacă n-ar exista diferențe, ce s-ar întâmpla cu dorința?

Ea îl privește candid în ochi. E timpul să plece. El se ridică; ea își lasă paharul pe masă, încet se ridică și ea în picioare. Când trece prin dreptul lui, el o prinde de cot, iar la atingere simte un șoc în tot trupul, care-l amețește. Diferență; poli opuși. Miezul nopții în Pennsylvania: ce oră e în Melbourne? Ce caută el pe continentul ăsta străin?

Sunt singuri în lift. Nu e liftul pe care-l folosesc el și mama lui; ci un alt puț. Care-i nordul, care-i sudul în ho-

telul ăsta în formă de hexagon, în stupul ăsta? O lipește pe femeie de perete, o sărută, simte miros de fum în respirația ei. *Cercetare*: așa va spune ea mai târziu? *Folosirea unei surse secundare?* O sărută din nou, ea îl sărută la rândul ei, carne sărutând carne.

Ies din lift la etajul al treisprezecelea; o urmează pe coridor, cotesc la dreapta și la stânga, el pierde direcția. Inima stupului: asta caută el? Camera mamei lui este 1254. A lui e 1220. A ei este 1307. E surprins că există un asemenea număr. Credea că etajele sunt numerotate doisprezece-paisprezece, așa era regula în lumea hotelurilor. Unde este 1307 față de 1254: la nord, la sud, vest, est?

Sărim din nou înainte, de data asta în text mai curând decât în acțiune.

Când el se gândește pe urmă la acele ore, un moment revine cu o forță bruscă, momentul în care genunchiul ei alunecă. Se strecoară sub brațul lui și se îndoaie la subsuoara lui. Ciudat că amintirea unei întregi scene e dominată de un moment, evident nu semnificativ, totuși atât de viu, încât chiar și acum aproape că simte coapsa fantomatică pe pielea lui. Oare mintea preferă în mod natural senzațiile în defavoarea ideilor, tangibilul în defavoarea abstractului? Sau este plierea genunchiului femeii doar un element mnemonic, din care se va desfășura restul nopții?

Zac amândoi în întuneric, coapsă lângă coapsă, în textul memoriei, vorbind.

— Prin urmare: a fost o vizită reușită? întreabă ea.

— Din al cui punct de vedere?

— Al tău.

— Punctul meu de vedere nu contează. Eu am venit pentru Elizabeth Costello. Punctul ei de vedere contează. Da, reușită. Destul de reușită.

— Detectez o undă de amărăciune?

— Deloc. Sunt aici să ajut – asta e tot.

— Foarte frumos din partea ta. Simți că îi datorezi ceva?

— Da. Datoria filială. Este un sentiment absolut firesc printre oameni.

Ea îi ciufulește părul.

— Nu te supăra, zice ea.

— Nu mă supăr.

Ea se freacă de trupul lui, îl mângâie.

— Destul de reușită – ce înseamnă asta? murmură ea.

Nu renunță. Trebuie încă plătit un preț pentru timpul acesta petrecut în patul ei, pentru ceea ce poate fi socotit drept o cucerire.

— Discursul n-a ieșit bine. E dezamăgită din pricina asta. A muncit mult la el.

— Discursul a fost în ordine. Titlul n-a fost potrivit. Și n-ar fi trebuit să recurgă la Kafka drept exemplificare. Există texte mai bune.

— Serios?

— Da, mai bune, mai potrivite. Suntem în America, anii '90. Oamenii nu mai vor să audă de Kafka.

— Dar ce anume vor să audă?

Ea dă din umeri.

— Ceva mai personal. Nu trebuie să fie intim. Dar publicul nu mai reacționează bine la autoironia greoaie de odinioară. La nevoie, le acceptă din partea unui bărbat, dar nu din partea unei femei. O femeie nu trebuie să poarte toată armura asta.

— Dar un bărbat?

— Tu să-mi spui. Dacă e o problemă, e una bărbătească. N-am dat premiul unui bărbat.

— Te-ai gândit la posibilitatea ca mama mea să fi trecut dincolo de chestia bărbat–femeie? Că poate a explorat-o până-n pânzele albe, și acum caută prăzi mai consistente?

— Bunăoară?

Mâna care l-a mângâiat se oprește. Momentul e important, el își dă seama de asta. Femeia așteaptă răspunsul lui, accesul privilegiat pe care-l promite. Și el simte fiorul momentului, electrizat, surescitat.

— Bunăoară, să-și măsoare puterile cu morții iluștri. Bunăoară, să aducă un prinos puterilor care o animă. Bunăoară.

— Asta zice ea?

— Nu crezi că asta e ce a făcut toată viața ei: și-a măsurat puterile cu maeștrii? În profesia ta nu recunoaște nimeni lucrul ăsta?

N-ar trebui să vorbească așa. Ar trebui să se țină departe de treburile mamei lui. Se găsește în patul străinei ăsteia nu pentru ochii lui albaștri frumoși, ci pentru că este fiul mamei lui. Și uite-l cum dă din casă ca un idiot! Probabil că așa acționează spioanele. Nimic subtil. Bărbatul e sedus nu pentru că are o voință de a rezista, care este înfrântă cu iscusință, ci pentru că a fi sedus este o plăcere în sine. Cedezi de dragul cedării.

Se trezește o dată în timpul nopții, copleșit de tristețe, o tristețe atât de adâncă, încât îi vine să plângă. Atinge ușor umărul gol al femeii de lângă el, dar ea nu reacționează. Își plimbă mâna de-a lungul trupului ei: sâni, coaste, coapse, genunchi. Frumos în toate detaliile, fără îndoială, dar într-un fel sec, nu-l mai tulbură.

Are o viziune, cu mama lui în marele pat dublu, făcută covrig, cu genunchii aduși la piept, cu spatele dezvelit. Din spatele ei, din carnea ceroasă de om bătrân, ies trei ace: nu acele minuscule ale acupuncturistului sau ale vraciului, ci ace groase, gri, din oțel sau plastic: ace de tricotat. Acele nu au omorât-o, nu trebuie să-și facă griji în această privință, ea respiră regulat în somn. Totuși, zace străpunsă.

Cine a făcut asta? Cine s-o fi făcut?

O asemenea singurătate, își zice el, plutind ca un spirit fără corp peste bătrâna din camera goală. I se frânge inima; tristețea se revarsă ca o cascadă cenușie în spatele ochilor lui. Nu ar fi trebuit să vină aici, în camera 13 și cât o mai fi. O mișcare greșită. Ar trebui să se ridice imediat, să se furișeze afară. Dar nu o face. De ce? Pentru că nu vrea să fie singur. Și pentru că vrea să doarmă. *Somnul ce descâlcește al grijii fir*[1], se gândește el.

Minunat spus! Toate maimuțele lumii de și-ar petrece întreaga viață la mașina de scris n-ar scrie aceste cuvinte în această ordine. Din întuneric ivindu-se, de neunde: întâi nu-s acolo, apoi sunt acolo, ca un nou-născut, inima funcționează, creierul funcționează, toate procesele acelui complicat labirint electrochimic funcționează. Un miracol. El închide ochii.

Tăietură. / Spațiu alb.

Ea, Susan Moebius, e deja la micul dejun când coboară și el. Ea e îmbrăcată în alb, arată odihnită și mulțumită. El i se alătură.

Din poșetă, ea scoate ceva și pune pe masă: ceasul lui.

— E cu trei ore înainte, zice ea.

— Nu trei, răspunde el. Cincisprezece. Ora de la Canberra.

Ochii ei îi fixează pe ai lui, sau ai lui pe ai ei. Stropiți cu verde. El are o strângere de inimă. Un continent neexplorat, de care el urmează să se despartă! Un zvâcnet, un minuscul zvâcnet din pricina pierderii, îl străbate. Suferință nu lipsită de plăcere, ca anumite grade ale durerii de dinți. Își poate imagina o relație destul de serioasă cu femeia asta pe care probabil nu o va mai vedea niciodată.

---

1 Shakespeare, *Macbeth*, actul 2, scena 2, vers 34. (N. tr.)

— Ştiu la ce te gândeşti, zice ea. Te gândeşti că n-o să ne mai vedem niciodată. Îţi spui: *O investiţie irosită.*

— Şi ce mai ştii?

— Te gândeşti că te-am folosit. Te gândeşti că am încercat să ajung la mama ta prin tine.

Ea zâmbeşte. Nu-i proastă. O jucătoare capabilă.

— Da, zice el. Nu. Trage adânc aer în piept. O să-ţi spun la ce mă gândesc cu adevărat. Mă gândesc că eşti derutată, chiar dacă nu admiţi asta, de misterul divinului în fiinţa umană. Ştii că mama are ceva special – asta te atrage la ea –, dar când o întâlneşti, ea se dovedeşte a fi o femeie în vârstă, obişnuită. Nu găseşti semnul de egalitate între cele două. Vrei o explicaţie. Vreun indiciu, un semn, dacă nu de la ea, atunci de la mine. Asta-i treaba. E în regulă, nu mă deranjează.

Ciudate cuvinte la micul dejun, la cafea şi pâine prăjită. Nu ştia că zăceau în el.

— Chiar că eşti fiul ei. Scrii şi tu?

— Adică, dacă sunt atins de zeu? Nu. Însă da, sunt fiul ei. Nu-s copil găsit, nu-s adoptat. Din însuşi trupul ei am ieşit, miorlăind.

— Şi ai o soră.

— Vitregă, din acelaşi loc. Autentici, amândoi. Carne din carnea ei, sânge din sângele ei.

— Şi nu te-ai însurat niciodată.

— Greşit. Căsătorit şi descăsătorit. Tu?

— Am un soţ. Un soţ, un copil, o căsătorie fericită.

— Atunci e bine.

Nu mai e nimic de spus.

— Am vreo şansă să-mi iau la revedere de la mama ta?

— Poţi să o prinzi înainte de interviul pentru televiziune. La zece, în sala de bal.

Tăietură. / Spaţiu alb.

Cei de la televiziune au ales sala de bal datorită draperiilor de catifea roşie. În faţa draperiilor, au aşezat un jilţ bogat ornamentat pentru mama lui şi un scaun mai simplu pentru femeia care va dialoga cu ea. Susan, când vine, trebuie să străbată încăperea de la un capăt la celălalt. E gata de călătorie; are un sac de piele de viţel pe umăr; mersul ei este relaxat, încrezător. Din nou, uşor, ca atingerea unei pene, vine un zvâcnet, zvâcnetul pierderii ce urmează.

— A fost o mare onoare să vă cunosc, doamnă Costello, zice Susan, luând-o pe mama lui de mână.

— Elizabeth, zice mama lui. Scuze pentru tron.

— Elizabeth. Vreau să vă dau asta, spune Susan, şi din sac scoate o carte.

Coperta înfăţişează o femeie purtând un veşmânt grecesc antic, ţinând un sul. *Recuperarea unei istorii. Femei şi memorie*, spune titlul. *Susan Kaye Moebius.*

— Mulţumesc, sunt nerăbdătoare s-o citesc, zice mama lui.

El asistă la interviu, aşezat în colţ, urmărind cum mama lui se transformă în persoana pe care o doreşte televiziunea. Toate picanteriile pe care a refuzat să le ofere seara trecută sunt lăsate să iasă la iveală: replici caustice, poveşti din copilăria petrecută în provincia australiană („Trebuie să vă daţi seama cât de vastă este Australia. Suntem doar purici pe spinarea Australiei, suntem colonişti recenţi"), poveşti despre lumea filmului, despre actori şi actriţe cu care şi-a încrucişat drumurile, despre ecranizările cărţilor ei şi ce anume crede ea despre ele („Filmul este un mediu care simplifică. Asta îi este natura; e bine să învăţaţi să acceptaţi acest lucru. Funcţionează cu tuşe mari"). Urmate de o privire aruncată lumii contemporane („Simt că-mi creşte inima când văd în jur atât de multe tinere care ştiu ce vor"). Chiar şi observarea păsărilor e pomenită.

După interviu, cartea lui Susan Moebius aproape că e uitată. El e cel care o ia de sub jilț.

— Mi-aș dori ca oamenii să nu mai dea cărți drept cadou, murmură ea. Unde să-i mai fac loc și ăsteia?

— Am eu loc.

— Atunci o iei tu. Păstreaz-o. După tine umbla ea de fapt, nu după mine.

El citește dedicația: *Lui Elizabeth Costello, cu gratitudine și admirație.*

— După mine? întreabă el. Nu cred. Eu am fost doar – vocea lui aproape că nu ezită – un pion în joc. Pe tine te iubește și te urăște.

Aproape că nu ezită; dar primul cuvânt care i-a venit în minte nu a fost *pion*, ci *goz*. Un colț de unghie, pe care-l furi și-l înveleștI într-o cârpă și-l duci cu tine, pentru propriile scopuri.

Mama lui nu răspunde. Dar îi adresează un zâmbet, un zâmbet rapid, brusc, de triumf – el nu-l poate vedea nicicum altcumva.

Treburile lor în Williamstown s-au încheiat. Echipa de la televiziune își strânge aparatura. Într-o jumătate de oră, un taxi îi va duce la aeroport. Ea a câștigat, mai mult sau mai puțin. Și pe sol străin. O victorie pe terenul adversarului. Se poate întoarce acasă cu ființa ei adevărată intactă, lăsând în urmă o imagine, falsă ca toate imaginile.

Care este adevărul mamei lui? Nu știe, și în străfundul lui nu vrea să știe. El se află aici pur și simplu ca s-o protejeze, să bareze calea vânătorilor de relicve, a insolenților și a pelerinilor sentimentali. El își are propriile opinii, dar nu le va da glas. *Femeia asta*, ar zice el dacă ar vorbi, *de ale cărei cuvinte vă agățați ca și când ar fi o sibilă, este aceeași femeie care, în urmă cu patruzeci de ani, s-a ascuns în fiecare zi în cămăruța ei din Hampstead, plângând de una singură,*

târându-se afară seara ca să-și cumpere peștele și cartofii pai cu care își ducea zilele, adormind în hainele de toată ziua. Ea este aceeași femeie care mai târziu se repezea în jurul casei din Melbourne, cu părul zburlit, țipând la copiii ei, „Mă omorâți! Îmi sfâșiați carnea de pe mine!" (Mai târziu, el zăcea în întuneric cu sora lui, mângâind-o în timp ce ea plângea; el avea șapte ani; pentru prima oară simțea ce înseamnă să fii tată.) *Aceasta este lumea tainică a oracolului. Cum puteți spera s-o înțelegeți înainte să știți cum e ea cu adevărat?*

Nu-și urăște mama. (Gândind aceste cuvinte, alte cuvinte răsună într-un cotlon al minții: cuvintele unuia dintre personajele lui William Faulkner, care insistă repetând până la nebunie că el nu urăște Sudul. Cine e personajul?) Dimpotrivă. Dacă ar urî-o, de mult ar fi pus cea mai mare distanță posibilă între ei. El nu o urăște. Servește la altarul ei, face curățenie după agitația din ziua sfântă, măturând petalele, strângând ofrandele, adunând daniile văduvelor, pregătit să facă socotelile. Nu participă cu frenezie, însă și el o venerează.

O portavoce pentru divin. Dar *sibilă* nu este cuvântul potrivit pentru ea. Nici *oracol*. Prea greco-roman. Mama lui nu corespunde tiparului greco-roman. Mai degrabă celui tibetan ori indian: un zeu incarnat într-un copil, dus cu roaba dintr-un oraș într-altul. Ca să fie aplaudat, venerat.

Apoi sunt în taxi, străbat străzi care deja au aerul de străzi ce urmează să fie uitate.

— Așa deci, zice mama lui. O evadare curată.

— Așa zic și eu. Ai pus bine cecul?

— Cecul, medalia, totul.

Tăietură. / Spațiu alb.

Sunt la aeroport, la poartă, așteptând să se anunțe zborul care îi va duce în prima etapă a călătoriei lor spre țară. Stins, deasupra capetelor lor, cu un ritm foarte rapid, agre-

siv, o versiune a piesei *Eine kleine Nachtmusik*. În fața lor șade o femeie care mănâncă floricele de porumb dintr-o găleată de hârtie și care e atât de grasă, încât degetele de la picioare abia ating podeaua.

— Pot să te întreb ceva? zice el. De ce istorie literară? Și de ce un asemenea capitol dezagreabil al istoriei literare? Realismul: nimeni de aici nu voia să audă despre realism.

Ea caută ceva în geantă, nu răspunde.

— Când mă gândesc la realism, continuă el, mă gândesc la țărani congelați în blocuri de gheață. Mă gândesc la norvegieni în lenjerie duhnitoare. De ce te interesează? Și unde se potrivește Kafka aici? Ce-are Kafka a face cu toată povestea?

— Cu ce? Cu lenjeria duhnitore?

— Da. Cu lenjeria duhnitoare. Cu oamenii care se scobesc în nas. Tu nu scrii despre asta. Kafka n-a scris despre asta.

— Nu. Kafka n-a scris despre oameni care se scobesc în nas. Dar Kafka a avut timp să se întrebe unde și cum își va găsi pereche biata lui maimuță știutoare de carte. Și cum va fi când el va rămâne în întuneric cu femela pe jumătate îmblânzită, derutată, pe care paznicii o aduc până la urmă în beneficiul lui. Maimuța lui Kafka este încastrată în viață. Importantă este încastrarea, nu viața ca atare. Maimuța lui e încastrată, așa cum suntem și noi încastrați, tu în mine, eu în tine. Maimuța aia e urmărită până la sfârșit, până la sfârșitul amar, de nerostit, indiferent dacă sunt sau nu urme lăsate pe foaie. Kafka stă treaz în intervalurile în care noi dormim. Aici se potrivește Kafka.

Femeia grasă îi pironește cu privirea fără să se ferească, ochii ei mici scapără de la unul la altul: bătrâna cu impermeabil și bărbatul cu pata de chelie, care poate că e fiul ei, se ciorovăiesc în accentele alea caraghioase ale lor.

— Ei bine, zice el, dacă e adevărat ce spui, e respingător. Înseamnă să îngrijești o grădină zoologică, nu să scrii.

— Ce preferi? O grădină zoologică fără îngrijitori, în care animalele cad în transă când nu te mai uiți la ele? Un zoo de idei? O cușcă pentru gorile, cu ideea de gorilă înăuntru, o cușcă pentru elefanți, cu ideea de elefant în ea? Știi câte kilograme de excremente solide elimină un elefant în douăzeci și patru de ore? Dacă vrei o adevărată cușcă de elefant, cu elefanți adevărați, atunci ai nevoie de un îngrijitor care să cureţe după ei.

— Ești pe lângă subiect, mamă. Și nu te aprinde în halul ăsta. Se răsucește spre grăsană: Discutăm literatură, meritele realismului în comparație cu meritele idealismului.

Fără să se oprească din mestecat, grăsana își ia ochii de la ei. El se gândește la gogoloiul de floricele terciuite și salivă din gura ei și se cutremură. Unde se sfârșește totul?

— Există o diferență între a curăța după animale și a le privi în timp ce ele-și văd de-ale lor, începe el din nou. Eu mă refer la ultimul aspect, nu la primul. Animalele nu merită și ele o viață privată, așa ca noi?

— Nu și dacă sunt într-o grădină zoologică, zice ea. Nu și dacă fac parte dintr-un spectacol. Când faci parte dintr-un spectacol, nu mai ai viață privată. Cum adică, ceri voie stelelor înainte să te uiți la ele prin telescop? Cum rămâne cu viața privată a stelelor?

— Mamă, stelele sunt grămezi de stâncă.

— Zău? Credeam că sunt urme de lumină vechi de milioane de ani.

„Începe îmbarcarea pentru zborul United Airlines 323, cu destinația Los Angeles fără escală", zice o voce deasupra capetelor lor. „Pasagerii care au nevoie de asistență și familiile cu copii mici sunt rugate se poftească în față."

În timpul zborului, ea aproape că nu se atinge de mâncare. Cere două coniacuri, unul după altul, și adoarme.

Când, ore mai târziu, încep să coboare la Los Angeles, ea doarme încă. Însoțitoarea de bord o bate pe umăr.

— Doamnă, centura.

Ea nu se mișcă. El și însoțitoarea de bord schimbă o privire. El se întinde și prinde centura peste poala mamei.

Ea zace adâncită în scaun. Capul îi este aplecat într-o parte, cu gura căscată. Sforăie încet. Lumini clipesc prin ferestre în timp ce avionul aterizează, soarele apune strălucitor peste California de Sud. El vede nările mamei, vede în gura ei, până în fundul gâtlejului. Și ce nu vede, își imaginează: esofagul, roz-aprins, urât, contractându-se cu fiecare înghițitură, ca un piton, trăgând totul în jos până în sacul pântecului, de forma unei pere. El se retrage, își prinde propria centură, se îndreaptă în scaun, privește în față. Nu, își spune el, nu de aici vin eu, nu acesta e locul.

2
Romanul în Africa

La un dineu, ea îl întâlneşte pe X, pe care nu l-a văzut de ani de zile. Mai predă la Universitatea din Queensland? îl întreabă ea. Nu, s-a pensionat, acum lucrează pe vase de croazieră, străbate lumea, proiectează filme vechi, le vorbeşte unor pensionari despre Bergman şi Fellini. N-a regretat nici o clipă schimbarea.

— Se plăteşte bine, vezi lumea, şi, ştii ce?, la vârsta aceea, oamenii chiar ascultă ce ai de spus. O îndeamnă să încerce şi ea. Eşti o figură marcantă, o scriitoare bine-cunoscută, îi spune el. Compania de croazieră pentru care lucrez eu n-o să lase să le scape o asemenea oportunitate să te angajeze. Vei fi mărgăritarul la tichie. Numai să-mi spui că vrei, şi discut cu prietenul meu directorul.

Propunerea o interesează. Ultima oară când a urcat pe un vapor a fost în 1963, când a revenit acasă din Anglia, din patria-mamă. Curând după aceea, marile transoceanice au început să fie retrase, unul după altul, şi să fie casate. Sfârşitul unei epoci. N-ar deranja-o să o facă din nou, să plece pe mare. I-ar plăcea să facă escală pe Insula Paştelui şi la Sfânta Elena, unde s-a stins Napoleon. I-ar plăcea să viziteze Antarctica – nu numai ca să vadă cu propriii ochi acele orizonturi vaste, întinderea pustie, ci ca să pună piciorul pe al şaptelea şi ultimul continent, să simtă ce înseamnă să fii o fiinţă vie, care respiră, în spaţii stăpânite de un frig inuman.

X e om de cuvânt. De la sediul Companiei Scandia din Stockholm vine un fax. În decembrie, *SS Northern Lights* va ridica ancora din Christchurch și va porni într-o croazieră până la Banchiza Ross și de acolo mai departe, la Cape Town. Ar fi interesată să se alăture echipei responsabile cu programul educațional și de divertisment? Pasagerii croazierelor Scandia sunt, așa cum indică prospectul, „persoane cu discernământ, care tratează cu seriozitate timpul liber". Accentul programului de la bord se va pune pe ornitologie și ecologia subacvatică, dar Scandia ar fi încântată dacă eminenta scriitoare Elizabeth Costello ar avea răgazul să ofere un curs scurt despre, să zicem, romanul contemporan. În schimbul acestei solicitări și al disponibilității sale față de pasageri, i se va oferi o cabină la clasa A, toate cheltuielile vor fi suportate de companie, inclusiv zborul până la Christchurch și de la Cape Town, la care se va adăuga și un onorariu substanțial.

O ofertă pe care ea n-o poate refuza. În dimineața zilei de 10 decembrie, urcă la bordul vaporului, în portul Christchurch. Cabina, descoperă ea, e mică, totuși satisfăcătoare; tânărul care coordonează programul de divertisment și autodezvoltare este respectuos; pasagerii cu care ia masa la prânz, majoritatea pensionari, persoane de aceeași generație cu ea, sunt plăcuți și discreți.

De pe lista celor care vor conferența ca și ea recunoaște un singur nume: Emmanuel Egudu, un scriitor din Nigeria. Se cunosc de nici ea nu mai știe când, s-au întâlnit prima oară la o conferință PEN în Kuala Lumpur. Egudu fusese foarte vocal și pătimaș, un animal politic; prima ei impresie a fost că pozează. Nu și-a schimbat impresia nici mai târziu, după ce l-a citit. Dar acum se întreabă ce înseamnă a poza în acest context? Să pari că ești ceea ce nu ești? Cine dintre noi este ceea ce pare să fie? Și, oricum, în Africa

lucrurile s-ar putea să fie altfel. În Africa, ceea ce consideri a fi poză, ceea ce iei drept infatuare poate fi pur și simplu bărbăție. Cine e ea să-și dea cu părerea și să vorbească?

Observă că, odată cu vârsta, a devenit mai îngăduitoare față de bărbați, inclusiv față de Egudu. Ciudat, pentru că în alte privințe a devenit mult mai acidulată (își alege cuvântul cu grijă).

Dă nas în nas cu Egudu la cocktailul organizat de căpitan (el a urcat la bord foarte târziu). Egudu poartă un dașiki verde intens, pantofi italieni fini; barba îi e stropită cu fire cărunte, dar e un bărbat care încă se ține bine. O întâmpină cu un zâmbet larg, o învăluie în îmbrățișarea lui.

— Elizabeth! exclamă el. Ce bine să te văd! N-am știut! Avem multe să ne povestim!

În lexiconul lui, se dovedește că povestitul ăsta înseamnă să vorbească despre activitățile lui. Nu prea mai stă în țara lui, îi zice el. A devenit, după propria lui expresie, „un exilat nărăvit, așa cum e nărăvit un infractor". A obținut documente oficiale americane; își câștigă existența ținând conferințe în circuit, un circuit care, iată, a ajuns să cuprindă și croazierele maritime. Aceasta va fi a treia lui călătorie cu *Northern Lights*. Foarte odihnitoare, așa i se pare; foarte relaxantă. Cine ar fi crezut, zice el, că un băiat de la țară din Africa va ajunge aici, în poala luxului? Și iarăși îi oferă zâmbetul lui larg, cel special.

Și eu sunt o fată de la țară, i-ar plăcea ei să zică, dar nu o face, cu toate că, în parte, e adevărat. *Nimic excepțional în a fi de la țară.*

Fiecare membru al echipei de divertisment este așteptat să spună publicului câteva cuvinte.

— Scurt, spun cine sunteți, de unde veniți, explică tânărul coordonator, într-o engleză idiomatică îngrijită.

Numele lui este Mikael; un suedez înalt, blond, frumos în genul său, dar aspru, prea aspru pentru gustul ei.

Prelegerea ei este anunțată sub titlul *Viitorul romanului*, a lui Egudu se intitulează *Romanul în Africa*. Ea e programată să vorbească în dimineața primei zile pe mare; el e programat pentru după-amiaza aceleiași zile. Seara va urma *Viața balenelor*, cu înregistrări sonore.

Mikael însuși face prezentarea. „Faimoasa scriitoare australiană", așa o numește el, „autoarea romanului *Casa de pe strada Eccles* și a multe alte romane, pe care avem adevăratul privilegiu de a o avea în mijlocul nostru". E vexată de faptul că din nou e înfățișată drept autoarea unei cărți din trecutul îndepărtat, dar nu are ce face în această privință.

Viitorul romanului este o conferință pe care a mai ținut-o și înainte, chiar de multe ori, mai amplă ori mai abreviată, în funcție de ocazii. Fără îndoială că există versiuni extinse și scurtate și la romanul african, și la viețile balenelor. Pentru împrejurarea actuală, ea a ales versiunea abreviată.

— Viitorul romanului nu e un subiect care să mă intereseze prea mult, începe ea, încercând să-și șocheze auditoriul. De fapt, viitorul în general nu prea mă interesează. La urma urmei, ce este viitorul altceva decât o structură de speranțe și așteptări? Locul său este în minte; nu are realitate.

Bineînțeles, puteți argumenta că și trecutul este o ficțiune. Trecutul este istorie și ce e istoria altceva decât o poveste țesută din văzduh, pe care ne-o spunem singuri? Cu toate acestea, trecutul are ceva miraculos, care lipsește viitorului. Ceea ce e miraculos la trecut este că am reușit – Dumnezeu știe cum – să compunem mii și milioane de ficțiuni individuale, ficțiuni create de ființe umane individuale, prinse bine unele de altele ca să ne dea ceea ce arată a fi un trecut comun, o poveste împărtășită.

Viitorul este altfel. Nu posedăm o poveste împărtășită despre viitor. Crearea trecutului pare să epuizeze energiile noastre creative colective. Comparativ cu ficțiunea noastră

despre trecut, ficțiunea despre viitor este ceva rudimentar, fără viață, așa cum tind să fie viziunile despre rai. Despre rai și chiar despre iad.

Romanul, cel tradițional, continuă ea, este o încercare de a înțelege soarta umană caz cu caz, de a înțelege cum de se face că un individ care a pornit din punctul A și a trecut prin experiențele B, C și D sfârșește în punctul Z. Asemenea istoriei, romanul este, prin urmare, un exercițiu de a oferi coerență trecutului. Asemenea istoriei, romanul explorează respectivele contribuții ale caracterului și circumstanțelor în formarea prezentului. Astfel, romanul sugerează modul în care putem explora capacitatea prezentului de a produce viitorul. De aceea avem treaba aceasta, instituția aceasta, acest medium numit roman.

În timp ce-și ascultă propria voce, ea nu e sigură că într-adevăr crede în ceea ce spune. Idei ca acestea probabil că o preocupaseră când, cu ani în urmă, le pusese pe hârtie, dar după ce le-a repetat de atâtea ori, au căpătat un aer vetust, neconvingător. Pe de altă parte, ea nu mai pune preț pe credință. Lucrurile pot fi adevărate, gândește ea acum, chiar dacă nu crezi în ele, și viceversa. Credința poate fi, până la urmă, doar o sursă de energie, ca o baterie pe care o fixezi la o idee, ca să o faci să funcționeze. Așa cum se întâmplă când scrii: să crezi ceea ce trebuie crezut, ca să isprăvești treaba.

Dacă îi este greu să creadă în argumentul ei, îi este și mai greu să împiedice lipsa convingerii să răzbată în vocea ei. În ciuda faptului că este bine-cunoscuta autoare a romanului *Casa de pe strada Eccles* și a multe alte romane – cum spune Mikael –, în ciuda faptului că auditoriul ei este în mare măsură de aceeași generație cu ea și s-ar presupune, prin urmare, că împărtășesc un trecut comun, aplauzele de la sfârșit nu sunt entuziaste.

Pentru prelegerea lui Emmanel, ea se aşază discret în ultimul rând. Între timp, au mâncat bine la prânz; plutesc spre sud, pe mări încă liniştite; este foarte posibil ca unii dintre cei de bună calitate din public – vreo cincizeci de persoane, după aprecierea ei – să picotească. Cine ştie dacă, de fapt, n-o să picotească şi ea; în care caz, mai bine s-o facă pe neobservate.

— Vă veţi întreba de ce am ales drept temă romanul din Africa, începe Emmanuel, cu vocea care răsună fără nici un efort din partea lui. Ce are atât de special romanul african? Ce-l deosebeşte într-atât încât să ne reţină atenţia astăzi?

Păi, să vedem. Pentru început, cu toţii ştim că alfabetul, ideea de alfabet, nu a apărut în Africa. Multe lucruri au luat fiinţă în Africa, mai multe decât vă puteţi imagina, dar nu şi alfabetul. Alfabetul a trebuit adus aici, mai întâi de arabi şi apoi încă o dată de occidentali. În Africa, scrisul în sine, ca să nu mai vorbesc de scrierea romanelor, este o activitate recentă.

Este romanul posibil fără scrierea romanului? – poate vă întrebaţi. Am avut noi, cei din Africa, roman înainte ca prietenii noştri colonizatori să ne fi apărut în prag? Deocamdată, permiteţi-mi să propun întrebarea. S-ar putea să mă revin la ea mai târziu.

O a doua remarcă: cititul nu este un mod de recreere tipic african. Muzica, da; dansul, da; mâncatul, da; vorbitul, da – vorbitul fără oprire. Dar cititul ni s-a părut nouă, africanilor, întotdeauna o activitate ciudat de solitară. Ne stânjeneşte. Când noi, africanii, vizităm marile oraşe europene, precum Parisul şi Londra, observăm cum, în trenuri, oamenii scot cărţi din genţi ori buzunare şi se retrag în lumi solitare. De câte ori cartea iese la iveală, e ca o pancartă ridicată. *Lasă-mă în pace, citesc*, zice pancarta. *Ce citesc e mult mai interesant decât ai putea fi tu.*

Ei bine, noi, în Africa, nu suntem așa. Nu ne place să ne izolăm de alți oameni și să ne retragem în lumi proprii. Nici nu suntem obișnuiți ca vecinii noștri să se retragă în astfel de lumi. A citi o carte de unul singur nu înseamnă a împărtăși. E ca atunci când mănânci singur sau vorbești de unul singur. Nu e felul nostru de a fi. Ni se pare că e un fel de țăcăneală.

Noi, noi, noi, se gândește ea. *Noi, africanii*. Nu e felul *nostru*. Nu i-a plăcut niciodată *noi* în forma sa exclusivă. O fi îmbătrânit Emmanuel, a obținut binecuvântarea publicațiilor americane, dar nu s-a schimbat. Africanitatea: o identitate specială, o soartă specială.

Ea a vizitat Africa: platourile Keniei, Zimbabwe, mlaștinile din Okavango. A văzut africani citind, africani obișnuiți, în stații de autobuz, în trenuri. Nu citeau romane, e drept, citeau ziare. Dar un ziar nu este o cale spre o lume privată, la fel de mult ca un roman?

— În al treilea rând, continuă Egudu, în marele, benecficul sistem global în care trăim azi, Africii i-a fost alocat rolul de patrie a sărăciei. Africanii nu au bani pentru obiecte de lux. În Africa, o carte trebuie să-ți ofere ceva în schimbul banilor pe care îi dai pe ea. Ce urmează să învăț citind această poveste? va întreba africanul. Cu ce o să mă ajute să progresez? Poate că deplângem atitudinea africanului, doamnelor și domnilor, dar nu putem face abstracție de ea. Trebuie s-o tratăm cu seriozitate și să încercăm s-o înțelegem.

Bineînțeles că editäm cărți în Africa. Dar sunt cărți pentru copii, cărți didactice în sensul cel mai simplu al cuvântului. Dacă vrei să faci bani publicând cărți în Africa, trebuie să tipărești cărți care vor fi recomandate în școli, care vor fi cumpărate în număr mare de către sistemul educațional, pentru a fi citite și studiate în clasă. E prea mare cheltuiala să publici autori cu ambiții serioase, scriitori care scriu de-

spre adulţi şi despre chestiuni care-i privesc pe adulţi. Asemenea scriitori trebuie să-şi caute salvarea în altă parte.

Desigur, doamnelor şi domnilor care vă aflaţi pe *Northern Lights*, că nu vă ofer azi întregul tablou. Întregul tablou mi-ar lua toată după-masa. Eu vă ofer doar o schiţă făcută în grabă, neprelucrată. De bună seamă că veţi găsi editori în Africa, unul ici, unul dincolo, care îi vor sprijini pe scriitorii locali, chiar dacă nu vor face niciodată bani de pe urma lor. Dar în tabloul larg, povestitul nu-i ajută nici pe editori, nici pe scriitori să-şi câştige existenţa.

Gata cu generalităţile, oricât ar fi de deprimante. Acum să ne îndreptăm atenţia asupra noastră, a domniilor voastre şi a mea. Iată-mă, ştiţi cine sunt, vă informează programul: Emmanuel Egudu, din Nigeria, autor de romane şi poeme, piese de teatru, laureat chiar al Premiului Commonwealth pentru Literatură (Diviziunea Africa). Şi iată-vă pe dumneavoastră, persoane înstărite, sau cel puţin bine situate, cum ziceţi dumneavoastră înşivă (nu greşesc, nu-i aşa?), din America de Nord şi din Europa, şi bineînţeles să nu uităm reprezentarea noastră australo-asiatică, ba chiar mi se pare că am auzit un cuvânt-două în japoneză şuşotite pe coridoare, şi toţi faceţi o croazieră pe acest vapor minunat, pentru a explora unul dintre cele mai îndepărtate colţuri ale globului, pentru a-l cerceta, poate pentru a-l şterge de pe listă. Iată-vă, după un prânz bun, ascultându-l pe acest african cum vorbeşte.

De ce – îmi imaginez că vă întrebaţi – se află acest african la bordul vaporului nostru? De ce nu se află la biroul lui, în ţara lui de baştină, urmându-şi vocaţia, dacă într-adevăr este scriitor şi scrie cărţi? De ce o tot dă înainte cu romanul african, un subiect care nu ne priveşte decât cel mult periferic?

Răspunsul scurt, doamnelor şi domnilor, este că africanul trebuie să-şi câştige existenţa. Iar în propria lui ţară, după

cum am încercat să vă explic, nu-şi poate câştiga existenţa. În propria lui ţară (nu voi dezvolta aspectul, îl menţionez doar pentru că este cazul multor colegi de breaslă africani), el este de fapt mai puţin decât bine-venit. În propria lui ţară, el este ceea ce se numeşte un intelectual disident, iar intelectualii disidenţi trebuie să fie atenţi la fiecare pas, chiar şi în noua Nigerie.

Prin urmare, iată-l bătând lumea largă, ca să-şi câştige existenţa. În parte, şi-o câştigă scriind cărţi care sunt publicate, citite, recenzate, discutate şi evaluate mai ales de străini. În rest, îşi câştigă existenţa din avantajele pe care i le aduce scrisul. Recenzează cărţi ale altor autori, bunăoară, în presa din Europa şi America. Predă în colegii din America, povestindu-le tinerilor din Lumea Nouă despre subiectul exotic la care se pricepe el cel mai bine, aşa cum un elefant se pricepe la elefanţi: romanul african. Conferenţiază; călătoreşte pe vapoare de croazieră. Ocupându-se de atâtea lucruri, locuieşte în aşa-numitele reşedinţe temporare. Toate adresele lui sunt temporare; n-are o locuinţă fixă.

Cât de uşor credeţi, doamnelor şi domnilor, că îi este acestui ins să rămână fidel esenţei sale de scriitor, când sunt atâţia străini pe care trebuie să-i mulţumească lună de lună – editori, cititori, critici, studenţi, toţi înarmaţi nu numai cu ideile lor proprii cu privire la ceea ce este sau ar trebui să fie romanul, la ce este sau ar trebui să fie Africa, ci şi referitor la modul în care trebuie sau ar trebui să-i mulţumeşti. Credeţi că e posibil ca acest ins să rămână neafectat de toată presiunea la care este supus ca să-i mulţumească pe alţii, să fie pentru ei ceea ce cred ei că trebuie el să fie, să producă pentru ei ceea ce cred ei că el trebuie să producă?

Poate nu aţi observat că, în urmă cu câteva clipe, am strecurat un cuvânt care ar fi trebuit să vă facă să ciuliţi urechile. Am vorbit despre esenţa mea şi despre faptul de

a rămâne fidel esenței mele. Aș putea să vă spun multe despre esență și ramificațiile sale; dar nu e momentul potrivit. Cu toate acestea, vă veți fi întrebând cum îmi justific discursul despre esența mea de scriitor african, în aceste zile potrivnice esenței, în aceste zile de identități trecătoare pe care le alegem, le purtăm și le lepădăm ca pe niște veșminte.

Vă reamintesc faptul că în jurul esenței și al esențialismului există o lungă istorie de frământare în gândirea africană. Probabil că ați auzit de mișcarea *négritude* din anii '40 și '50. Conform inițiatorilor mișcării, *négritude* este substratul esențial care-i leagă laolaltă pe toți africanii și îi face africani de o manieră unică – nu numai pe africanii din Africa, ci și pe africanii din marea diasporă africană din Lumea Nouă și acum din Europa.

Vreau să vă citez câteva cuvinte din scriitorul și gânditorul senegalez Cheikh Hamidou Kane. Un reporter european i-a luat un interviu lui Cheikh Hamidou. Mă contrariază, zicea reporterul, faptul că îi lăudați pe anumiți scriitori pentru că sunt cu adevărat africani. Ținând cont de faptul că scriitorii cu pricina scriu într-o limbă străină (mai ales în franceză) și sunt publicați și, în marea majoritate, citiți într-o țară străină (mai ales în Franța), mai pot fi ei considerați scriitori africani? N-ar fi mai potrivit să fie numiți scriitori francezi de origine africană? Limba nu este o matrice mai importantă decât nașterea?

Iată ce a răspuns Cheikh Hamidou: „Scriitorii despre care vorbesc eu sunt cu adevărat africani pentru că s-au născut în Africa, trăiesc în Africa, sensibilitatea lor e africană... Ceea ce-i deosebește rezidă în experiența de viață, în sensibilitate, în ritm, stil". Și continuă: „Un scriitor francez sau englez are în urma lui o mie de ani de tradiție scrisă... Noi însă suntem moștenitorii unei tradiții orale".

Nimic mistic în răspunsul lui Cheikh Hamidou, nimic metafizic, nimic rasist. Conferă doar greutatea potrivită acelor

elemente intangibile ale culturii, care, dat fiind că nu pot fi ușor exprimate în cuvinte, sunt adesea trecute cu vederea. Felul în care oamenii trăiesc în trupurile lor. Felul în care își mișcă mâinile. Felul în care merg. Felul în care zâmbesc sau se încruntă. Cadența vorbelor. Felul în care cântă. Timbrul vocii lor. Felul în care dansează. Felul în care se ating unii pe alții; cum zăbovește mâna; senzația din degete. Felul în care fac dragoste. Felul în care zac după ce fac dragoste. Felul în care beau. În care dorm.

Noi, scriitorii africani, putem cuprinde aceste calități în scrierile noastre (și dați-mi voie să vă amintesc, acum, că, atunci când a pătruns în limbile Europei, cuvântul *roman* avea sensuri cum nu se poate mai vagi: însemna acea formă de scriere lipsită de formă, care nu avea reguli, care își crea propriile reguli pe măsură ce înainta) – noi, romancierii africani, putem personifica aceste calități ca nimeni altul, deoarece noi nu am pierdut legătura cu trupul. Romanul african, adevăratul roman african, este un roman oral. Pe pagină este inert, doar pe jumătate viu; se trezește când vocea venită din străfundul trupului insuflă viață cuvintelor, le rostește cu voce tare.

Prin urmare, romanul african, aș pretinde eu, este, în chiar ființa lui, și înainte ca primul cuvânt să fie scris, o critică a romanului occidental care a mers atât de departe pe drumul descorporării – gândiți-vă la Henry James, gândiți-vă la Marcel Proust –, încât modul potrivit și chiar singurul mod în care poate fi absorbit este în liniște și singurătate. Și voi încheia aceste observații, doamnelor și domnilor – văd că expiră timpul ce mi s-a acordat –, citând, în sprijinul poziției mele și a lui Cheikh Hamidou, nu dintr-un african, ci dintr-o persoană din pustiurile înzăpezite ale Canadei, marele erudit al oralității, Paul Zumthor.

„Începând cu secolul al șaptesprezecelea", scrie Zumthor, „Europa s-a întins în lume ca un cancer, la început pe furiș,

iar de la o vreme în pas tot mai alert, până când, în ziua de azi, distruge forme de viață, animale, plante, habitaturi, limbi. Cu fiecare zi care trece, dispar tot mai multe limbi ale lumii, repudiate, sugrumate... Unul dintre simptomele bolii a fost fără îndoială, încă de la bun început, literatura; iar literatura s-a consolidat, a prosperat, a devenit ceea ce este – una dintre cele mai uriașe dimensiuni ale omenirii – prin negarea vocii... A venit vremea să încetăm să privilegiem scrisul... Poate că marea, nefericita Africă, adusă la sapă de lemn de imperialismul nostru politico-industrial, se va găsi, dat fiind că e mai puțin afectată de scris, mai aproape de acest țel decât celelalte continente".

Aplauzele, când Egudu termină de vorbit, sunt sonore, entuziaste. A vorbit cu forță, poate chiar cu pasiune; a vorbit în favoarea sa, a propriei vocații, propriului popor; de ce să nu fie răsplătit, chiar dacă ceea ce spune poate avea puțină relevanță pentru viețile celor care-l ascultă?

Cu toate acestea, e ceva în discursul lui care ei nu-i place, ceva legat de oralitate și mistica oralității. Întotdeauna, se gândește ea, trupul e cel asupra căruia se insistă, e împins în față, iar vocea, esența întunecată a trupului, urcă tumultuoasă din el. *Négritude*: crezuse că Emmanuel a lăsat de mult în urmă această pseudofilozofie. E limpede că nu a făcut-o. E limpede că a hotărât să o păstreze ca un element al repertoriului său profesional. Să-i fie de haznă! Au mai rămas zece minute pentru întrebări. Ea speră ca întrebările să fie iscoditoare, că îl vor scruta.

Prima persoană care pune o întrebare e din Midwest, Statele Unite – dacă e s-o judece după accent. Femeia spune că primul roman al unui african pe care l-a citit, în urmă cu câteva decenii, era al lui Amos Tutuola, a uitat cum se intitulează (*The Palm Wine Drinkard*[1], sugerează Egudu.

1 „Băutorul de vin de palmier". (N. tr.)

„Da, ăsta e", răspunde femeia). Pur şi simplu a captivat-o. A simţit că este vestitorul unor lucruri mari. Prin urmare, a fost dezamăgită, teribil de dezamăgită, când a auzit că Tutuola nu e respectat în ţara lui, că există nigerieni educaţi care îl discreditează şi consideră drept nemeritată reputaţia lui în Occident. Aşa e, într-adevăr? Tutuola e tipul de romancier oral la care s-a gândit conferenţiarul nostru? Ce s-a întâmplat cu Tutuola? Au fost traduse şi alte cărţi ale lui?

Nu, răspunde Egudu, Tutuola nu a mai fost tradus, de fapt, nu a fost tradus deloc, cel puţin nu în engleză. De ce nu? Pentru că nu are nevoie să fie tradus. Pentru că el a scris mereu în engleză.

— Ceea ce constituie rădăcina problemei ridicate de persoana care a pus întrebarea. Limba lui Amos Tutuola este engleza, dar nu engleza standard, nu engleza pentru care nigerienii anilor '50 mergeau la şcoală şi la colegiu ca să o înveţe. Este limba unui funcţionar cu o educaţie îndoielnică, un individ care a mers doar la şcoala elementară, o limbă greu inteligibilă pentru un străin, pe care editorii britanici au aranjat-o în scopul publicării. Acolo unde scrisul lui Tutuola era pur şi simplu de analfabet, ei îl corectau; s-au abţinut să corecteze însă ceea ce li se părea autentic nigerian. Cu alte cuvinte, ceea ce le suna pitoresc, exotic, folcloric.

Din ceea ce tocmai am spus, continuă Egudu, aţi putea gândi că nici eu nu-l apreciez pe Tutuola sau că nu agreez fenomenul Tutuola. Nicidecum. El a fost repudiat de aşa-zişii nigerieni educaţi, pentru că le crea un sentiment de stânjeneală – îi stânjenea posibilitatea să fie puşi la grămadă cu el, ca indigeni care nu ştiu să scrie corect în engleză. Cât despre mine, eu unul sunt fericit că sunt indigen. Un indigen nigerian, un nigerian indigen. În această bătălie, sunt de partea lui Tutuola. Tutuola este sau a fost un povestitor cu har. Mă bucur că vă place. Alte câteva cărţi scrise de el

au fost publicate în Anglia, cu toate că, aş zice, nici una nu e la fel de bună ca *The Palm Wine Drinkard*. Şi da, el e genul de scriitor la care mă refeream, scriitorul oral.

V-am dat un răspuns amplu pentru că acest caz, al lui Tutuola, este extrem de instructiv. Ceea ce-l scoate în evidenţă pe Tutuola este că nu şi-a ajustat limba la aşteptările străinilor care urmau să-l citească şi să-l judece – sau la ceea ce ar fi crezut el că sunt aşteptările lor, dacă ar fi fost mai puţin naiv. Dar în naivitatea lui, scria aşa cum vorbea. Prin urmare, a fost nevoit să consimtă, cu totul neputincios, să fie ambalat pentru Occident cu eticheta de african.

Doamnelor şi domnilor, care oare dintre scriitorii africani nu este exotic? Adevărul e că, pentru Occident, noi, africanii, suntem cu toţii exotici, când nu suntem pur şi simplu sălbatici. Asta ne e soarta. Chiar şi aici, pe acest vapor plutind spre continentul care ar trebui să fie cel mai exotic dintre toate, şi cel mai sălbatic, continentul fără nici un standard omenesc, simt că sunt exotic.

Se aud chicoteli. Egudu zâmbeşte cu zâmbetul lui larg, fermecător, spontan după toate aparenţele. Dar ea nu crede că e un zâmbet adevărat, nu poate crede că vine din inimă, dacă de acolo vin zâmbetele. Dacă Egudu a îmbrăţişat pentru sine destinul de a fi exotic, atunci e un destin teribil. Ea nu poate crede că el nu ştie asta, şi ştiind-o, să nu se revolte în sufletul lui împotriva acestui destin. Singura faţă neagră într-o mare de alb.

— Dar să revin la întrebarea dumneavoastră, reia Egudu. L-aţi citit pe Tutuola, acum citiţi-l pe conaţionalul meu Ben Okri. Cazul lui Amos Tutuola e foarte simplu, limpede ca lumina zilei. Al lui Okri nu este aşa. Okri este un urmaş al lui Tutuola, mai bine spus, amândoi au strămoşi comuni. Dar Okri negociază într-un mod mult mai complex contradicţiile faptului de a fi el însuşi în faţa altora (scuzaţi

jargonul, aşa îşi dă indigenul importanţă). Citiţi-l pe Okri. Veţi vedea că experienţa este instructivă.

„Romanul în Africa" urma să fie, asemenea prelegerilor la bordul vaporului, un eveniment lejer. Nimic din programul de la bord nu e gândit ca ceva greu de suportat. Din nefericire, Egudu ameninţă să fie greu de suportat. Cu o mişcare discretă din cap, directorul programului de divertisment, tânărul suedez înalt, cu uniforma lui albastru-deschis, face semn din culise; iar Egudu se supune, cu graţie, fără efort, punând punct numărului său.

Echipajul vasului *Northern Lights* este rusesc, la fel şi stewarzii. De fapt, în afară de ofiţeri, de echipa de ghizi şi de administratori, toţi ceilalţi sunt ruşi. Muzica de la bord este furnizată de o orchestră de balalaici – cinci bărbaţi, cinci femei. Acompaniamentul pe care-l oferă în timpul cinei e prea siropos pentru gustul ei; după masă, în sala de bal, cântă mai antrenant.

Şefa orchestrei, ocazional şi solistă, este o blondă trecută de treizeci. O rupe cât de cât pe engleză, suficient ca să anunţe: „Cântăm piesă care numeşte în rusă *Mica mea porumbiţă. Mica mea porumbiţă*". Porumbiţa ei rimează mai degrabă cu sobiţă decât cu fetiţă. Cu trilurile şi cadenţele năvalnice, cântecul aminteşte mai mult de melodiile ungureşti, ţigăneşti, evreieşti, de orice alt tip de muzică, numai de cea rusească nu; dar cine e ea, Elizabeth Costello, fata de la ţară, să se pronunţe?

Ea e acolo împreună cu un cuplu de la masa ei, şi-au luat ceva de băut. Cei doi o informează că sunt din Manchester. Aşteaptă cu nerăbdare cursul ei despre roman, la care s-au înscris amândoi. Bărbatul e un lungan cu păr mătăsos, argintiu; ea îl aseamănă în gând cu un bâtlan. El nu spune cum şi-a câştigat banii, iar ea nu-l iscodeşte. Femeia

e mignonă, senzuală. În nici un caz nu o trimite cu gândul la Manchester. Steve și Shirley. Ea bănuiește că cei doi nu sunt căsătoriți.

Răsuflă ușurată când, după scurt timp, conversația se mută de la ea și de la cărțile pe care le-a scris la problema curenților oceanici, despre care Steve pare să știe tot ce e de știut, și la ființele minuscule, tone pe kilometrul pătrat, a căror viață constă în a se lăsa împinse cu seninătate prin aceste ape înghețate, din a mânca și a fi mâncate, a se înmulți și a muri, ignorate de istorie. Turiști ecologici, așa se autodefinesc Steve și Shirley. Anul trecut, Amazonul, anul acesta, Oceanul Sudic.

Egudu stă în prag, privește în jur. Ea îi face semn cu mâna, el se apropie.

— Stai cu noi, zice ea. Emmanuel. Shirley. Steve.

Ei îl felicită pe Emmanuel pentru conferința lui.

— Foarte interesant, zice Steve. Mi-ai deschis o cu totul altă perspectivă.

Shirley, mai meditativă, spune:

— Mă gândeam în timp ce vorbeai – nu-ți cunosc cărțile, îmi pare rău s-o spun –, că pentru tine ca scriitor, ca acel gen de scriitor oral pe care l-ai descris, poate cartea tipărită nu e mijlocul potrivit. Te-ai gândit vreodată să creezi direct pe banda de magnetofon? De ce să faci ocol prin tipăritură? De ce să faci ocol chiar și prin scris? Spune-ți povestea direct ascultătorului.

— Ce idee deșteaptă! exclamă Emmanuel. Nu va rezolva toate problemele scriitorului african, dar merită să fie analizată.

— De ce nu v-ar rezolva problemele?

— Pentru că, îmi pare rău s-o spun, africanii vor dori mai mult decât doar să șadă în tăcere în fața unui disc care se învârtește într-o mașinărie. Ar semăna prea mult cu idolatria. Africanii au nevoie de prezența vie, de vocea vie.

Vocea vie. Se lasă tăcerea, în timp ce trei dintre ei contemplă vocea vie.

— Eşti sigur? intervine şi ea în discuţie. Africanii n-au nimic împotrivă să asculte radioul. Radioul e o voce, dar nu o voce vie. O prezenţă vie. Cred, Emmanuel, că tu vrei nu doar o voce, ci un spectacol: un actor în carne şi oase care să interpreteze textul pentru tine. Dacă aşa stă treaba, dacă asta îşi doreşte africanul, atunci sunt de acord, o înregistrare nu o poate înlocui. Dar romanul n-a fost niciodată gândit pentru a fi scenariul unui spectacol. De la bun început, romanul şi-a făcut o virtute din a nu depinde de punerea în scenă. Nu poţi avea în acelaşi timp spectacol live şi distribuţie ieftină, accesibilă. Ori una, ori alta. Dacă într-adevăr aşa doriţi să fie romanul – un pachet de coli de dimensiuni mici şi în acelaşi timp o fiinţă vie –, atunci sunt de acord, romanul nu are viitor în Africa.

— N-are viitor, repetă Egudu gânditor. Sună foarte sumbru, Elizabeth. Ai vreo soluţie pentru noi?

— O soluţie? Nu eu sunt cea care să vă ofere o soluţie. Ceea ce am de oferit este o întrebare. De ce există atâţia romancieri africani şi totuşi nici un roman african despre care să merite să vorbim? Asta mi se pare mie adevărata întrebare. Tu însuţi ai sugerat răspunsul, în conferinţa ta. Exotismul. Exotismul şi seducţia pe care o exercită.

— Exotismul şi seducţia pe care o exercită? Ne faci curioşi, Elizabeth. Lămureşte-ne ce vrei să spui.

Dacă ar fi doar ea şi Emmanuel, în acest punct ea ar pleca de-acolo. E obosită de insinuările lui zeflemitoare, o exasperează. Dar în faţa străinilor, în faţa clienţilor, trebuie să păstreze aparenţele, şi ea, şi el.

— Romanul englezesc, zice ea, este scris în primul rând de englezi pentru englezi. Asta îl face să fie roman englezesc. Romanul rusesc e scris de ruşi pentru ruşi. Dar romanul african nu e scris de africani pentru africani. Romancierii

africani pot să scrie despre Africa, despre experienţe africane, dar eu am impresia că ei privesc peste umăr în timp ce scriu la străinii care îi vor citi. Le place sau nu, au acceptat rolul de tălmaci, tălmăcind Africa în folosul cititorilor lor. Dar cum poţi explora o lume în toată profunzimea ei, dacă, în acelaşi timp, trebuie s-o explici celor din afară? Ca un om de ştiinţă care încearcă să-şi concentreze întreaga atenţie creatoare asupra investigaţiilor sale şi în acelaşi timp să le explice unei clase de studenţi ignoranţi. Prea mult pentru o singură persoană, imposibil de realizat, şi nu la nivelul cel mai profund. Asta mi se pare a fi rădăcina problemei voastre. Trebuie să vă reprezentaţi africanitatea în timp ce scrieţi.

— Foarte bine, Elizabeth! zice Egudu. Înţelegi cu adevărat; ai exprimat totul foarte bine. Exploratorul în rolul celui care explică.

El întinde mâna, o bate pe umăr.

Dacă am fi singuri, îşi zice ea, *l-aş plesni.*

— Dacă e adevărat că înţeleg – zice ea ignorându-l acum pe Egudu şi adresându-se cuplului din Manchester –, asta e doar pentru că noi în Australia am trecut prin încercări similare şi am ieşit la celălalt capăt. Am reuşit să ne debarasăm de obiceiul de a scrie pentru străini, atunci când un public cititor australian adevărat a ajuns la maturitate, ceea ce s-a întâmplat prin anii '60. Un public cititor, nu un număr anumit de scriitori – scriitorii existau deja. Ne-am dezobişnuit să mai scriem pentru străini când piaţa noastră, piaţa australiană, a hotărât că poate susţine o literatură cultivată acasă. Aceasta e lecţia pe care o putem noi oferi. Asta ar putea învăţa Africa de la noi.

Emmanuel tace, dar nu şi-a pierdut zâmbetul ironic.

— E interesant să vă ascultăm vorbind, zice Steve. Trataţi scrisul ca pe o afacere. Identificaţi o piaţă, apoi vă apucaţi să o alimentaţi cu produse. Mă aşteptam la cu totul altceva.

— Serios? La ce te aşteptai?

— Cum să zic: unde-şi găsesc scriitorii inspiraţia, cum îşi imaginează personajele şi aşa mai departe. Scuze, nu mă luaţi în seamă, sunt doar un amator.

Inspiraţie. Să primeşti spiritul în tine. Acum că a rostit cuvântul, Steve se intimidează. Urmează o tăcere stânjenitoare.

— Elizabeth şi cu mine ne cunoaştem de mult, spune Emmanuel. A fost o perioadă în care am avut multe diferende. Dar asta nu schimbă nimic între noi – nu-i aşa, Elizabeth? Suntem colegi, colegi de breaslă. Facem parte din marea fraternitate a scriitorilor din lumea întreagă.

Fraternitate. O provoacă omul ăsta, încearcă s-o scoată din sărite în faţa străinilor ăstora. Dar dintr-odată ea e sătulă până-n gât de tot, ca să accepte provocarea. Nu colegi scriitori, îşi zice ea: ci colegi comedianţi. Altfel de ce ne-am afla la bordul acestui vapor scump, punându-ne la dispoziţia, după cum e specificat cu atâta candoare în invitaţie, unor oameni care ne plictisesc şi pe care începem să-i plictisim?

El o întărâtă pentru că n-are astâmpăr. Îl cunoaşte destul de bine ca să-şi dea seama de asta. Nu mai vrea roman african, s-a săturat de ea, de amicii ei, vrea ceva sau pe cineva nou.

Şanteza lor şi-a epuizat repertoriul. Aplauze răzleţe. Se înclină, se înclină a doua oară, îşi ia balalaica. Orchestra începe un dans cazah.

Ce o irită la Emmanuel, ceea ce are bunul-simţ să nu pomenească în faţa lui Steve şi Shirley, pentru că ar fi interpretat doar ca o necuviinţă, este felul în care el transformă orice dispută într-o chestiune personală. Cât despre preaiubitul lui roman oral, pe marginea căruia şi-a construit activitatea secundară de lector, ei bine, ea consideră ideea confuză în chiar esenţa ei. *Un roman despre oameni care trăiesc într-o cultură orală,* ar vrea ea să spună, *nu este un*

roman oral. Așa cum un roman despre femei nu este un roman al femeilor.

În opinia ei, toată argumentația lui Emmanuel pe marginea romanului oral, un roman care a ținut legătura cu vocea umană și prin asta cu trupul omenesc, un roman care nu e decorporalizat precum romanul occidental, ci dă glas trupului și adevărului trupului, este doar un alt mod de a susține că mistica africanilor este ultimul depozit al energiilor umane primare. Emmanuel dă vina pe editorii și pe cititorii lui occidentali pentru că îl împing să exotizeze Africa. Dar Emmanuel are el însuși un interes în acest proces. Întâmplarea face ca ea să știe că Emmanuel n-a mai scris o carte serioasă de zece ani. Când l-a cunoscut ea, el încă putea să se considere pe bună dreptate scriitor. Acum își câștigă existența vorbind. Cărțile sunt acolo doar ca scrisori de acreditare. O fi el coleg comediant; însă nu mai e coleg scriitor. Se află în circuitul de conferințe pentru bani și pentru alte compensații. Sex, bunăoară. E negru, e exotic, are contact cu energiile vieții; nu mai este tânăr, dar se ține bine, își duce anii cu distincție. Ce tinerică suedeză nu i-ar cădea ușor în mreje?

Își termină băutura.

— Mă retrag, zice ea. Noapte bună, Steve, Shirley. Pe mâine. Noapte bună, Emmanuel.

Se trezește într-o liniște desăvârșită. Ceasul arată patru treizeci. Motoarele vaporului s-au oprit. Se uită prin hublou. Afară, ceață, dar prin ceață deslușește pământ la mai puțin de-un kilometru distanță. Trebuie să fie Insula Macquarie: ea crezuse că vor mai trece câteva ore până vor ajunge acolo.

Se îmbracă și iese pe coridor. În aceeași clipă, ușa de la cabina A-230 se deschide și dinăuntru iese rusoaica, șanteza. Poartă aceeași costumație ca în seara trecută, bluza bordo

şi pantalonii negri, largi; îşi duce cizmele în mână. În lumina neprietenoasă din tavan, rusoaica arată mai degrabă de patruzeci de ani, şi nu abia trecută de treizeci. Amândouă femeile îşi feresc privirile când trec una pe lângă cealaltă.

A-230 este cabina lui Egudu, ea ştie asta.

Se îndreaptă spre puntea superioară. Acolo sunt deja câţiva pasageri, bine îmbrăcaţi din pricina frigului, stau sprijiniţi de parapeţi, se uită în jos.

Sub ei, marea clocoteşte de ceea ce par a fi peşti, mari, peşti negri cu spinări lucioase, care saltă, se dau peste cap, sar în hulă. Ea n-a mai văzut niciodată aşa ceva.

— Pinguini, spune bărbatul de lângă ea. Pinguini imperiali. Au venit să ne salute. Habar n-au ce suntem noi.

— Aha, face ea. Apoi: Atât de inocenţi? Chiar sunt atât de inocenţi?

Bărbatul o priveşte ciudat, se răsuceşte către companioana lui.

Oceanul Sudic. Poe nu l-a văzut niciodată cu propriii ochi, Edgar Allan, dar l-a străbătut în lung şi-n lat în mintea lui. Bărci pline de insulari cu pielea întunecată s-au pus în mişcare pentru a-i ieşi în întâmpinare. Păreau oameni obişnuiţi, *aşa ca noi*, dar când zâmbeau şi-şi arătau dinţii, nu erau albi, ci negri. L-a trecut un fior pe şira spinării, şi pe bună dreptate. Mările pline de lucruri ce par a fi ca noi, dar nu sunt. Anemone de mare care se cască şi devoră. Anghile, fiecare cu un bot ţepos din care atârnă un maţ. Dinţii sunt pentru sfâşiat, limba pentru a frământa îmbucătura: acesta e adevărul despre oralitate. Cineva ar trebui să-i spună lui Emmanuel. Doar printr-o economie ingenioasă, un accident al evoluţiei, organul ingestiei ajunge să fie uneori folosit pentru cântat.

Vor rămâne lângă ţărmul Insulei Macquarie până la prânz, suficient timp pentru pasagerii care doresc să viziteze insula. Ea şi-a înscris numele pentru grupul de vizitatori.

Prima barcă pleacă după micul dejun. Apropierea de debarcader este dificilă, prin paturi groase de vareh şi stânci terasate. În cele din urmă, e nevoie ca unul dintre marinari s-o urce pe ţărm, pe jumătate ducând-o în braţe, ca şi când ar fi o bătrână tare bătrână. Marinarul are ochi albaştri, păr blond. Îi simte prin impermeabil forţa tinerească. Ca pe un prunc o poartă braţele lui, în siguranţă.

— Mulţumesc! zice ea recunoscătoare, când el o pune jos; dar pentru el nu înseamnă nimic, doar un serviciu pe care-l face clienţilor şi pentru care e plătit în dolari, cu nimic mai personal decât serviciul unei infirmiere la spital.

Ea a citit despre Insula Macquarie. În secolul al XIX-lea, era centrul industriei pinguinilor. Sute de mii de pinguini au fost omorâţi cu bâtele aici şi aruncaţi în cazane de fontă cu aburi pentru a fi transformaţi în ulei util şi reziduuri inutile. Sau poate nu loviţi cu bâtele, ci doar împinşi cu beţe în sus, pe o pasarelă, şi de acolo în cazanele date în clocot.

Dar descendenţii lor din secolul XX par să nu fi învăţat nimic. Înoată la fel de inocenţi în întâmpinarea vizitatorilor; strigă la ei când aceştia se apropie de stâncăraie (*Ho! Ho!*, strigă ei pentru întreaga lume, ca nişte gnomi mici, posaci) şi îi lasă să se apropie şi să-i atingă, să le mângâie piepturile netede!

La ora unsprezece, bărcile îi vor duce înapoi la vapor. Până atunci, sunt liberi să exploreze insula. Li se atrage atenţia că pe coasta dealului e o colonie de albatroşi; pot să fotografieze păsările, dar să nu se apropie prea mult, să nu le sperie. E sezonul creşterii puilor.

Ea se depărtează de restul grupului şi la un moment dat se pomeneşte sus, deasupra coastei, pe un platou acoperit cu o pătură întinsă de iarbă încâlcită.

Pe neaşteptate, ceva apare în faţa ei. La început crede că e o stâncă netedă, albă, pătată cu gri. Apoi vede că e o pasăre, mai mare decât orice pasăre pe care a văzut-o în viaţa ei. Recunoaşte ciocul lung, curbat, sternul uriaş. Un albatros.

Albatrosul o privește fix și amuzat – așa i se pare ei. Ieșind de sub el, o versiune mai mică a ciocului lung. Puiul e mai ostil. Își cască ciocul, scoate un țipăt lung, mut, de avertizare.

Ea și cele două păsări stau și se cercetează reciproc.

Înainte de cădere, gândește ea. *Așa trebuie să fi fost înainte de cădere. Aș putea pierde barca, să rămân aici. Să-l rog pe Dumnezeu să aibă grijă de mine.*

În spatele ei e cineva. Se răsucește. Cântăreața rusoaică, îmbrăcată acum cu un hanorac verde-închis, gluga lăsată pe spate, părul acoperit cu un batic.

— Un albatros, îi spune ea femeii, vorbind încet. Ăsta e cuvântul englezesc. Nu știu cum își spun ei înșiși.

Femeia dă din cap. Marea pasăre le privește calmă, nicidecum mai speriată că în loc de una sunt două.

— Emmanuel e cu tine? o întreabă ea.

— Nu. Pe vapor.

Femeia nu pare dornică să vorbească, dar ea insistă:

— Ești prietenă cu el, știu. Și eu sunt, sau am fost în trecut. Dă-mi voie să te întreb: ce vezi la el?

Ciudată întrebare, nejustificat de intimă, chiar insolentă. Dar ei i se pare că pe insula aceasta, cu ocazia unei vizite ce nu se va mai repeta vreodată, se poate spune orice.

— Ce văd? nu înțelege femeia.

— Da. Ce vezi? Ce-ți place la el? Care-i sursa șarmului său?

Femeia dă din umeri. Părul îi e vopsit, vede asta acum. Patruzeci de ani bătuți pe muchie, probabil că o gospodărie de întreținut acasă, o familie din aceea rusească, o mamă oloagă, un soț care bea prea mult și o bate, un fiu leneș, o fiică rasă în cap și dată cu ruj vinețiu. O femeie care se pricepe cât de cât să cânte, dar care într-o bună zi, mai degrabă mai curând decât mai târziu, își va fi trăit traiul. Cântă la balalaică pentru străini, cântă kitschuri rusești, se alege cu bacșișuri.

— E liber. Vorbeşti ruseşte? Nu?

Ea clatină din cap.

— *Deutsch?*

— Puţin.

— *Er ist freigebig. Ein guter Mann.*[1]

Freigebig, generos, pronunţat cu *g*-ul greu al rusei. Emmanuel generos? O fi, ea n-are habar. Nu-i primul cuvânt care i-ar veni în minte, totuşi. Larg, poate. Larg în gesturi.

— *Aber kaum zu vertrauen*[2], răspunde ea femeii.

N-a mai folosit limba asta de ani de zile. Asta vorbeau cei doi în pat, noaptea trecută: germana, limba europeană a noii Europe? *Kaum zu vertrauen*, nu e de încredere.

Femeia dă iar din umeri.

— *Die Zeit ist immer kurz. Man kann nicht alles haben.*[3]

Pauză. Femeia vorbeşte din nou:

— *Auch die Stimme. Sie macht daß man* – caută cuvântul – *man schaudert.*[4]

Schaudern. A înfiora. Vocea îţi dă fiori. Poate, când stai cu pieptul lipit de voce. Ea şi rusoaica schimbă ceea ce pare a fi începutul unui zâmbet. Cât despre pasăre, cele două stau acolo de ceva vreme, pasărea şi-a pierdut interesul. Doar puiul, privind de sub maică-sa, e încă precaut faţă de intruse.

E geloasă? Cum să fie? Totuşi, greu de acceptat să fii exclusă din joc. Parcă ar fi din nou copil, cu oră fixă de culcare.

Vocea. Gândurile ei se întorc la Kuala Lumpur, când era tânără, sau aproape tânără, când şi-a petrecut trei nopţi la rând cu Emmanuel Egudu, tânăr şi el pe atunci. „Poetul oral", l-a tachinat ea. „Arată-mi de ce e în stare poetul oral." Iar el a întins-o, s-a întins peste ea, şi-a pus buzele la urechile ei, le-a deschis, a suflat în ea răsuflarea lui, i-a arătat.

---

1 E generos. Un om bun (în germ., în orig.).

2 Dar nu e de încredere (în germ., în orig.).

3 Timpul e întotdeauna scurt. Nu poţi avea totul (în germ., în orig.).

4 Şi vocea. Te ia cu fiori (în germ., în orig.).

3
Viețile animalelor

UNU: Filozofii și animalele

El așteaptă la poartă când sosește avionul ei. Au trecut doi ani de când nu și-a mai văzut mama; fără să vrea, e șocat de cât de mult a îmbătrânit. Părul ei, care avusese șuvițe cărunte, este acum complet alb; e adusă de spate; carnea i s-a fleșcăit.

N-au fost niciodată o familie care să se exteriorizeze. O îmbrățișare, câteva cuvinte murmurate, și-atât în ce privește saluturile. Urmează în tăcere fluxul călătorilor spre sala de bagaje, iau valiza ei, pornesc cu mașina, un drum de nouăzeci de minute.

— Zbor lung, zice el. Probabil ești epuizată.

— Pe punctul de a adormi, răspunde ea.

Și cu adevărat, în timpul călătoriei, ea adoarme imediat, cu capul sprijinit de geam.

La ora șase, când e aproape întuneric, opresc în fața casei lui din suburbia Waltham. Norma, soția lui, și copiii apar în verandă. Într-un elan de afecțiune, care cu siguranță o costă enorm, Norma își deschide larg brațele și spune: „Elizabeth!" Cele două femei se îmbrățișează; urmează copiii, bine-crescuți, dar mai rezervați.

Elizabeth Costello romanciera va sta cu ei trei zile, cât durează vizita ei la Appleton College. Nu e o perioadă pe care el s-o fi așteptat cu nerăbdare. Soția și mama lui nu se

înțeleg. Ar fi mai bine dacă ea ar sta la hotel, dar nu-l lasă inima să-i facă această propunere.

Ostilitățile reîncep aproape imediat. Norma a pregătit o cină ușoară. Mama lui observă că au fost puse doar trei farfurii.

— Copiii nu mănâncă împreună cu noi? întreabă ea.

— Nu, răspunde Norma, ei mănâncă în camera de joacă.

— De ce?

Întrebarea nu e necesară, deoarece cunoaște răspunsul. Copiii mănâncă separat, pentru că lui Elizabeth nu-i place să vadă carne pe masă, iar Norma refuză să schimbe alimentația copiilor doar ca să satisfacă „sensibilitățile delicate ale mamei tale", cum le numește ea.

— De ce? insistă Elizabeth Costello.

Norma îi aruncă lui o privire supărată. El oftează.

— Mamă, zice el, copiii mănâncă pui la cină, ăsta e singurul motiv.

— Aha, înțeleg, zice ea.

Mama lui a fost invitată la Appleton College, unde fiul ei e lector la Catedra de fizică și astronomie, ca să țină Conferința Gates anuală și să-i întâlnească pe studenții de la literatură. Deoarece Costello este numele de fată al mamei lui, iar el nu a considerat niciodată necesar să facă publică legătura care există între ei doi, nu s-a știut, la data lansării invitației, că Elizabeth Costello, scriitoarea australiană, are o legătură de familie în comunitatea din Appleton. El ar fi preferat ca lucrurile să rămână astfel.

Dată fiind reputația ei de romancieră, această doamnă cu păr alb și durdulie a fost invitată la Appleton să vorbească pe orice temă își dorește ea; iar ea a ales să vorbească nu despre sine și ficțiunea ei, așa cum și-ar dori fără îndoială sponsorii ei, ci despre calul ei de bătaie, animalele.

John Bernard nu și-a făcut cunoscută legătura cu Elizabeth Costello pentru că preferă să-și croiască drum în viață

prin propriile puteri. Nu-i este ruşine cu mama lui. Dimpotrivă, e mândru de ea, în ciuda faptului că el, sora lui şi tatăl lui decedat sunt menţionaţi în cărţile ei în moduri care uneori îl îndurerează. Dar nu e sigur că vrea s-o audă încă o dată vorbind despre drepturile animalelor, mai ales când ştie că ulterior va avea parte, în pat, de comentariul defăimător al soţiei lui.

A întâlnit-o pe Norma şi s-a însurat cu ea pe vremea când amândoi erau doctoranzi la Johns Hopkins. Norma are un doctorat în filozofie, cu specializare în filozofia spiritului. Mutându-se cu el la Appleton, n-a reuşit să-şi găsească un post în învăţământ. Acesta e un motiv de amărăciune al ei şi de conflict între cei doi.

Norma şi mama lui nu s-au plăcut niciodată. Şi-o fi pus mama lui în cap să nu-i placă nici o femeie care avea să-i devină lui nevastă. Cât despre Norma, ea n-a ezitat niciodată să-i spună că scrierile mamei lui sunt supraevaluate, că opiniile ei despre animale sunt puerile şi sentimentale. Ea tocmai scrie pentru o revistă de filozofie un eseu amplu despre experimentele de învăţare a limbajului aplicate asupra primatelor; el nu ar fi surprins ca mama lui să figureze într-o notă de subsol care o desfiinţează.

El unul nu are nici o opinie, în nici un sens. În copilărie, a avut hamsteri, o perioadă scurtă de timp; altfel, e prea puţin preocupat de animale. Băiatul lor mai mare vrea un pui de câine. Şi el, şi Norma se opun: n-au nimic împotriva unui pui, dar întrezăresc problemele pe care le va aduce câinele crescut mare, cu nevoi sexuale de câine adult.

Mama lui are dreptul la convingerile ei, îşi spune el. Dacă ea vrea să-şi petreacă anii tot mai şubrezi făcând propagandă împotriva cruzimii faţă de animale, e dreptul ei. În câteva zile, din fericire, va porni spre o nouă destinaţie, iar el se va întoarce la treburile lui.

În prima ei dimineață în Waltham, mama lui doarme până târziu. El merge să predea un curs, se întoarce la prânz, o duce cu mașina prin oraș. Conferința este programată pentru după-amiaza târziu. Va fi urmată de un dineu oficial, oferit de președinte, la care sunt invitați și el, și Norma.

Conferința este deschisă de Elaine Marx, de la Departamentul de engleză. El nu o cunoaște, dar înțelege că a scris despre mama lui. În introducere, observă el, ea nu face nici o încercare să lege romanele mamei lui de subiectul conferinței.

E rândul lui Elizabeth Costello. Lui i se pare bătrână și obosită. Șezând în primul rând, alături de soție, el încearcă să-i insufle mamei putere.

— Doamnelor și domnilor, începe ea. Au trecut doi ani de când am vorbit ultima dată în Statele Unite. În conferința pe care am ținut-o atunci, am avut un motiv să mă refer la marele fabulist Franz Kafka, în special la povestea lui, *Raport către Academie*, despre o maimuță educată, Peter cel Roșu, care se află în fața membrilor unei societăți erudite și le prezintă povestea vieții sale – evoluția sa de la fiară la ceva asemănător omului. În împrejurarea cu pricina, m-am simțit puțin ca Peter cel Roșu, lucru pe care l-am mărturisit atunci. Astăzi, sentimentul acela este încă și mai puternic, din motive asupra cărora sper să vă lămuresc.

Prelegerile încep adeseori cu remarci hazlii, menite să relaxeze publicul. Comparația pe care tocmai am făcut-o între mine și maimuța lui Kafka poate fi considerată o asemenea remarcă hazlie, menită să vă relaxeze, să spună că sunt o persoană obișnuită, nici zeu, nici fiară. Chiar și aceia dintre dumneavoastră care ați citit povestea lui Kafka, despre maimuța care dă o reprezentație în fața ființelor omenești, ca o alegorie a lui Kafka evreul dând o reprezentație în fața ne-evreilor, pot totuși – ținând cont că eu nu sunt evreică –

să fi avut amabilitatea să ia comparaţia mea drept ceea ce este, adică o remarcă ironică.

Vreau să spun de la bun început că nu acesta a fost scopul observaţiei mele – anume că mă simt ca Peter cel Roşu. Nu am gândit-o ca pe-o ironie. Sensul ei este exact acela pe care-l exprimă. Eu exprim ceea ce gândesc. Sunt o femeie în vârstă. Nu mai am timp să spun lucruri pe care nu le gândesc.

Mama lui nu e o bună vorbitoare. Chiar şi când îşi citeşte propriile poveşti o face fără viaţă. Întotdeauna l-a uimit în copilărie că o femeie care scria cărţi pentru a-şi câştiga existenţa era atât de nepricepută să spună poveşti de adormit copiii.

Din pricina lecturii plate, din pricină că nu-şi ridică ochii de pe pagină, el simte că ceea ce spune ea nu are impact. El însă, care o cunoaşte, ştie de ce e în stare. Nu-l bucură ceea ce va urma. Nu vrea s-o audă pe mama lui vorbind despre moarte. Mai mult, are sentimentul pregnant că publicul – compus, în fond, mai ales din tineri – îşi doreşte încă şi mai puţin un discurs despre moarte.

— Trecând acum la subiectul animalelor, continuă ea, vă fac onoarea să vă scutesc de un recital despre ororile vieţilor şi morţilor lor. Deşi n-am nici un motiv să cred că aveţi proaspăt în minte ceea ce li se face animalelor în acest moment în unităţile de producţie (ezit să le mai numesc ferme), în abatoare, în trailere, în laboratoare, peste tot în lume, voi considera că îmi permiteţi licenţa retorică de a evoca aceste orori şi, exprimându-mă cu vehemenţa necesară, de a vă face să le înţelegeţi, şi să mă limitez la atât, amintindu-vă doar că ororile pe care le omit aici sunt totuşi în miezul acestei conferinţe.

Între 1942 şi 1945, câteva milioane de oameni au fost ucise în lagărele de concentrare ale celui de-al Treilea Reich: numai la Treblinka au pierit peste un milion şi jumătate,

poate chiar trei milioane. Sunt cifre care paralizează gândul. Fiecare dintre noi moare o singură dată; putem înţelege morţile altora doar câte una o dată. Teoretic, suntem în stare să numărăm până la un milion, dar nu putem număra până la un milion de morţi.

Oamenii care trăiau la ţară, în jurul Treblinkăi – polonezi, majoritatea –, au spus că nu ştiau ce se petrecea în lagăr; au spus că, în mare, ghiciseră ei ce se întâmpla acolo, dar nu erau siguri; au spus că, într-un anumit sens, poate că ştiau, dar în alt sens nu ştiau, nu-şi puteau permite să ştie, şi asta spre binele lor.

Oamenii din jurul Treblinkăi nu erau unici. Lagăre se găseau peste tot în Reich, doar în Polonia erau aproape şase mii, iar în Germania propriu-zisă erau cu miile. Puţini germani trăiau la mai mult de câţiva kilometri depărtare de un lagăr sau altul. Nu toate lagărele erau lagăre ale morţii, lagăre dedicate producerii morţii, dar orori se petreceau în toate, nemăsurat mai multe orori decât îşi poate cineva permite să ştie, spre binele său.

Nu pentru că au purtat un război expansionist şi l-au pierdut sunt încă priviţi germanii dintr-o anumită generaţie ca aflându-se oarecum în afara umanităţii, ca trebuind să facă sau să fie ceva special înainte să fie reprimiţi în specia umană. Şi-au pierdut umanitatea, în ochii noştri, din pricina unei anumite ignoranţe voite de partea lor. În circumstanţele tipului de război purtat de Hitler, ignoranţa poate că a fost un mecanism de supravieţuire util, dar aceasta e o scuză pe care, cu rigoare morală admirabilă, noi refuzăm s-o acceptăm. Noi spunem că în Germania s-a depăşit o anumită linie, ducându-i pe oameni dincolo de capacitatea normală de a ucide şi dincolo de cruzimea unui război, într-o condiţie pe care nu o putem numi decât păcat. Semnarea articolelor capitulării şi plata reparaţiilor de război nu au pus capăt stării de păcat. Dimpotrivă, am zis noi, o boală a

sufletului a continuat să marcheze generația respectivă. I-a marcat pe acei cetățeni ai Reichului care au comis acțiuni ticăloase, dar și pe aceia care, din indiferent ce pricină, nu aveau cunoștință despre acțiunile respective. De fapt, practic, l-a marcat pe fiecare cetățean al Reichului. Numai cei din lagăre erau inocenți.

„S-au dus ca oile la abator.“„Au murit ca animalele.“ „Măcelarii naziști i-au omorât.“ Denunțarea lagărelor reverberează într-atât de limbajul țarcului de vite și al abatorului, încât aproape că nu e necesar să pregătesc terenul pentru comparația pe care urmează s-o fac. Crima celui de-al Treilea Reich, zice vocea acuzației, a fost că i-a tratat pe oameni ca pe animale.

Noi – chiar și noi din Australia – aparținem unei civilizații profund înrădăcinate în gândirea religioasă greacă și iudeo-creștină. Poate nu credem cu toții în poluare, poate nu credem în păcat, dar credem în corelările lor psihice. Acceptăm fără discuție că psihicul (sau sufletul) atins de cunoaștere culpabilă nu se poate simți bine. Nu acceptăm că oameni care au crime pe conștiință pot fi sănătoși și fericiți. Îi privim (sau îi priveam) chiorâș pe germanii dintr-o anumită generație pentru că, într-un anumit sens, sunt poluați; în chiar semnele normalității lor (apetiturile sănătoase, râsetul debordant) vedem dovada că poluarea a pătruns adânc în ei.

A fost și este inimaginabil că oameni *care n-au știut* (în acel sens special) despre lagăre pot fi pe deplin umani. În formula metaforică aleasă de noi, ei, și nu victimele lor, au fost animalele. Tratând alte ființe umane, ființe create după chipul lui Dumnezeu, ca pe niște fiare, ei înșiși au devenit fiare.

În această dimineață, am fost dusă cu mașina să văd orașul. Waltham îmi pare un loc plăcut. N-am văzut orori,

n-am văzut laboratoare de testare a medicamentelor, nici ferme industriale, nici abatoare. Dar sunt sigură că există. Trebuie să fie. Pur şi simplu nu-şi fac simţită prezenţa. Sunt peste tot în jurul nostru chiar acum când vorbesc, doar că, într-un anumit sens, nu avem habar de ele.

O spun deschis: suntem înconjuraţi de o reţea de degradare, cruzime şi crimă care rivalizează cu al Treilea Reich în tot ceea ce a fost capabil să facă, ba chiar îl depăşeşte cu mult, în sensul în care această reţea a noastră este fără sfârşit, se autogenerează, aducând pe lume iepuri, şobolani, orătănii, vite cu scopul de a le omorî.

A despica firul în patru, a susţine că nu se poate face comparaţie, că Treblinka a fost, vorba vine, o întreprindere metafizică dedicată în exclusivitate morţii şi anihilării, în vreme ce industria cărnii este în ultimă instanţă dedicată vieţii (după ce victimele au murit, în fond, nu sunt incinerate, nu sunt îngropate, ci dimpotrivă, sunt tranşate şi congelate, pentru a putea fi consumate în confortul caselor noastre) este o consolare la fel de mică pentru victime, cum ar fi fost – scuze pentru lipsa de tact în ceea ce urmează – să-i rugăm pe morţii de la Treblinka să-şi scuze ucigaşii, deoarece era nevoie de grăsimea corpurilor lor ca să facă săpun, şi de părul lor ca să umple saltelele.

Vă rog încă o dată să mă scuzaţi. Acesta este ultimul punct ieftin pe care o să-l marchez. Ştiu cum asemenea discuţii polarizează oamenii, iar asemenea marcări de puncte înrăutăţesc şi mai mult situaţia. Vreau să găsesc un mod de a vorbi cu alte fiinţe umane, care să fie calm, nu încins, filozofic, nu polemic, care să facă lumină şi nu să încerce să ne împartă în cei drepţi şi cei păcătoşi, cei mântuiţi şi cei damnaţi, oile şi caprele.

Ştiu că am la dispoziţie un asemenea limbaj. Este limbajul lui Aristotel şi al lui Porfirius, al lui Augustin şi al lui

d'Aquino, al lui Descartes şi al lui Bentham, iar în zilele noastre al lui Mary Midgley şi al lui Tom Regan. Este un limbaj filozofic în care putem discuta şi dezbate ce fel de suflete au animalele, dacă gândesc sau, dimpotrivă, acţionează ca nişte automate biologice, dacă au drepturi în raport cu noi sau dacă noi avem numai obligaţii faţă de ele. Limbajul acesta îmi este disponibil şi pentru o vreme chiar o să apelez la el. Dar fapt e că, dacă aţi fi vrut să vină cineva aici care să facă distincţie între sufletele muritoare şi cele nemuritoare, sau între drepturi şi obligaţii, aţi fi invitat un filozof, nu o persoană care vă reţine atenţia doar prin faptul că a scris poveşti despre oameni născociţi.

Pot să recurg la limbajul cu pricina, aşa cum am zis, într-o manieră neoriginală, de împrumut, singura pe care o pot manevra în această împrejurare. Pot să vă spun, bunăoară, ce cred despre argumentul Sfântului Toma, conform căruia, din pricină că numai omul e făcut după chipul lui Dumnezeu şi participă la esenţa lui Dumnezeu, felul în care tratăm animalele nu are importanţă decât în măsura în care a fi cruzi faţă de animale ne poate deprinde cu cruzimea faţă de oameni. Aş putea să întreb ce consideră Sf. Toma că este esenţa lui Dumnezeu, la care el ar răspunde că esenţa lui Dumnezeu este raţiunea. La fel şi Platon, la fel şi Descartes, fiecare în felul său. Universul este construit pe raţiune. Dumnezeu este un Dumnezeu al raţiunii. Faptul că prin aplicarea raţiunii putem ajunge să înţelegem legile după care funcţionează universul dovedeşte că raţiunea şi universul fac parte din aceeaşi esenţă. Iar faptul că animalele, neavând raţiune, nu pot înţelege universul, ci trebuie să-i urmeze legile orbeşte dovedeşte că, spre deosebire de om, ele fac parte din univers, dar nu şi din esenţa lui: omul e asemenea lui Dumnezeu, animalele sunt asemenea lucrurilor.

Chiar şi Immanuel Kant, de la care m-aş fi aşteptat la mai mult, are trac în această privinţă. Nici Kant nu merge

mai departe, în ceea ce privește animalele, cu implicațiile intuiției sale că e posibil ca rațiunea să nu fie esența universului, ci, dimpotrivă, doar esența creierului uman.

Aceasta este, înțelegeți dumneavoastră, dilema mea azi după-amiază. Atât rațiunea, cât și șapte decenii de experiență de viață îmi spun că rațiunea nu e nici esența universului, nici esența lui Dumnezeu. Dimpotrivă, am bănuiala că rațiunea arată că ar fi doar esența gândirii umane; mai rău chiar, că ar fi doar esența unei tendințe în gândirea umană. Raţiunea este esența unui anumit spectru al gândirii umane. Și dacă așa stau lucrurile, dacă asta e ce cred eu, atunci de ce să mă înclin în fața raţiunii în această după-amiază și să mă limitez la a broda pe marginea discursului vechilor filozofi?

Eu întreb, eu vă răspund. Sau, mai corect, îi permit lui Peter cel Roșu, Peter cel Roșu al lui Kafka, să vă răspundă. Acum că mă aflu aici, zice Peter cel Roșu, în smoching, cu papion, cu pantaloni negri care au o gaură tăiată în șezut, pe unde iese coada (o țin răsucită la spate, nu o vedeți!), acum că mă aflu aici, ce am de făcut? Am de ales? Dacă nu-mi supun discursul raţiunii, indiferent ce este aceasta, ce-mi rămâne altceva decât să scot niște sunete nearticulate, să mă fâstâcesc, să răstorn paharul cu apă și, în general, să mă fac de râs, pardon, de maimuță?

Cu siguranță cunoașteți cazul lui Srinivasa Ramanujan, născut în India în 1887, capturat și transportat la Cambridge, Anglia, unde, nereușind să suporte clima, alimentația și regimul academic, s-a îmbolnăvit, murind la vârsta de treizeci și trei de ani.

Ramanujan este considerat în general drept cel mai mare matematician al epocii noastre, adică un autodidact care gândea în termeni matematici și căruia îi era străină noțiunea destul de laborioasă a demonstrației sau verificării matematice. Multe dintre rezultatele lui Ramanujan (sau speculațiile

lui, cum le numesc detractorii) rămân nedemonstrate până în ziua de azi, deşi e foarte posibil să fie adevărate.

Ce ne spune fenomenul unui Ramanujan? A fost Ramanujan mai aproape de Dumnezeu pentru că mintea lui (să-i spunem aşa, mintea lui; mi s-ar părea o insultă gratuită să zicem creierul lui) era la unison sau mai la unison decât a oricui altcuiva cunoscut de noi, cu esenţa raţiunii? Dacă oamenii de treabă de la Cambridge şi mai cu seamă profesorul G.H. Hardy n-ar fi reuşit să afle de la Ramanujan speculaţiile sale şi nu s-ar fi străduit să le demonstreze drept adevărate pe acelea pe care au reuşit să le demonstreze ca adevărate, Ramanujan ar fi continuat să fie mai aproape de Dumnezeu decât ei? Şi dacă, în loc să fie dus la Cambridge, Ramanujan ar fi rămas acasă, nutrindu-şi gândurile în timp ce completa foile de expediţii pentru Autoritatea Portuară din Madras?

Şi cum rămâne cu Peter cel Roşu (adică paradigmaticul Peter cel Roşu)? De unde ştim că Peter cel Roşu sau sora cea mică a lui Peter cel Roşu, împuşcată în Africa de vânători, nu nutreau aceleaşi gânduri ca Ramanujan în India, spunând la fel de puţine ca el? Oare diferenţa între G.H. Hardy, pe de o parte, iar pe de altă parte mutul Ramanujan şi muta Sally cea Roşie este doar aceea că primul e bun cunoscător al protocoalelor matematicii academice, iar ceilalţi doi nu sunt? Aşa măsurăm apropierea sau distanţa faţă de Dumnezeu, faţă de esenţa raţiunii?

Cum se face că omenirea produce, generaţie după generaţie, câte o serie de gânditori întru câtva mai depărtaţi de Dumnezeu decât Ramanujan, dar capabili totuşi, după cei doisprezece ani regulamentari de şcoală şi şase ani de învăţământ superior, să aducă o contribuţie la decodificarea marii cărţi a naturii prin disciplinele fizicii şi matematicii? Dacă esenţa omului este cu adevărat la unison cu esenţa lui

Dumnezeu, nu avem motive să ne întrebăm cum de ființele umane au nevoie de optsprezece ani, o felie considerabilă de viață omenească, să se califice pentru a deveni decodorii marelui plan al lui Dumnezeu, în loc de cinci minute, să zicem, sau de cinci sute de ani? Oare nu e posibil ca fenomenul pe care-l examinăm aici să fie nu atât dezvoltarea unei facultăți care permite accesul la secretele universului, ci specializarea unei tradiții intelectuale destul de limitate, care se autoregenerează și al cărei punct forte este facultatea raționamentului, în același fel în care punctul forte al șahiștilor este acela de a juca șah, facultate pe care, din motive proprii, această tradiție încearcă să o instaleze în centrul universului?

Totuși, deși văd că modul cel mai simplu de a fi acceptată de această adunare savantă ar fi acela de a mă alătura – asemenea unui afluent care se varsă într-un râu mai mare – marelui discurs occidental despre om ca opus fiarei, despre rațiune ca opusă lipsei de rațiune, ceva în mine rezistă, întrezărind în acest pas pierderea întregii bătălii.

Căci, văzută de afară, dinspre o ființă complet străină de ea, rațiunea este doar o uriașă tautologie. Bineînțeles că rațiunea o să valideze rațiunea ca prim principiu al universului – ce altceva să facă? Să se autodetroneze? Sistemele raționale, ca sisteme ale totalității, nu au această putere. Dacă ar exista o poziție din care rațiunea s-ar putea ataca și detrona pe sine, rațiunea s-ar și repezi să o ocupe; altfel, nu ar fi totală.

În vremurile de demult, vocea omului, dând glas rațiunii, se confrunta cu răgetul leului și mugetul bivolului. Omul a făcut război cu leul și bivolul, și după multe generații a câștigat definitiv acel război. Astăzi, aceste creaturi nu mai au putere. Animalelor nu le-a mai rămas decât tăcerea cu care să ne înfrunte. Generație după generație, în mod eroic,

captivii noştri refuză să ne vorbească. Toţi, în afară de Peter cel Roşu, toţi, în afară de maimuţele mari.

Dar pentru că maimuţele mari, sau unele dintre ele, ne dau impresia că sunt pe punctul de a renunţa la tăcerea lor, auzim voci omeneşti susţinând că maimuţele mari trebuie incorporate într-o familie mai mare, a Hominoidelor, ca fiinţe care au, ca şi omul, facultatea raţiunii. Şi fiind umane, sau umanoide, continuă aceste voci, marilor maimuţe trebuie apoi să li se acorde drepturi umane sau drepturi umanoide. Ce drepturi anume? Cel puţin acele drepturi pe care le acordăm specimenelor cu dizabilităţi mentale din specia *Homo sapiens*: dreptul la viaţă, dreptul de a nu fi supuse durerii sau suferinţelor, dreptul la tratament egal în faţa legii.

Nu la asta aspira Peter cel Roşu, când scria, prin intermediul secretarului său particular Franz Kafka, istoria vieţii pe care, în noiembrie 1917, a propus să o citească la Academia de Ştiinţe. Indiferent ce altceva a fost, raportul lui către academie nu a fost o pledoarie pentru a fi tratat ca o fiinţă umană handicapată mintal, un idiot.

Peter cel Roşu nu era un investigator al comportamentului primatelor, ci un animal stigmatizat, marcat, rănit, care se prezenta ca o mărturie vie în faţa unor savanţi. Eu nu sunt filozof al spiritului, ci un animal care îşi exibă, şi totuşi nu-şi exhibă, în faţa unei adunări de savanţi, o rană pe care o acopăr sub haine, dar pe care o ating cu fiecare cuvânt pe care-l rostesc.

Dacă Peter cel Roşu şi-a asumat să întreprindă coborârea dificilă de la tăcerea fiarelor la bolboroseala raţiunii, în spiritul ţapului ispăşitor, alesul, atunci secretarul său a fost un ţap ispăşitor de la naştere, având presentimentul, un *Vorgefühl*, masacrării poporului ales, care urma să se petreacă atât de curând după moartea lui. Prin urmare, permiteţi-mi, pentru a-mi dovedi buna credinţă, scrisoarea mea de acre-

ditare, să fac un gest în direcția erudiției și să vă ofer speculațiile mele savante, căptușite cu note de subsol (aici, într-un gest necaracteristic, mama lui ridică și flutură textul prelegerii) despre originile lui Peter cel Roșu.

În 1912, Academia de Științe din Prusia a înființat pe insula Tenerife o stație destinată experimentelor privind capacitățile mentale ale maimuțelor, în special ale cimpanzeilor. Stația a funcționat până în 1920.

Unul dintre oamenii de știință care au lucrat acolo a fost Wolfgang Köhler. În 1917, Köhler a publicat o monografie intitulată *Mentalitatea maimuțelor*, în care își descria experimentele. În noiembrie același an, Franz Kafka și-a publicat *Raport către Academie*. Dacă el a citit cartea lui Köhler nu am de unde știi. Nu face nici o referire la ea în scrisorile sale ori în jurnale, iar biblioteca lui a dispărut în timpul epocii naziste. Vreo două sute dintre cărțile lui au reapărut în 1982. Nu include cartea lui Köhler, dar asta nu dovedește nimic.

Nu sunt exegeta lui Kafka. De fapt, eu nu sunt exegetă. Statutul meu în lume nu se bazează pe faptul că am sau nu dreptate susținând că Franz Kafka a citit cartea lui Köhler. Dar mi-ar plăcea să cred că a citit-o, iar cronologia face ca speculația mea să fie cel puțin plauzibilă.

Conform propriei sale relatări, Peter cel Roșu a fost capturat pe continentul african de către vânători specializați în comerțul cu maimuțe și a fost trimis cu vaporul la un institut științific. Aceeași condiție o aveau și maimuțele cu care lucra Köhler. Atât Peter cel Roșu, cât și maimuțele lui Köhler au trecut apoi printr-o perioadă de dresaj, cu scopul de a le umaniza. Peter cel Roșu a absolvit cursul cu brio, plătind însă scump înlăuntrul său. Povestea lui Kafka se concentrează pe acest preț: aflăm în ce constă prin intermediul ironiilor și tăcerilor din poveste. Maimuțele lui Köhler n-au reușit la fel de bine. Au primit totuși o spoială de educație.

O să vă spun câteva din cele învăţate de maimuţele din Tenerife de la instructorul lor Wolfgang Köhler, în special de Sultan, cel mai bun dintre elevii lui, într-un anume sens prototipul lui Peter cel Roşu.

Sultan este singur în cuşcă. E flămând; hrana care venea regulat a încetat să mai vină, fără motiv.

Omul care obişnuia să-l hrănească, iar acum nu-l mai hrăneşte întinde o sârmă peste cuşcă, la trei metri deasupra pământului, şi atârnă un mănunchi de banane de această sârmă. În cuşcă trage apoi trei lăzi de lemn. După care dispare, închizând uşa în urma lui, deşi încă e undeva în apropiere, îi simte mirosul.

Sultan ştie: acum ar urma să gândească. Asta înseamnă bananele de-acolo de sus. Bananele sunt agăţate acolo ca să te facă să gândeşti, să te împingă până la limita actului gândirii. Dar la ce să te gândeşti? Te gândeşti: de ce mă înfometează? Te gândeşti: ce-am făcut? De ce nu mă mai place? Te gândeşti: de ce nu mai vrea lăzile astea? Dar nici unul nu este gândul corect. Chiar şi un gând complicat – bunăoară: ce s-a întâmplat cu el, ce părere greşită are despre mine, ce-l face să creadă că e mai uşor pentru mine să ajung la o banană care atârnă de o sârmă, în loc să culeg banana de pe podea? – este greşit. Gândul corect este: cum foloseşti lăzile ca să ajungi la banane?

Sultan trage lăzile sub banane, le pune una peste cealaltă, urcă pe turnul pe care l-a construit, trage de banane. El se gândeşte: acum n-o să mă mai pedepsească?

Răspunsul e: ba da. A doua zi, omul atârnă un mănunchi proaspăt de banane de sârmă, dar umple şi lăzile cu pietre, încât sunt prea grele ca să le tragă. Trebuie să te gândeşti: cum foloseşti lăzile ca să iei bananele, în ciuda faptului că lăzile sunt pline de pietre?

Începi să te dumireşti cum funcţionează mintea omului.

Sultan scoate pietrele din lăzi, construiește un turn din lăzi, urcă pe turn, trage bananele.

Atâta vreme cât Sultan continuă să gândească greșit, flămânzește. Flămânzește până când ghionturile foamei sunt atât de intense, atât de copleșitoare, încât el e obligat să gândească gândul corect, anume cum să facă să obțină bananele. Astfel sunt testate până la extrem capacitățile mentale ale cimpanzeilor.

Omul aruncă un mănunchi de banane la un metru depărtare de cușcă. În cușcă vâră un băț. Gândul greșit este: de ce nu mai atârnă bananele de sârmă? Gândul greșit (dar gândul greșit corect): cum folosești cele trei lăzi ca să ajungi la banane? Gândul corect: cum folosești bățul ca să ajungi la banane?

La fiecare încercare, Sultan este obligat să gândească gândul mai puțin interesant. De la puritatea speculației (de ce se comportă astfel oamenii?), el e împins fără milă spre raționamentul instrumental practic, inferior (cum se folosește asta pentru a obține aia?), și astfel spre acceptarea faptului că el este în primul rând un organism cu un apetit ce trebuie satisfăcut. Deși întreaga istorie, din momentul în care a fost împușcată mama lui și el a fost capturat, apoi călătoria într-o cușcă, până la întemnițarea în această închisoare de pe insulă și la jocurile sadice care se organizează aici în jurul hranei, îl fac să-și pună întrebări despre justețea universului și despre locul acestei colonii penale în univers, un regim psihologic bine gândit îl îndepărtează de etică și metafizică și-l duce spre dimensiunile mai modeste ale rațiunii practice. Și cumva, pe măsură ce el înaintează pas cu pas prin acest labirint de constrângeri, manipulare și duplicitate, trebuie să-și dea seama că nu are voie cu nici un chip să renunțe, căci pe umerii lui apasă responsabilitatea de a reprezenta specia maimuțelor. Soarta fraților și surorilor lui poate fi determinată de cât de bine se descurcă el.

Wolfgang Köhler a fost probabil un om bun. Un om bun, dar nu un poet. Un poet ar fi fructificat cumva momentul când cimpanzeii captivi au dat ocol în pas săltăreț incintei, căci oricui de pe lumea asta îi place o fanfară militară, unii împodobiți cu sfori sau zdrențe vechi pe care le-au luat cu ei, alții ducând tot felul de deșeuri.

(În exemplarul cărții lui Köhler, pe care l-am împrumutat de la bibliotecă să-l citesc, un cititor indignat scrisese pe margine, în dreptul acestui episod: „Antropomorfism!" Animalele nu pot să mărșăluiască, vrea cititorul să spună, nu pot să se îmbrace, pentru că nu înțeleg sensul cuvântului *a mărșălui*, nu înțeleg sensul cuvântului *a se costuma*.)

Nimic din viețile lor anterioare nu le-a deprins pe maimuțe să se privească din afară, ca prin ochii unei persoane care nu există. Astfel, așa cum observă Köhler, panglicile și obiectele nu sunt acolo pentru efectul vizual, pentru că *arată* grozav, ci pentru efectul kinetic, pentru că te fac să te *simți* altfel – orice pentru a alunga plictiseala. Doar până aici poate merge Köhler, cu toată simpatia și perspicacitatea lui; aici ar fi putut să înceapă poetul, resimțind experiența maimuței.

În străfundul ființei sale, Sultan nu e interesat de problema bananelor. Doar programul draconic al experimentatorului îl forțează să se concentreze asupra acesteia. Întrebarea care-l preocupă cu adevărat, așa cum îl preocupă și pe șobolan, și pe pisică, și pe orice animal întemnițat în iadul laboratorului sau al grădinii zoologice, este: unde mi-e casa și cum ajung acolo?

Măsurați distanța de la maimuța lui Kafka, cu papionul și fracul ei, și cu vraful de însemnări, până la tristul șir de captivi care dau ocol incintei din Tenerife. Cât de departe a ajuns Peter cel Roșu! Dar noi ne simțim îndreptățiți să întrebăm: în schimbul supradezvoltării prodigioase a inte-

lectului său, în schimbul execuției perfecte a etichetei din sala de conferințe și a retoricii savante, la ce a trebuit el să renunțe? Răspunsul: la multe, inclusiv la urmași, la succesiune. Dacă Peter cel Roșu ar avea minte, nu și-ar dori urmași. Căci în femela disperată, pe jumătate nebună, cu care temnicerii lui, în povestea lui Kafka, încearcă să-l împerecheze, el ar zămisli doar un monstru. E la fel de greu să ne imaginăm odrasla lui Peter cel Roșu, cum ne e să ni-l imaginăm pe copilul lui Franz Kafka însuși. Hibrizii sunt sau ar trebui să fie sterili; iar Kafka se vedea pe sine și pe Peter cel Roșu drept hibrizi, mecanisme de gândire monstruoase montate inexplicabil pe trupuri de animale suferinde. Privirea pe care o întâlnim în toate fotografiile lui Kafka ce au supraviețuit este o căutătură plină de pură surprindere: surprindere, uluială, alarmă. Dintre toți oamenii, Kafka este cel mai nesigur în umanitatea sa. *Asta*, pare el să întrebe: *asta* este imaginea lui Dumnezeu?

— Bate câmpii, spune Norma lângă el.

— Ce?

— Bate câmpii. A pierdut șirul.

— Există un filozof, Thomas Nagel, continuă Elizabeth Costello, care pune o întrebare ce a devenit destul de cunoscută între timp, în cercurile specializate: cum e să fii liliac?

Simplul fapt de a ne imagina cum e să trăiești ca un liliac, zice domnul Nagel, – să ne imaginăm că ne petrecem nopțile zburând și prinzând insecte cu gura, navigând cu ajutorul sunetului, nu al văzului, iar în timpul zilei atârnând cu capul în jos – nu este suficient, pentru că tot ce ne spune este cum e să te *comporți* ca un liliac. Or, noi aspirăm să aflăm cum e să *fii* liliac, așa cum e liliacul liliac; ceea ce nu putem realiza, pentru că mințile noastre nu sunt adecvate pentru o asemenea treabă – mințile noastre nu sunt minți de liliac.

Nagel mi se pare a fi un om inteligent şi nicidecum insensibil, chiar are simţul umorului. Dar a nu accepta că putem şti cum e să fii orice altceva decât noi înşine mi se pare un act tragic de restrictiv, restrictiv şi limitat. Pentru Nagel, un liliac este o creatură fundamental străină, poate nu nepământeană ca un marţian, dar cu siguranţă mai străină decât orice fiinţă umană (mai ales, aş zice eu, dacă acea fiinţă umană e un coleg filozof şi universitar).

Prin urmare, am stabilit un şir ce se întinde de la marţian, la un capăt, până la liliac, la câine, la maimuţă (dar nu Peter cel Roşu), la fiinţa umană (dar nu Franz Kafka), la celălalt capăt; şi la fiecare pas, pe măsură ce străbatem şirul de la liliac la om, zice Nagel, răspunsul la întrebarea „Cum e pentru X să fie X?" e tot mai uşor de găsit.

Ştiu că Nagel foloseşte doar lilieci şi marţieni drept ajutoare pentru a formula întrebări referitoare la natura conştiinţei. Dar, asemenea multor scriitori, eu am o structură mentală literală, prin urmare prefer să mă opresc la liliac. Când Kafka scrie despre o maimuţă, eu consider că el vorbeşte în primul rând despre o maimuţă; când Nagel scrie despre lilieci, eu consider că el scrie, în primul rând, despre un liliac.

Norma, şezând liniştită lângă el, scoate un suspin de exasperare, atât de uşor încât numai el îl aude. Dar asta a fost şi intenţia, să-l audă numai el.

— Din când în când, zice mama lui, ştiu ce înseamnă să fii cadavru. Şi îmi repugnă ce ştiu. Mă umple de groază; mă feresc, refuz să ţin cont de ceea ce ştiu.

Toţi avem asemenea momente, mai ales când îmbătrânim. Ceea ce ştim nu e abstract – „Toate fiinţele umane sunt muritoare, eu sunt fiinţă umană, deci sunt muritor" –, ci incarnat. Pentru o clipă, noi *suntem* această cunoaştere: trăim imposibilul: trăim dincolo de moartea noastră, o pri-

vim retrospectiv, dar o privim cum numai un mort poate s-o facă.

Ştiind, cu această cunoaştere, că urmează să mor, ce anume ştiu eu, în termenii lui Nagel? Ştiu ce înseamnă pentru mine să fiu un cadavru, sau ştiu ce înseamnă pentru un cadavru să fie cadavru? Distincţia mi se pare trivială. Ceea ce ştiu eu e ceea ce un cadavru nu poate şti: că e mort, că nu ştie nimic şi niciodată nu va mai şti ceva. Preţ de o clipă, înainte ca întreaga mea structură a cunoaşterii să se prăbuşească sub stăpânirea panicii, eu sunt vie înăuntrul acestei contradicţii, moartă şi vie concomitent.

Un pufnet mic din partea Normei. El îi găseşte mâna, i-o strânge.

— De asemenea, când suntem capabili noi, fiinţele umane, de acesta şi de altele, dacă ne forţăm singuri sau ne forţează alţii. Dar ne opunem presiunii exterioare şi rareori ne supunem singuri la presiune; pătrundem în propria moarte prin gândul nostru numai când suntem împinşi în faţa ei. Acum întreb: dacă suntem capabili să ne gândim propria moarte, de ce naiba n-am fi capabili să pătrundem în viaţa unui liliac tot prin forţa gândului?

Cum e să fii liliac? Înainte să putem răspunde la această întrebare, sugerează Nagel, trebuie să fim în stare să cunoaştem viaţa unui liliac prin modalităţile senzoriale ale unui liliac. Dar el n-are dreptate; sau cel puţin ne trimite pe o pistă falsă. A fi un liliac viu înseamnă a fi o fiinţă plenară; a fi în totalitate un liliac e la fel ca a fi în totalitate fiinţă umană, ceea ce înseamnă a fi o fiinţă plenară. Fiinţa liliac în primul caz, fiinţa umană în al doilea, poate; dar acestea sunt consideraţii secundare. A fi o fiinţă plenară înseamnă a trăi ca trup–suflet. Un nume pentru experienţa fiinţei plenare este *bucuria*.

A fi viu înseamnă a fi un suflet care trăieşte. Un animal – cu toţii suntem animale – este un suflet incarnat. Exact

asta a văzut Descartes și, din motive de el știute, a ales să nege. Un animal trăiește, zicea Descartes, așa cum trăiește o mașină. Un animal nu e altceva decât mecanismul care-l constituie; dacă are un suflet, are unul în același fel în care o mașină are baterie, ca să-i dea scânteia ce o pune în mișcare; dar animalul nu este un suflet incarnat, iar calitatea ființei sale nu e bucuria.

Cogito, ergo sum – tot el a spus vorba asta celebră. O formulă cu care nu m-am simțit niciodată confortabil. Sugerează că o ființă vie care nu gândește – cum numim noi procesul – este oarecum de clasă secundară. Gândirii, *cogitation*, eu îi opun deplinătatea, corporalitatea, senzația de existență – nu conștiința de sine, ca un fel de mașină rațională spectrală, care gândește gânduri, ci dimpotrivă, senzația, o senzație puternic afectivă, de a fi un trup cu mădulare care au extensie în spațiu, de a fi viu pe lume. Această deplinătate contrastează puternic cu formularea-cheie a lui Descartes, care dă senzația de gol: ca o boabă de mazăre care se agită într-o scoică.

Plenitudinea ființei e o stare greu de păstrat în regim de detenție. Întemnițarea este forma de pedeapsă favorizată de Occident care face tot ce poate s-o impună în restul lumii prin mijlocirea condamnării altor forme de pedeapsă (bătaia, tortura, mutilarea, execuția) drept crude și nefirești. Ce ne sugerează acest fapt despre noi înșine? Mie îmi sugerează că libertatea trupului de a se mișca în spațiu este definită drept punctul la care rațiunea poate dăuna dureros și eficient ființei altcuiva. Și cu adevărat, tocmai la creaturile care suportă cel mai greu detenția – creaturile care corespund cel mai puțin imaginii despre suflet a lui Descartes, de mazăre întemnițată într-o scoică, și pentru care orice formă de întemnițare este irelevantă – vedem cele mai devastatoare efecte: în grădini zoologice, în laboratoare, instituții unde nu are loc revărsarea de bucurie datorată faptului de

a trăi, nu *în* sau *ca* trup, ci pur și simplu de a fi o ființă incarnată.

Întrebarea ce ar decurge nu ar trebui să fie: avem ceva în comun – rațiunea, conștiința de sine, un suflet – cu alte animale? (Drept corolar, dacă nu avem nimic în comun, atunci suntem îndrituiți să le tratăm cum vrem, să le închidem, să le omorâm, să le pângărim trupurile.) Mă întorc la lagărele morții. Oroarea fără egal a lagărelor, oroarea care ne convinge că ceea ce s-a întâmplat acolo a fost o crimă împotriva umanității, nu este că, în ciuda unei umanități pe care-o au în comun cu victimele lor, ucigașii le-au tratat ca pe niște păduchi. E mult prea absurd. Oroarea este că ucigașii au refuzat să se vadă în locul victimelor, așa cum au refuzat toți ceilalți. Spuneau: „*Ei* sunt în camioanele de vite care au trecut în viteză". Nu spuneau: „Eu am fost în camionul de vite". Spuneau: „Trebuie să fie morții arși astăzi, care împut aerul și cad sub formă de cenușă pe verzele mele". Nu spuneau: „Cum ar fi să ard eu?" Nu spuneau: „Eu ard, cad sub formă de cenușă".

Cu alte cuvinte, ei și-au închis inimile. Inima este locașul unei facultăți, *empatia*, care ne permite să împărtășim uneori ființa celuilalt. *Empatia* are totul de-a face cu subiectul și aproape nimic cu obiectul, acel „celălalt", așa cum vedem din prima clipă când ne gândim la obiect nu ca liliac („Pot să împărtășesc ființa unui liliac?"), ci ca altă ființă umană. Există oameni care au capacitatea să se pună în pielea altcuiva, și oameni care nu au această capacitate (când lipsa capacității este extremă, îi numim psihopați), precum există oameni care au capacitatea, dar aleg să nu o exercite.

În ciuda lui Thomas Nagel, care probabil este un om bun, în ciuda lui Toma d'Aquino și René Descartes, cu care îmi este mai greu să empatizez, nu există nici o limită până unde ne putem imagina în pielea altuia. Nu există nici o limită la imaginația empatică. Dacă vreți o dovadă, iată

următoarea situație. Acum câțiva ani, am scris o carte intitulată *Casa de pe strada Eccles*. Pentru a scrie această carte, a trebuit să mă proiectez în existența lui Marion Bloom. Nu știu dacă am reușit sau nu. Dacă nu am reușit, nu înțeleg de ce m-ați invitat astăzi aici. În orice caz, ideea este că *Marion Bloom nu a existat niciodată*. Marion Bloom a fost o născocire a imaginației lui James Joyce. Dacă eu mă pot proiecta în existența unei ființe care n-a existat niciodată, atunci mă pot închipui ducând viața unui liliac sau a unui cimpanzeu, sau a unei stridii, a oricărei ființe cu care împart substratul vieții.

Mă mai întorc o dată în locurile morții de peste tot din jurul nostru, locurile măcelului față de care, într-un efort comun uriaș, ne închidem inimile. În fiecare zi, un holocaust proaspăt, dar, din câte văd eu, ființa noastră morală rămâne neatinsă. Nu ne simțim mânjiți. Putem face orice, așa pare, și să scăpăm cu față curată.

Arătăm cu degetul spre germani, spre polonezi și spre ucraineni care aveau și nu aveau habar de atrocitățile din jurul lor. Ne place să credem că în sinea lor erau marcați de urmările acelei forme speciale de ignoranță. Ne place să credem că, în coșmarele lor, cei a căror suferință ei au refuzat s-o pătrundă se întorceau să-i bântuie. Ne place să credem că se trezeau trași la față dimineața și că au murit măcinați de cancere. Dar probabil că nu așa s-a întâmplat. Dovezile arată opusul: anume că putem face orice și să scăpăm basma curată; că nu există pedeapsă.

Ciudată încheiere. Doar când ea își scoate ochelarii și își strânge hârtiile, încep aplauzele, și chiar și atunci sunt răzlețe. O încheiere ciudată pentru o prelegere ciudată, își spune el, prost calibrată, prost argumentată. Argumentația nu e punctul ei forte, *métier*-ul ei. Ea n-ar trebui să se găsească aici.

Norma e cu mâna sus, încearcă să prindă privirea decanului de la Clasice, care moderează întrunirea.

— Norma! şopteşte el şi clatină rapid din cap. Nu!

— De ce? şopteşte la rândul ei.

— Te rog, şopteşte el, nu aici, nu acum!

— Va urma o discuţie extinsă pe marginea conferinţei distinsului nostru oaspete, vineri la prânz – veţi vedea detaliile în program –, dar doamna Costello a avut amabilitatea să accepte una sau două întrebări din public. Prin urmare...? Decanul se uită optimist în sală. Da! zice, observând pe cineva din spatele lor.

— Am dreptul! răspunde Norma în urechea lui.

— Ai dreptul, dar nu-l exercita, nu e o idee bună! îi spune el tot în şoaptă.

— Nu poate fi lăsată să scape aşa! E confuză!

— E bătrână, e mama mea. Te rog!

În spatele lor, cineva vorbeşte deja. El se răsuceşte şi vede un bărbat înalt, bărbos. Dumnezeu ştie, îşi zice el, de ce mama lui a acceptat să primească întrebări din public. Ea ar trebui să ştie că prelegerile publice atrag nebuni, ţicniţi, aşa cum un cadavru atrage muştele.

— Ce nu am înţeles bine, zice omul, este unde anume bateţi. Vreţi să spuneţi că ar trebui să închidem fermele de animale? Vreţi să spuneţi că ar trebui să încetăm să consumăm carne? Vreţi să spuneţi că ar trebui să tratăm animalele mai omeneşte, să le omorâm mai omeneşte? Vreţi să spuneţi că trebuie să încetăm experimentele *cu* animale, chiar şi experimentele psihologice benigne, precum cele ale lui Köhler? Puteţi să clarificaţi? Mulţumesc.

Să clarifice. Ăsta nu-i nebun. Mama lui poate să aducă unele clarificări.

Stând în faţa microfonului, fără text în faţă, ţinându-se strâns de marginile pupitrului, mama lui îşi trădează nervozitatea, nu încape îndoială. Nu e *métier*-ul ei, îşi repetă el în gând. Nu ar trebui să facă asta.

— Speram să nu fiu nevoită să emit principii, zice mama lui. Dacă din această prelegere vreţi să sustrageţi principii, ar trebui să vă răspund: deschideţi-vă sufletul, ascultaţi ce are de spus sufletul dumneavoastră.

Pare să dorească să se oprească aici. Decanul arată derutat. Fără îndoială că şi omul cu întrebarea se simte derutat. El, unul, sigur astfel se simte. Ce-ar fi să nu se mai ascundă după deget şi să spună ce vrea să spună?

Ca şi când a recunoscut freamătul de nemulţumire, mama lui reia:

— Nu m-au interesat niciodată prea mult interdicţiile alimentare sau de altă natură. Interdicţiile, regulile. Mă interesează mai mult ce se află în spatele lor. Cât despre experimentele lui Köhler, consider că a scris o carte minunată, iar cartea n-ar fi fost scrisă dacă el nu s-ar fi gândit că e om de ştiinţă şi face experimente cu cimpanzei. Dar cartea pe care o citim nu e cea pe care credea el că o scrie. Îmi amintesc de o vorbă a lui Montaigne: credem că ne jucăm cu pisica, dar de unde ştim dacă nu cumva pisica e cea care se joacă cu noi? Mi-aş dori să pot crede că animalele din laboratoarele noastre se joacă cu noi. Din păcate, nu e aşa.

Ea tace.

— Consideraţi că vi s-a răspuns la întrebare? vrea să ştie decanul.

Cel care a întrebat ridică masiv din umeri, un gest foarte expresiv, şi se aşază.

Mai au de suportat şi dineul. Peste o jumătate de oră, preşedintele va fi gazda unui dineu la Clubul Facultăţii. Iniţial, el şi Norma nu au fost invitaţi. Apoi, după ce s-a descoperit că Elizabeth Costello are un fiu la Appleton, au fost şi ei adăugaţi pe listă. Impresia lui e că nu au ce căuta acolo. Cu siguranţă vor fi cei mai tineri, din eşalonul cel mai de jos. Pe de altă parte, poate că-i bine pentru el să fie prezent. Poate va fi nevoie să facă pace.

Cu un interes macabru, el abia aşteaptă să vadă cum se vor descurca cei de la colegiu cu provocarea meniului. Dacă distinsul conferenţiar de astăzi ar fi un cleric islamist ori un rabin evreu, probabil că nu ar servi carne de porc. Prin urmare, din respect pentru vegetarianism, vor servi tuturor chiftele de alune? Oare ceilalţi distinşi invitaţi la dineu vor fi nevoiţi să se chinuie toată seara, visând la sandviciul cu pastramă sau la friptura rece de pui pe care le vor înfuleca după ce vor ajunge acasă? Sau minţile înţelepte ale colegiului au recurs la peştele ambiguu, care are coloană vertebrală dar nu respiră aer şi nu îşi alăptează puii?

Din fericire, meniul nu este responsabilitatea lui. Se teme însă că atunci când conversaţia va lâncezi, cineva se va trezi să pună Întrebarea cu Î mare, cum o numeşte el – „Ce v-a determinat, doamnă Costello, să deveniţi vegetariană?" –, ceea ce o va face să se umfle în pene şi să ofere Răspunsul Plutarh, cum îl numesc el şi Norma. După care nu va mai depinde decât de el să repare stricăciunile.

Răspunsul cu pricina provine din eseurile morale ale lui Plutarh. Mama lui îl ştie pe dinafară; el îl poate reproduce doar inexact. „Mă întrebaţi de ce refuz să mănânc carne. Eu una sunt uimită că puteţi pune în gură cadavrul unui animal, uimită că nu vi se face scârbă să mestecaţi carne hăcuită şi să înghiţiţi zemurile rănilor morţii." Plutarh pur şi simplu taie cheful de conversaţii: cuvântul *zemuri* are acest efect. A-l reproduce pe Plutarh este echivalent cu a arunca mănuşa; după care se poate întâmpla orice.

El îşi doreşte ca mama lui să nu fi venit. Îi pare bine că o revede; îi pare bine că ea îşi vede nepoţii; pentru ea, e bine că este apreciată; dar preţul pe care-l plăteşte el şi preţul pe care urmează să-l plătească dacă vizita decurge prost i se par excesive. De ce nu poate ea să fie o bătrână normală, cu o viaţă normală pentru o femeie bătrână? Dacă vrea

să-şi deschidă sufletul către animale, de ce nu poate sta acasă şi să şi-l deschidă către mâţele ei?

Mama lui este aşezată la mijlocul mesei, vizavi de preşedintele Garrard. El şade la două scaune distanţă; Norma este la capătul mesei. Un loc a rămas neocupat – el se întreabă al cui o fi.

Ruth Orkin, de la Psihologie, îi relatează mamei lui un experiment cu un cimpanzeu tânăr, crescut ca o fiinţă umană. Când i s-a cerut să sorteze fotografiile în mai multe grămezi, cimpanzeul – o femelă – a insistat să-şi pună o fotografie ce-l înfăţişa în teancul de fotografii cu oameni, şi nu în teancul de fotografii cu maimuţe.

— Eşti tentat să dai poveştii o interpretare la îndemână, zice Orkin, anume că maimuţa dorea să fie socotită fiinţă umană. Dar, ca om de ştiinţă, trebuie să fii prudent.

— O, sunt de acord, zice mama lui. În mintea femelei, cele două teancuri ar putea avea o semnificaţie mai puţin evidentă. De exemplu, cei care sunt liberi să vină şi să plece, comparativ cu aceia care stau închişi. Poate că dădea de înţeles că vrea să fie printre cei liberi.

— Sau poate că nu a vrut decât să-i facă plăcere îngrijitorului ei, intervine preşedintele Garrard. Spunând astfel că seamănă cu el.

— Cam machiavelic pentru un animal, nu găsiţi? întreabă un blond masiv al cărui nume nu l-a reţinut.

— Machiavelli vulpoiul, îi spuneau contemporanii, zice mama lui.

— Dar asta e cu totul altă poveste – calităţile fabuloase ale animalelor, obiectează blondul voluminos.

— Da, e de acord mama lui.

Totul decurge ca uns. Li s-a servit supă de dovleac, nimeni nu se plânge. Oare el îşi poate permite să se relaxeze?

A avut dreptate în privinţa peştelui. Pentru felul principal, au de ales între o specie de biban roşu cu cartofi noi,

și fettuccine cu vânătă prăjită. Garrard alege fettuccine, la fel și el; de fapt, dintre cei unsprezece, doar trei aleg peștele.

— E interesant că adesea comunitățile religioase aleg să se definească în termeni de prohibiții alimentare, observă Garrard.

— Da, e de acord mama lui.

— Adică e interesant că forma definiției ar trebui să fie, bunăoară, „Noi suntem cei care nu mâncăm șerpi", și nu „Noi suntem cei care mâncăm șopârle". Adică ce nu facem, mai degrabă decât ce facem.

Înainte să fi intrat în sistemul administrativ, Garrard a profesat în domeniul științelor politice.

— Totul e legat de curățenie și necurățenie, intervine Wunderlich, care, în ciuda numelui, este britanic. Animale curate și necurate, obiceiuri curate și necurate. Necurățenia poate fi un mijloc foarte la îndemână pentru a decide cine aparține și cine nu, cine e înăuntru și cine este afară.

— Necurățenia și rușinea, intervine el însuși. Animalele nu au rușine.

E surprins să se audă vorbind. Și în fond, de ce nu? – seara decurge bine.

— Exact, zice Wunderlich. Animalele nu-și ascund excrețiile, fac sex în văzul tuturor. N-au simțul rușinii, zicem noi: prin asta se deosebesc de noi. Dar ideea de bază rămâne necurățenia. Animalele au obiceiuri necurate, prin urmare sunt excluse. Rușinea ne face să fim ființe umane, rușinea de necurățenie. Adam și Eva: mitul fondator. Înainte de asta, am fost cu toții animale.

Până acum, el nu l-a auzit pe Wunderlich vorbind. Îi place de el, îi place maniera lui oxfordiană, serioasă, ezitantă. Ce schimbare față de aplombul american!

— Dar nu se poate ca mecanismul să funcționeze astfel, obiectează Olivia Garrard, soția elegantă a președintelui.

Prea abstract, o idee prea lipsită de sevă. Animalele sunt creaturi cu care nu facem sex – aşa le deosebim de noi. Numai gândul de a face sex cu ele ne cutremură. La acest nivel ele sunt necurate – absolut toate. Nu ne amestecăm cu ele. Ţinem ceea ce e curat departe de ceea ce nu e curat.

— Dar le mâncăm. Vocea e a Normei. Ne amestecăm cu ele. Le ingerăm. Le transformăm carnea într-a noastră. Prin urmare, nu aşa funcţionează mecanismul. Există tipuri specifice de animale pe care nu le mâncăm. Cu siguranţă *acelea* sunt cele necurate, şi nu animalele în general.

Are dreptate, desigur. Dar a greşit: a comis eroarea să readucă discuţia la ceea ce se află pe masă, în faţa lor, mâncarea.

Wunderlich vorbeşte din nou:

— Grecii aveau sentimentul că ceva nu era în regulă cu abatorul, dar şi-au zis că pot să compenseze transformându-l în ritual. Aduceau o ofrandă sacrificială, dădeau un procent zeilor, sperând astfel să păstreze restul. Noţiunea de zeciuială, aceeaşi idee. Cere binecuvântarea zeilor asupra cărnii pe care urmează s-o mănânci, cere-le să o declare curată.

— Poate că aceasta este originea zeilor, zice mama lui. Se lasă tăcerea. Poate că am inventat zeii, continuă ea, ca să putem da vina pe ei. Ne-au permis să mâncăm carne. Ne-au permis să ne jucăm cu lucruri necurate. Vina nu e a noastră, e a lor. Noi suntem doar copiii lor.

— Asta credeţi? întreabă doamna Garrard prudent.

— Iar Dumnezeu a spus: Tot ce se mişcă şi ce trăieşte să vă fie de mâncare, citează mama lui. Convenabil. Dumnezeu ne-a spus că e în regulă.

Din nou tăcere. Toţi o aşteaptă să continue. La urma urmei, ea e actorul plătit.

— Norma are dreptate, spune mama lui. Problema este să definim ce ne deosebeşte în general de animale, nu nu-

mai de animalele aşa-zis necurate. Interzicerea anumitor animale – porci etc. – este destul de arbitrară. E pur şi simplu un semnal că ne aflăm într-o zonă primejdioasă. De fapt, un câmp minat. Câmpul minat al prescripţiilor alimentare. Nu există nici o regulă pentru un tabu, cum nu există nici o logică pentru un câmp minat – nu are cum să fie vreuna. Nu poţi niciodată să ghiceşti ce vei mânca sau unde vei călca, decât dacă eşti în posesia unei hărţi, o hartă divină.

— Dar asta este antropologie, obiectează Norma din capătul celălalt al mesei. Nu ne spune nimic despre comportamentul nostru de astăzi. Oamenii din lumea modernă nu-şi mai hotărăsc dieta în funcţie de primirea sau neprimirea permisiunii divine. Dacă mâncăm porc şi nu mâncăm câine, asta e pentru că aşa am fost educaţi. Nu eşti de acord, Elizabeth? E doar unul dintre obiceiurile noastre.

Elizabeth. Sugerează o relaţie de intimitate. Ce joc face ea aici? Îi întinde mamei lui o cursă?

— E vorba de scârbă, zice mama lui. Poate că ne-am debarasat de zei, dar nu şi de scârbă, care e o versiune a ororii religioase.

— Scârba nu este universală, obiectează Norma. Francezii mănâncă broaşte. Chinezii mănâncă orice. În China nu există scârbă.

Mama lui tace.

— Prin urmare, poate că e vorba doar de ceea ce am învăţat acasă, de ceea ce ne-a spus mama că se poate mânca şi că nu se poate mânca.

— Ce era curat şi se putea mânca, şi ce nu era, murmură mama lui.

— Şi poate – acum, Norma întinde prea mult coarda, îşi zice el, începe să domine conversaţia într-o măsură cu totul nepotrivită – toată ideea asta de curăţenie opusă necurăţeniei are o funcţie complet diferită, anume aceea de a

permite anumitor grupuri să se autodefinească, în sens negativ, ca elite, ca aleşi. Noi suntem cei care ne abţinem de la A sau B sau C, şi prin această forţă de abstinenţă ne evidenţiem ca fiind superiori: ca o castă superioară în cadrul societăţii, de exemplu. Cum sunt brahmanii.

Urmează o tăcere.

— Interdicţia cărnii, în cazul vegetarienilor, este doar o formă extremă de interdicţie alimentară, insistă Norma, şi o interdicţie alimentară este o metodă rapidă, simplă, ca un grup elitist să se definească. Obiceiurile culinare ale altor oameni sunt necurate, nu putem mânca sau bea împreună cu ei.

Acum chiar mai are puţin şi sare peste cal. Lumea a început să se foiască, e o atmosferă de stânjeneală. Din fericire, au isprăvit cu felul acela de mâncare – peştele roşu, *fettuccine* – şi chelneriţele şi-au făcut apariţia, strâng farfuriile.

— Norma, ai citit autobiografia lui Gandhi? întreabă mama lui.

— Nu.

— Gandhi a fost trimis în Anglia în tinereţe, să studieze dreptul. Desigur, Anglia se mândrea cu faptul că era o ţară mare mâncătoare de carne. Dar mama lui i-a smuls promisiunea că n-o să mănânce carne. I-a pregătit un cufăr întreg cu mâncare, să-l ia cu el. În timpul călătoriei pe mare, el mai ciugulea câte o bucăţică de pâine de la masa servită pe vapor, în rest a mâncat din cufărul lui. La Londra, a umblat mult să-şi găsească o locuinţă şi localuri unde să se servească genul de mâncare consumată de el. Relaţiile sociale cu englezii erau dificile, din pricină că el nu accepta nici o invitaţie şi nu invita pe nimeni. Abia când s-a asociat cu anumite elemente marginale ale societăţii britanice – fabieni, teozofi şi alţii de soiul ăsta – a început să se simtă acasă. Până atunci, fusese un student la Drept, mărunţel şi singuratic.

— Unde baţi, Elizabeth? a întrebat Norma. Unde baţi cu povestea asta?

— Vreau doar să spun că vegetarianismul lui Gandhi cu greu poate fi socotit un exerciţiu de putere. L-a condamnat la marginea societăţii. Geniul lui a fost acela de a incorpora în filozofia lui politică ceea ce a găsit la acea margine.

— În orice caz, intervine blondul, Gandhi nu e un exemplu bun. Vegetarianismul lui nu era din convingere. Era vegetarian pentru că îi făcuse o promisiune mamei lui. Şi-o fi ţinut promisiunea, dar o regreta şi o detesta.

— Nu credeţi că mamele pot avea o influenţă bună asupra copiilor lor? întreabă Elizabeth Costello.

Un moment de tăcere. E timpul ca el, fiul cel bun, să vorbească. Nu o face.

— Dar vegetarianismul dumneavoastră, doamnă Costello, zice preşedintele Garrard, punând gaz pe foc, vine din convingere morală, nu-i aşa?

— Nu, nu cred, spune mama lui. Vine dintr-o dorinţă de a-mi salva sufletul.

Tăcerea e de acum totală, spartă doar de clinchetul farfuriilor când chelneriţele le aşază dinainte porţiile de mereng cu îngheţată.

— Ei bine, am tot respectul pentru aşa ceva, zice Garrard. Ca mod de viaţă.

— Port pantofi de piele, zice mama lui. Am o geantă de piele. N-aş prea avea ce respecta, dacă aş fi în locul dumneavoastră.

— Consecvenţa, murmură Garrard. Consecvenţa este bau-baul minţilor mici. Cu siguranţă se poate face diferenţa între a consuma carne şi a purta piele.

— Grade de obscenitate, replică ea.

— Şi eu manifest cel mai mare respect pentru coduri bazate pe respectul faţă de viaţă, zice decanul Arendt, intervenind în discuţie pentru prima oară. Sunt gata să accept

că tabuurile alimentare nu trebuie să fie doar obiceiuri. Voi accepta că a le fundamenta reprezintă preocupări morale autentice. Dar, în același timp, trebuie să spunem că întreaga suprastructură a preocupării și credinței este o carte închisă pentru animale. Nu poți să-i explici unui juncan că viața lui va fi cruțată, așa cum nu poți să-i explici unui gândac că n-o să-l calci. În viețile animalelor, chestiile, bune sau rele, se întâmplă pur și simplu. Prin urmare, vegetarianismul este o tranzacție foarte ciudată, dacă stai și te gândești, cu beneficiari care nu-și dau seama că li se face un bine. Și fără speranța de a-și da seama vreodată. Pentru că trăiesc într-un vacuum al conștiinței.

Arendt se oprește. E rândul mamei lui să vorbească, dar ea are un aer derutat, cenușiu, obosit și confuz. El se apleacă spre ea.

— A fost o zi lungă, mamă, zice el. Poate că e timpul.

— Da, e timpul, zice ea.

— Nu serviți cafea? se interesează președintele Garrard.

— Nu, o să mă țină trează. Ea se răsucește către Arendt: E un aspect bun pe care l-ați remarcat. Fără vreo conștiință pe care noi s-o recunoaștem drept conștiință. Fără conștientizarea sinelui cu o istorie – cel puțin din cât putem noi să deslușim. Ceea ce mă supără este ceea ce pare să urmeze. Nu au conștiință, *prin urmare*. Prin urmare, ce? Prin urmare, suntem liberi să le folosim pentru scopurile noastre? Prin urmare, suntem liberi să le omorâm? De ce? Ce e atât de special la forma de conștiință pe care o recunoaștem, care face ca uciderea posesorului ei să fie o crimă, câtă vreme uciderea unui animal rămâne nepedepsită? Sunt momente...

— Ca să nu vorbim de bebelușii! sare Wunderlich. Toată lumea se răsucește și se uită la el. Bebelușii nu au conștiință de sine, dar ni se pare o crimă mai oribilă să ucidem un prunc decât un adult.

— Prin urmare? întreabă Arendt.

— Prin urmare, toată discuția asta despre conștiință și dacă animalele o au sau nu e o perdea de fum. Fundamental, ne protejăm specia. Să trăiască bebelușii, să piară viteii! Nu așa gândiți, doamnă Costello?

— Nu știu ce gândesc, zice Elizabeth Costello. Adesea mă întreb ce e gândirea, ce e înțelegerea. Chiar înțelegem universul mai bine decât o fac animalele? Uneori, înțelegerea unui lucru mi se pare ca jocul cu un cub Rubik. După ce ai adus la locul lor toate bucățelele, hei, presto, ai și înțeles. Are sens dacă trăiești într-un cub Rubik, dar dacă nu...

Urmează o tăcere.

— Aș fi crezut... începe Norma; dar în acel moment, el se ridică în picioare și, spre ușurarea lui, Norma tace.

Președintele se ridică, urmat de toți ceilalți.

— O prelegere minunată, doamnă Costello, zice președintele. Multe subiecte de reflecție. Așteptăm cu nerăbdare să vedem ce ne oferiți mâine.

4
Viețile animalelor

DOI: Poeții și animalele

E trecut de unsprezece. Mama lui s-a retras la culcare, el și Norma sunt jos, fac ordine după copii. Apoi el trebuie să mai pregătească un curs.

— Mâine te duci la seminarul ei? întreabă Norma.

— Va trebui.

— Despre ce e?

— *Poeții și animalele*. Ăsta-i titlul. Departamentul de engleză se ocupă de organizare. Se va ține într-o sală de seminar, prin urmare nu cred că se așteaptă la prea multă lume.

— Mă bucur că e un subiect la care se pricepe. Mi-e greu s-o suport când se apucă să filozofeze.

— O! La ce anume te referi?

— Bunăoară, ce spunea despre rațiunea umană. Pesemne, încerca să scoată în evidență natura înțelegerii raționale. O fi vrut să spună că explicațiile raționale sunt doar consecința structurii minții umane; că animalele au propriile lor explicații, conform structurii propriei lor minți, la care nu avem acces pentru că nu avem o limbă comună cu ele.

— Și ce-i rău în asta?

— E naiv, John. E relativismul acela facil, superficial care-i impresionează pe ageamii. Respect pentru concepția despre lume a oricui, concepția despre lume a vacii, a veve-

riței și așa mai departe. Ajungem, până la urmă, la paralizie intelectuală totală. Îți petreci atâta vreme respectând, încât nu-ți mai rămâne timp să gândești.

— O veveriță nu are concepție despre lume?

— Ba da, o veveriță are o concepție despre lume. Concepția ei despre lume cuprinde ghinde și copaci, și vreme, și pisici, și câini, și automobile, și veverițe de sex opus. Cuprinde o explicație despre cum interacționează aceste fenomene și cum ea ar trebui să interacționeze cu ele, ca să supraviețuiască. Asta e tot. Nimic altceva. Asta e lumea văzută de veveriță.

— Avem certitudini în această privință?

— Avem certitudini în sensul că sute de ani de observare a veveriților nu ne-au dus la alte concluzii. Dacă mai există ceva în mintea veveriței, nu apare în comportamentul vizibil. Practic, mintea veveriței este un mecanism foarte simplu.

— Prin urmare, Descartes a avut dreptate, animalele sunt doar automate biologice.

— În mare, da. În general, nu poți distinge între mintea unui animal și o mașină care stimulează mintea unui animal.

— Și ființele umane sunt altfel?

— John, sunt obosită, iar tu ești enervant. Ființele umane inventează matematici, construiesc telescoape, fac calcule, construiesc mașini, apasă un buton și, bang, *Sojourner* amerizează pe Marte, exact așa cum s-a prevăzut. De aceea raționalitatea nu e doar un joc, așa cum susține mama ta. Rațiunea ne oferă cunoștințe reale despre lumea reală. S-a testat și funcționează. Ești fizician. Ar trebui să știi asta.

— Confirm. Funcționează. Însă nu există vreo ipostază în afara căreia faptul că gândim și apoi trimitem o sondă pe Marte să semene mult cu faptul că o veveriță gândește

și apoi se repede afară și înhață o alună? Oare nu la asta s-a referit ea?

— Dar nu există o asemenea ipostază! Știu că sună demodat, însă trebuie să o spun. Nu există o asemenea ipostază în afara rațiunii, în care să stai și să vorbești despre rațiune și să emiți judecăți despre rațiune.

— Cu excepția ipostazei cuiva care a renunțat la rațiune.

— Ăsta e iraționalism francez, nimic altceva, genul de chestie pe care ar spune-o cineva care n-a pus niciodată piciorul într-o instituție de boli mintale și n-a văzut cum arată oamenii care au renunțat *cu adevărat* la rațiune.

— Atunci cu excepția lui Dumnezeu.

— Nu și dacă Dumnezeu este un Dumnezeu al rațiunii. Un Dumnezeu al rațiunii nu poate sta în afara rațiunii.

— Sunt surprins, Norma. Vorbești ca un raționalist de modă veche.

— Mă înțelegi greșit. Acesta e terenul ales de mama ta. Aceștia sunt termenii mamei tale. Eu nu fac decât să răspund.

— Cine e invitatul care a lipsit?

— Locul liber? Stern, poetul.

— Crezi că a fost un protest?

— Cu siguranță. Ar fi trebuit să se gândească de două ori înainte să vorbească despre Holocaust. Am simțit cum s-au zbârlit chicile peste tot în jurul meu în sală.

Locul liber a fost într-adevăr un protest. Când se duce să-și țină cursul de dimineață, el găsește o scrisoare în cutia lui de corespondență, adresată mamei lui. I-o dă când se întoarce acasă, să o ia cu mașina. Ea o citește iute, apoi, cu un oftat, i-o întinde fiului ei.

— Cine-i omul ăsta? întreabă ea.

— Abraham Stern. Poet. Destul de respectat, din câte știu. Trăiește aici dintotdeauna.

El citeşte scrisoarea lui Stern, scrisă de mână.

Stimată doamnă Costello,

Scuzaţi-mă pentru că nu am putut participa la dineul de aseară. V-am citit cărţile şi ştiu că sunteţi o persoană serioasă, prin urmare vă fac onoarea să iau în serios ceea ce aţi spus în prelegerea dumneavoastră.

În miezul prelegerii, mi s-a părut mie, era problema împărţirii pâinii. Dacă refuzăm să stăm la aceeaşi masă cu călăii de la Auschwitz, putem continua să stăm la masă cu ucigaşii de animale?

Aţi preluat, în scop personal, comparaţia familiară între evreii ucişi ai Europei şi vitele tăiate la abator. Evreii au murit ca vitele, prin urmare vitele mor ca evreii, ziceţi dumneavoastră. Vă jucaţi cu vorbele într-un mod pe care nu-l pot accepta.

Înţelegeţi greşit natura asemănării: aş spune chiar că o faceţi intenţionat, frizând blasfemia. Omul e făcut după chipul lui Dumnezeu, însă Dumnezeu nu se aseamănă cu omul. Dacă evreii au fost trataţi ca vitele, nu rezultă că vitele sunt tratate ca evreii. Inversiunea insultă memoria celor morţi. Şi tratează ororile lagărelor într-un mod ieftin.

Iertată să-mi fie francheţea. Aţi spus că sunteţi destul de în vârstă ca să nu aveţi timp de pierdut cu subtilităţi, iar eu sunt aşijderea bătrân.

Al dumneavoastră,

Abraham Stern

O predă pe mama lui gazdelor de la Departamentul de engleză, apoi se duce la o şedinţă. Şedinţa nu se mai termină. E două şi jumătate când izbuteşte să ajungă în sala de seminar de la Stubbs Hall.

Ea vorbeşte deja când intră el. Se aşază lângă uşă, încercând să nu facă nici un zgomot.

— În acel tip de poezie, spune ea, animalele întruchipează calităţi omeneşti: leul – curaj, bufniţa – înţelepciune, şi aşa mai departe. Chiar în poemul lui Rilke, pantera e acolo ca să înlocuiască ceva. Ea se dizolvă într-un dans de energie în jurul unui centru, o imagine ce vine din fizică, fizica particulelor elementare. Rilke nu trece de acest punct – de panteră ca întruchipare vitală a tipului de forţă ce este eliberată într-o explozie atomică, dar care e ţinută prizonieră aici nu atât de barele cuştii, cât de constrângerea pe care barele o impun panterei: o alergare concentrică ce lasă voinţa stupefiată, narcotizată.

Pantera lui Rilke? Ce panteră? Probabil că i se citeşte pe chip că e contrariat: fata de lângă el îi împinge sub nas o foaie fotocopiată. Trei poeme: unul de Rilke, intitulat *Pantera*, două de Ted Hughes, intitulate *Jaguarul* şi *Încă o privire aruncată jaguarului*. N-are răgaz acum să le citească.

— Hughes scrie împotriva lui Rilke, spune mama lui mai departe. Foloseşte acelaşi decor de grădină zoologică, dar, la el, mulţimea stă fascinată, iar în mulţime bărbatul, poetul, în transă, oripilat, copleşit, puterea lui de înţelegere e împinsă dincolo de limite. Vederea jaguarului, spre deosebire de a panterei, nu este slabă. Dimpotrivă, ochii lui sfredelesc întunecimea spaţiului. Pentru el, cuşca nu are realitate, el este *în altă parte*. Este în altă parte deoarece conştiinţa lui este mai degrabă kinetică, nu abstractă: zvâcnetul muşchilor lui îl deplasează printr-un spaţiu destul de diferit ca natură de cutia tridimensională a lui Newton – un spaţiu circular care se întoarce asupra lui însuşi.

Prin urmare – lăsând la o parte etica închiderii în cuşti a animalelor mari –, Hughes îşi caută drumul spre un alt gen de a-fi-în-lume, care nu ne este cu totul străin, deoarece experienţa de dinainte de cuşcă pare să aparţină ex-

perienței onirice, o experiență păstrată în subconștientul colectiv. În aceste poeme, cunoaștem jaguarul nu din ceea ce pare, ci din felul în care se mișcă. Corpul este așa cum se mișcă, sau așa cum se mișcă în el curenții vieții. Poemul ne cere să ne imaginăm că pătrundem în acest mod de mișcare, pentru a locui în corpul respectiv.

În cazul lui Hughes, problema – subliniez – nu e de a locui într-o altă minte, ci de a locui într-un alt corp. Acesta e genul de poezie pe care-o supun azi atenției dumneavoastră: poezia care nu încearcă să găsească o idee în animal, care nu este despre animal, ci este consemnarea unei relații cu el.

Elementul deosebit la asemenea întâlniri poetice este acela că, indiferent de intensitatea lor, rămân o chestiune față de care obiectele manifestă deplină indiferență. În această privință, se deosebesc de poemele de dragoste, în care intenția este de a tulbura obiectul.

Ceea ce nu înseamnă că animalelor nu le pasă de ceea ce simțim față de ele. Dar când trecem în cuvinte curentul de sentimente care curge între noi și animal, îl îndepărtăm pentru totdeauna de animal. Astfel, poemul nu e un dar față de obiectul său, așa cum e un poem de dragoste. Ci intră într-o economie cu totul omenească, în care animalul n-are nici un profit. Răspunde asta întrebării dumneavoastră?

Altcineva ridică mâna: un tânăr înalt, cu ochelari. Spune că nu cunoaște bine poezia lui Ted Hughes, dar că, din câte a auzit, Hughes are o fermă de oi undeva în Anglia. Fie crește oi ca subiecte poetice (se aud chicoteli în sală), fie e un fermier autentic care crește oi pentru piață.

— Cum se împacă asta cu ceea ce spuneați ieri, în prelegerea dumneavoastră, când păreați să fiți foarte împotriva uciderii animalelor pentru carne?

— Nu-l cunosc pe Ted Hughes, răspunde mama lui, deci nu vă pot spune ce fel de fermier este. Dar o să încerc să vă răspund pe un alt plan.

Nu am nici un motiv să cred că Hughes consideră drept unică atenția pe care-o acordă animalelor. Dimpotrivă, am bănuiala că el consideră că recuperează o atenție pe care strămoșii noștri îndepărtați o posedau și pe care noi am pierdut-o (el înțelege această pierdere în termeni evoluționiști, nu istorici, dar asta e o altă problemă). Aș spune că el consideră că se uită la animale aproximativ cum se uitau vânătorii din paleolitic.

Hughes se poziționează astfel într-o serie de poeți care celebrează primitivismul și repudiază predilecția occidentală pentru gândirea abstractă. Seria lui Blake și Lawrence, a lui Gary Snyder în Statele Unite, sau a lui Robinson Jeffers. Și a lui Hemingway, în faza lui de vânătoare și de lupte cu taurii.

Cred că luptele cu taurii reprezintă un indiciu. Omoară prin orice mijloace, se zice, dar să fie o competiție, un ritual, și onorează-ți adversarul pentru forța și vitejia lui. După ce l-ai învins, mănâncă-l, pentru ca forța și curajul lui să intre în tine. Privește-l în ochi înainte să-l omori, apoi mulțumește-i. Închină-i cântece.

Putem numi așa ceva primitivism. E o atitudine ușor de criticat, de batjocorit. Profund masculină, machistă. Ramificațiile sale în politică trebuie privite cu neîncredere. Dar după ce totul s-a spus și s-a făcut, rămâne ceva care ne atrage la nivel etic.

Dar e și nepractic. Nu hrănești patru miliarde de oameni prin efortul matadorilor și al vânătorilor de căprioare înarmați cu arcuri și săgeți. Am devenit prea mulți. Nu mai e timp să respectăm și să onorăm toate animalele de care avem nevoie ca să ne hrănească. Avem nevoie de fabrici ale morții; avem nevoie de animale produse pe linie industrială. Chicago ne-a arătat drumul: de la oboarele din Chicago au învățat naziștii cum să proceseze cadavrele.

Dar să mă întorc la Hughes. Spuneți: în ciuda arsenalului primitivist, Hughes este un măcelar, ce caut eu în compania lui?

Aș răspunde că scriitorii ne învață mai multe decât își dau ei înșiși seama. Dând formă jaguarului, Hughes ne arată că și noi putem întruchipa animale – prin procesul numit născocire poetică, ce combină respirația și simțurile într-un mod pe care nimeni nu l-a explicat și nu-l va explica vreodată. Ne arată cum să însufleţim trupul viu în noi înșine. Când citim poemul despre jaguar, când ni-l amintim ulterior în liniște, suntem noi înșine jaguarul, preț de o clipă. El freamătă înăuntrul nostru, pune stăpânire pe noi, se transformă în noi înșine.

Până aici, e în regulă. Nu cred că Hughes n-ar fi de acord cu ceea ce am spus până acum. Seamănă mult cu amestecul de șamanism, spiritism și psihologie a arhetipului, pe care o susține el însuși. Cu alte cuvinte, o experiență primitivă (a sta față în față cu un animal), un poem primitivist și o teorie primitivistă a poeziei, care s-o justifice.

Este de asemenea genul de poezie cu care vânătorii și cei pe care eu îi numesc gestionarii ecologiei pot să se simtă confortabil. Când Hughes poetul stă în fața cuștii jaguarului, el se uită la un singur jaguar și este posedat de viața acelui singur jaguar. Așa trebuie să fie. Jaguarii în general, subspecia jaguar, ideea de jaguar, nu-l vor mișca, pentru că noi nu putem experimenta abstracțiuni. Cu toate acestea, poemul scris de Hughes este despre Jaguar cu J mare, despre calitatea de jaguar întruchipată de acest jaguar. Așa cum, mai târziu, când scrie minunatele poeme despre somon, ele vorbesc despre somonii ca ocupanți trecători ai vieții somonului, ai biografiei somonului. Prin urmare, în ciuda vivacității și concreteții poemelor, ele păstrează ceva platonic.

În viziunea ecologică, somonul și buruienile de râu, și insectele de apă interacționează într-un dans măreț, complex,

ca pământul şi vremea. Întregul este mai măreţ decât suma părţilor. În dans, fiecare organism are un rol: tocmai aceste roluri multiple participă la dans, mai curând decât fiinţele particulare care le interpretează. Cât despre interpreţii reali ai rolurilor, atâta vreme cât se reînnoiesc singuri, câtă vreme ies în faţă, nu trebuie să le acordăm nici o atenţie.

Am mai folosit termenul de platonic şi îl folosesc din nou. Ochiul nostru e fixat pe creatura ca atare, dar mintea noastră e fixată pe sistemul de interacţiuni, a cărui întruchipare pământească, materială, este creatura.

Ironia e teribilă. O filozofie ecologică ce ne spune să trăim cot la cot cu alte creaturi se justifică apelând la o idee, o idee de un ordin mai înalt decât orice creatură vie. O idee pe care, în ultimă instanţă – şi aceasta este întorsătura zdrobitoare a ironiei – nici o altă creatură în afară de om nu este în stare s-o înţeleagă. Fiecare fiinţă vie luptă pentru propria viaţă individuală, refuză, luptând, să acceadă la ideea că somonul sau ţânţarul este inferior ca importanţă ideii de somon sau de ţânţar. Dar când vedem somonul luptând pentru viaţa lui, zicem că aşa e el programat, să lupte; zicem, dimpreună cu d'Aquino, că e captiv în sclavagia naturală; zicem că îi lipseşte conştiinţa de sine.

Animalele nu cred în ecologie. Nici măcar etnobiologii nu susţin contrariul. Nici măcar etnobiologii nu spun că furnica îşi sacrifică viaţa ca să perpetueze specia. Ceea ce spun ei are o nuanţă subtilă: furnica moare şi funcţia morţii ei este perpetuarea speciei. Viaţa speciei este o forţă ce acţionează prin individ, dar pe care individul este incapabil s-o înţeleagă. În acest sens, ideea este congenitală, iar furnica funcţionează conform ideii, aşa cum un computer funcţionează conform unui program.

Noi, gestionarii ecologiei – regret să continui astfel, am depăşit cu mult întrebarea dumneavoastră, închei imediat –,

noi, gestionarii, înțelegem dansul mai mare, prin urmare putem decide câți păstrăvi pot fi pescuiți sau câți jaguari pot fi prinși, înainte ca stabilitatea dansului să fie dezechilibrată. Singurul organism asupra căruia nu revendicăm puterea de viață și moarte este omul. De ce? Pentru că omul este diferit. Omul înțelege dansul ca nici un alt dansator. Omul este o ființă intelectuală.

În timp ce ea vorbește, gândurile lui John rătăcesc. A mai auzit chestiile astea, acest antiecologism al ei. Poemele despre jaguar sunt toate foarte bune, își zice el, dar n-o să vezi o ceată de australieni stând în jurul unei oi, ascultându-i behăitul prostesc și scriind poeme despre ea. Nu cumva asta dă de gândit în toată treaba cu drepturile animalelor: anume că se servește de gorilele gânditoare, de jaguarii sexy și de adorabilii urși panda, deoarece adevăratele obiecte ale preocupării, găinile și porcii, ca să nu vorbim de cobai sau creveți, nu merită să apară la știri?

Acum, Elaine Marx, care a ținut cuvântul de introducere la prelegerea de ieri, pune o întrebare:

— În prelegerea dumneavoastră, ați susținut că *varii* criterii – Această creatură are rațiune? Această creatură are limbaj? – au fost folosite cu rea-credință pentru a justifica distincții ce nu au nici o bază reală, între *Homo* și alte primate, bunăoară, și astfel să se justifice exploatarea. Însă tocmai faptul că puteți combate acest raționament, expunându-i falsitatea, dovedește că aveți oarece încredere în puterea rațiunii, a rațiunii adevărate ca opusă rațiunii false.

Permiteți-mi să-mi concretizez întrebarea, referindu-mă la cazul lui Lemuel Gulliver. În *Călătoriile lui Gulliver*, Swift ne dă o viziune a unei utopii a rațiunii, țara așa-numiților houyhnhnmi, dar se dovedește un loc unde Gulliver nu se poate simți acasă, Gulliver fiind reprezentarea cea mai apropiată de noi, cititorii, pe care o realizează Swift. Însă cine

dintre noi ar vrea să trăiască în ţara houyhnhnmilor, cu vegetarianismul lor raţional şi guvernul lor raţional şi abordarea raţională a iubirii, căsătoriei, morţii? Şi-ar dori vreodată un cal să trăiască într-o societate atât de perfect reglementată, totalitară? Şi mai relevant pentru noi, care e drumul urmat de societăţile complet reglementate? Nu e oare o realitate faptul că fie se prăbuşesc, fie devin militariste?

Concret, întrebarea mea este: nu aşteptaţi prea mult de la omenire, când ne cereţi să trăim fără a exploata alte specii fără cruzime? Nu e mai omenesc să ne acceptăm umanitatea – chiar dacă asta înseamnă a-i primi în noi înşine pe carnivorii yahooi – decât să sfârşim precum Gulliver, tânjind după o stare pe care nu o putea dobândi, şi asta dintr-un motiv justificat: nu e în natura lui, care e o natură umană?

— Interesantă întrebare, spune mama lui. Swift e un scriitor care mă intrigă. Bunăoară, *Propunerea* lui *modestă*. De câte ori se ajunge la un consens copleşitor în privinţa modului în care să se citească o carte, ciulesc urechile. Referitor la *O propunere modestă*, consensul este că Swift nu e serios în ceea ce spune sau pare să spună. El spune, sau pare să spună, că familiile irlandeze îşi puteau câştiga existenţa crescând bebeluşi pentru masa stăpânilor lor englezi. Dar nu poate vorbi serios, zicem noi, deoarece ştim cu toţii că e o atrocitate să omori şi să mănânci prunci. Dar dacă stăm şi ne gândim, continuăm noi, englezii deja îi omoară, într-un anumit sens, pe prunci, lăsându-i să flămânzească. Prin urmare, dacă stăm şi ne gândim, englezii sunt deja fiinţe atroce.

Aceasta este lectura ortodoxă, mai mult sau mai puţin. Dar de ce, mă întreb eu, atâta vehemenţă în a le-o îndesa tinerilor cititori pe gât? Aşa trebuie să-l citiţi pe Swift, spun profesorii lor, aşa şi nicicum altfel. Dacă este atroce să omori şi să mănânci prunci, de ce nu e atroce să omori şi să mă-

nânci purceluşi? Dacă vreţi ca Swift să fie un autor de ironie neagră, şi nu un pamfletar facil, poate că ar trebui să examinaţi premisele care fac ca fabula lui să fie uşor digerabilă.

Şi acum *Călătoriile lui Gulliver.*

Pe de o parte, îi aveţi pe yahooi, asociaţi cu carnea crudă, mirosul de excremente şi ceea ce obişnuiam să numim bestialitate. De cealaltă parte, îi aveţi pe houyhnhnmi, asociaţi cu iarba, mirosurile dulci şi ordonarea raţională a pasiunilor. Între cele două, îl aveţi pe Gulliver, care vrea să fie un houyhnhnm, dar ştie în taină că este un yahoo. Totul, cum nu se poate mai limpede. La fel ca şi în cazul *Propunerii modeste*, întrebarea e ce interpretare dăm?

O observaţie. Caii îl alungă pe Gulliver. Pretinsul motiv este că nu îndeplineşte standardele de raţionalitate. Motivul adevărat este că el nu arată ca un cal, ci altfel: ca un yahoo deghizat, de fapt. Prin urmare: standardul de raţiune care a fost aplicat de bipezii carnivori pentru a justifica un statut special pentru ei înşişi poate fi aplicat în egală măsură de patrupezii ierbivori.

Standardele raţiunii. După părerea mea, *Călătoriile lui Gulliver* operează în cadrul diviziunii aristotelice în trei părţi, zei, fiare, oameni. Atâta vreme cât încerci să potriveşti cei trei actori în numai două categorii – care sunt fiarele, care sunt oamenii? –, nu putem înţelege fabula. Nici pe houyhnhnmi. Houyhnhnmii sunt un fel de zei, reci, apollonieni. Testul pe care i-l aplică lui Gulliver este: e zeu, sau fiară? Ei consideră că acesta e testul potrivit. Instinctiv, noi nu considerăm aşa.

Ceea ce m-a contrariat întotdeauna la *Călătoriile lui Gulliver* – şi aceasta este o perspectivă la care vă puteţi aştepta din partea unei ex-coloniale – e că Gulliver călătoreşte mereu singur. Gulliver merge în călătorii exploratorii pe pământuri necunoscute, dar nu coboară pe ţărm cu o echipă

înarmată, *cum se întâmplă în realitate*, iar cartea lui Swift nu spune nimic despre ceea ce ar fi urmat în mod normal după eforturile de pionierat ale lui Gulliver: expediții ulterioare, expediții de colonizare a Lilliputului sau a insulei houyhnhnmilor.

Întrebarea pe care o pun eu este: ce-ar fi ca Gulliver și o expediție înarmată să coboare pe uscat, să împuște câțiva yahooi când aceștia devin amenințători, apoi să împuște și să mănânce un cal, pentru că le e foame? Ce i-ar face asta parabolei oarecum prea elegante, oarecum prea imateriale, oarecum prea neistorice? Cu siguranță le-ar pricinui houyhnhnmilor un șoc urât, dându-le clar de înțeles că există o a treia categorie pe lângă zei și fiare, anume omul, iar fostul lor client, Gulliver, face parte din această categorie: mai mult, în cazul în care caii reprezintă rațiunea, atunci omul reprezintă forța fizică.

Cucerirea unei insule și măcelărirea locuitorilor ei sunt, apropo, ceea ce au făcut Ulise și oamenii lui pe Thrinacia, insula sacră a lui Apollo, un act pentru care au fost pedepsiți fără milă de zeu. Povestea cu pricina, la rândul ei, pare să apeleze la straturi mai vechi de credințe, dintr-o vreme când taurii erau zei, iar a omorî și a mânca un zeu putea să atragă un blestem asupra ta.

Prin urmare – scuzați acest răspuns confuz –, da, noi nu suntem cai, nu avem frumusețea lor limpede, rațională, goală; dimpotrivă, noi suntem primate subcabaline, cunoscute în general drept oameni. Spuneți că nu e nimic de făcut decât să îmbrățișăm acest statut, această natură. Foarte bine, hai să facem așa. Dar să și împingem parabola lui Swift spre limitele sale și să recunoaștem că, în istorie, a îmbrățișa statutul de om a permis uciderea și aruncarea în sclavie a unei rase de ființe divine sau create de divinitate, atrăgând astfel asupra noastră un blestem.

E ora trei şi un sfert, mai sunt două ore până la ultimul angajament al mamei lui. O conduce spre cabinetul său, pe alei mărginite de copaci, unde cad ultimele frunze ale toamnei.

— Chiar crezi, mamă, că orele de poezie vor închide abatoarele?

— Nu.

— Atunci de ce o faci? Spuneai că ai obosit să vorbeşti meşteşugit despre animale, ca să dovedeşti prin silogism că au sau nu suflete. Dar oare poezia nu e un alt soi de vorbire meşteşugită: să admiri în versuri muşchii felinelor mari? Nu ziceai tu odată că discuţiile de genul ăsta nu schimbă nimic? Mie mi se pare că nivelul de comportament pe care vrei să-l schimbi este prea elementar, prea rudimentar, ca să se poată ajunge la el prin discuţii. A fi carnivor mărturiseşte ceva cu adevărat profund despre fiinţele umane, întocmai după cum mărturiseşte despre jaguari. Nu cred că ai vrea să-i impui unui jaguar să mănânce numai soia.

— Pentru că ar muri. Fiinţele umane nu mor dacă ţin un regim vegetarian.

— Nu, nu mor. Dar nu *vor* un regim vegetarian. Le *place* să mănânce carne. Au o satisfacţie atavică atunci când o fac. Ăsta e adevărul crunt. La fel cum e un adevăr crunt că, într-un anumit sens, animalele merită ceea ce primesc. De ce să-ţi pierzi vremea încercând să le ajuţi, când nu se ajută singure? N-au decât să fiarbă în suc propriu. Dacă m-ar întreba cineva care e atitudinea generală faţă de animalele pe care le mâncăm, aş spune că e disprețul. Ne purtăm urât faţă de ele pentru că le disprețuim; le disprețuim pentru că nu se opun.

— Nu te contrazic, zice mama lui. Oamenii se plâng că tratăm animalele ca pe nişte obiecte, dar de fapt le tratăm ca pe nişte prizonieri de război. Ştii că atunci când grădinile

zoologice au fost deschise prima oară pentru public, îngrijitorii au trebuit să protejeze animalele împotriva atacurilor din partea vizitatorilor? Vizitatorii aveau impresia că animalele se aflau acolo pentru a fi insultate şi abuzate, asemenea prizonierilor după victorie. Cândva, am purtat război împotriva animalelor, pe care l-am numit vânătoare, deşi de fapt războiul şi vânătoarea sunt unul şi acelaşi lucru (Aristotel a văzut asta foarte limpede). Războiul acela a durat milioane de ani. L-am câştigat definitiv doar în urmă cu câteva sute de ani, când am inventat puştile. Abia când victoria a devenit absolută, am fost în stare să ne permitem să cultivăm compasiunea. Dar compasiunea noastră e foarte subţire. Dincolo de ea există o atitudine mai primitivă. Prizonierul de război nu aparţine tribului nostru. Putem face ce vrem cu el. Putem să-l aducem ofrandă zeilor noştri. Putem să-i tăiem grumazul, să-i scoatem inima, să-l aruncăm în foc. Nu există legi referitoare la prizonierii de război.

— Şi de asta vrei tu să vindeci omenirea?

— John, nu ştiu ce vreau să fac. Pur şi simplu nu vreau să stau tăcută.

— Am înţeles. Dar de regulă prizonierii de război nu sunt omorâţi. Sunt transformaţi în sclavi.

— Ei bine, acestea sunt turmele noastre captive: populaţia de sclavi. Treaba lor e să se înmulţească pentru noi. Chiar şi relaţiile lor sexuale devin o formă de muncă. Nu le urâm, pentru că nu mai merită ura noastră. Le privim cu dispreţ, cum zici tu.

Dar există încă animale pe care le urâm. Şobolanii, de pildă. Şobolanii nu s-au predat. Ei ripostează. Se organizează în unităţi subterane, în canalizarea noastră. Nu câştigă, dar nici nu pierd. Ca să nu mai spun de insecte şi de microbi. Încă mai pot să ne bată. Cu siguranţă ne vor supravieţui.

Ultima sesiune a vizitei mamei lui urmează să ia forma unei dezbateri. Adversarul ei va fi bărbatul blond, masiv, de la dineul de ieri-seară, care se dovedeşte a fi Thomas O'Hearne, profesor de filozofie la Appleton.

S-a convenit ca O'Hearne să aibă trei ocazii să prezinte puncte de vedere, iar mama lui trei ocazii să răspundă. Deoarece O'Hearne a avut bunăvoinţa să-i trimită din timp o expunere scurtă, ea ştie, în mare, ce va spune el.

— Prima mea rezervă faţă de mişcarea pentru drepturile animalelor, începe O'Hearne, este că, nerecunoscându-i natura istorică, riscă să devină, la fel ca mişcarea pentru drepturile omului, o altă cruciadă occidentală împotriva practicilor din restul lumii, pretinzând, nici mai mult, nici mai puţin, caracter de universalitate pentru propriile standarde.

El continuă prin a face o trecere în revistă a dezvoltării societăţilor pentru protecţia animalelor în Marea Britanie şi în America, în secolul al XIX-lea.

— Când e vorba de drepturile omului, continuă el, alte culturi şi alte tradiţii culturale răspund, pe drept cuvânt, că îşi au propriile norme şi nu văd nici un motiv pentru care ar trebui să le adopte pe cele din Occident. Aşa cum, mai spun ei, au propriile norme pentru tratarea animalelor, nu văd nici un motiv pentru care să le adopte pe ale noastre – mai cu seamă când ale noastre au fost inventate atât de recent.

În prezentarea de ieri, continuă el, invitata noastră a exprimat opinii foarte dure cu privire la Descartes. Dar Descartes nu a inventat ideea că animalele aparţin altui ordin decât omenirea; el pur şi simplu a formalizat-o într-un alt mod. Conceptul că avem faţă de animale obligaţia să le tratăm cu compasiune – opusă obligaţiei faţă de noi înşine, să facem acelaşi lucru – este foarte recent, foarte occidental, chiar foarte anglo-saxon. Atâta vreme cât insistăm că avem acces la un universal etic faţă de care alte

tradiții sunt oarbe, și încercăm să-l impunem asupra lor prin propagandă sau chiar prin presiune economică, ne vom izbi de rezistență, iar această rezistență va fi justificată.

E rândul mamei lui:

— Preocupările pe care le exprimați sunt substanțiale, domnule profesor O'Hearne, și nu cred că le pot da un răspuns, la rândul lui, substanțial. Bineînțeles că aveți dreptate în privința istoricului. Bunătatea față de animale a devenit o normă socială abia recent, în ultimii o sută cincizeci sau două sute de ani, și doar într-o parte a lumii. Aveți dreptate și când legați acest istoric de istoria drepturilor omului, deoarece preocuparea față de animale este, din punct de vedere istoric, o derivație a unor preocupări filantropice mai largi – pentru soarta sclavilor și a copiilor, printre altele.

Totuși, bunătatea față de animale – și aici folosesc cuvântul *bunătate* în sensul său deplin, ca acceptare a faptului că suntem toți de-un singur soi, că avem aceeași natură – e mult mai răspândită decât sugerați dumneavoastră. Animalele de companie, de exemplu, nu sunt un moft exclusiv occidental: primii călători în America de Sud au descoperit așezări unde ființele umane și animalele trăiau împreună la grămadă. Iar copiii de peste tot din lume se apropie în mod firesc de animale. Ei nu văd nici o linie despărțitoare. Linia despărțitoare urmează să o învețe, după cum urmează să învețe că nu e nici o problemă dacă le omoară și le mănâncă.

Revenind la Descartes, vreau doar să spun că discontinuitatea pe care el a văzut-o între animale și ființele umane era rezultatul unei informații incomplete. Pe vremea lui Descartes, știința nu cunoștea încă primatele și mamiferele marine superioare, prin urmare nu prea era motiv să se pună la îndoială presupunerea că animalele nu pot să gândească. Și, bineînțeles, nu avea acces la mărturiile despre fosile, care urmau să dezvăluie un continuum progresiv al

creaturilor antropoide, întinzându-se de la primatele superioare la *Homo sapiens* – antropoide, trebuie subliniat, care au fost exterminate de om pe măsură ce acesta a căpătat puterea absolută.

Sunt de acord cu observaţiile dumneavoastră despre aroganţa culturală occidentală, însă cred că e potrivit ca aceia care au iniţiat industrializarea vieţii animalelor şi transformarea în bun de larg consum a cărnii animalelor să se afle în linia întâi în încercarea de a îndrepta lucrurile.

O'Hearne îşi prezintă a doua teză:

— Din literatura ştiinţifică pe care am parcurs-o, am înţeles că eforturile de a demonstra că animalele pot gândi strategic, pot avea concepte generale sau pot comunica prin simboluri au avut un succes extrem de limitat. Cea mai bună reprezentaţie pe care maimuţele superioare pot s-o ofere nu o întrece pe aceea a unei fiinţe umane cu probleme de vorbire şi retard mintal sever. În acest caz, nu e corect oare ca animalele, chiar şi cele superioare, să fie considerate ca aparţinând de un tărâm legislativ şi etic cu totul diferit, mai curând decât să fie plasate în această categorie umană deprimantă? Nu există o anume înţelepciune în viziunea tradiţională, care spune că animalele nu pot să se bucure de drepturi legale din pricină că nu sunt persoane, nici măcar persoane potenţiale, cum sunt fetuşii? Dacă tot ne chinuim să formulăm reguli pentru relaţia noastră cu animalele, nu ar fi mai normal ca aceste reguli să ni se aplice nouă şi felului în care ne comportăm cu ele, în loc să fie stipulate drepturi pe care animalele nu le pot pretinde, nu le pot respecta, nici măcar nu le pot înţelege?

E rândul mamei lui:

— Pentru a răspunde adecvat, domnule profesor O'Hearne, mi-ar lua mai mult timp decât am la dispoziţie, pentru că aş dori, mai întâi, să analizez toată problematica drepturilor

şi modul în care am ajuns să le avem. Prin urmare, permiteţi-mi să fac o observaţie: programul de experimente ştiinţifice, care vă conduc la concluzia că animalele sunt imbecile, este profund antropocentrică. Contează că eşti în stare să-ţi găseşti drumul de ieşire dintr-un labirint steril, ignorând faptul că, dacă cercetătorul care a conceput labirintul ar fi paraşutat în jungla din Borneo, ar muri de foame în mai puţin de o săptămână. Aş merge chiar mai departe. Dacă mie, ca fiinţă umană, mi s-ar spune că standardele după care sunt măsurate animalele în aceste experimente sunt standarde umane, m-aş simţi insultată. Experimentele ca atare sunt imbecile. Behavioriştii care le concep susţin că noi înţelegem doar printr-un proces de creare a unor modele abstracte şi apoi prin testarea modelelor în contexte reale. Ce prostie! Înţelegem cufundându-ne, pe noi şi inteligenţa noastră, în complexitate. E ceva autodebilitant în felul în care behaviorismul ştiinţific se fereşte de complexitatea vieţii.

Cât despre animale, care ar fi prea idioate şi proaste să vorbească în nume propriu, vă rog să luaţi în seamă următoarea secvenţă de evenimente. Când Albert Camus era un băietan în Algeria, bunica lui i-a spus să-i aducă una dintre găinile aflate în coteţul din ograda din spate. El a făcut cum i s-a cerut, apoi s-a uitat cum bunica a retezat capul găinii cu un cuţit de bucătărie, lăsând-o să sângereze într-un blid, ca să nu se mânjească podeaua.

Cârâitul de moarte al acelei găini s-a imprimat în memoria băiatului atât de obsedant, încât în 1958 el a scris un atac pătimaş împotriva ghilotinei. Ca rezultat, în parte, a acelei polemici, pedeapsa capitală a fost abolită în Franţa. Cine poate spune, prin urmare, că acea găină nu a vorbit?

O'Hearne:

— Fac următoarea afirmaţie în mod deliberat, conştient de asociaţiile istorice pe care le poate evoca. Nu cred că

pentru animale viața e la fel de importantă ca pentru noi. Desigur că animalele luptă instinctiv împotriva morții, un instinct pe care și noi îl avem. Dar ele nu *înțeleg* moartea așa ca noi, sau, mai curând, cum nu reușim s-o înțelegem. În mintea umană se manifestă un colaps al imaginației, și acest colaps al imaginației – evocat elocvent în prelegerea de ieri – este fundamentul pentru teama noastră față de moarte. O asemenea frică nu există în animale și nici nu poate exista, deoarece efortul de a înțelege extincția și eșecul de a o înțelege, incapacitatea de a o stăpâni, pur și simplu nu au avut loc.

Ceea ce vreau să sugerez este că din acest motiv a muri este, pentru un animal, doar ceva ce se petrece, ceva împotriva căruia organismul poate că se revoltă, dar nu și sufletul. Și cu cât coborâm pe scara evoluției, cu atât e mai adevărat ceea ce spun. Pentru o insectă, moartea înseamnă oprirea sistemelor care țin în funcție organismul fizic, nimic mai mult.

Pentru animale, moartea e o continuare a vieții. Doar printre ființe umane cu o imaginație bogată se manifestă o groază de moarte atât de acută, încât ele o proiectează asupra altor ființe, inclusiv asupra animalelor. Animalele trăiesc și mor: asta-i tot. Prin urmare, a pune semnul egalității între un măcelar care omoară o găinușă și un călău care ucide o ființă umană este o eroare gravă. Evenimentele nu sunt comparabile. Nu au aceeași dimensiune, nu sunt pe același nivel.

Ceea ce lasă nerezolvată problema cruzimii. Este licit să omori animale, aș spune, deoarece vieților lor nu sunt importante pentru ele însele, în aceeași măsură în care sunt viețile noastre pentru noi; formula de modă veche de a spune acest lucru este că animalele n-au suflete nemuritoare. Cruzimea gratuită, pe de altă parte, eu aș considera-o ilicită. Prin urmare, este corect să ne agităm pentru tratamentul

uman față de animale, chiar și în abatoare, mai ales acolo. Acesta a fost, de mult timp, un scop al organizațiilor pentru bunăstarea animalelor și îi salut pentru asta.

Ultimul meu punct se referă la ceea ce eu socotesc a fi natura tulburător de abstractă a preocupării față de animale în mișcările pentru drepturile animalelor. Vreau să-i cer scuze de pe acum conferențiarei noastre pentru aparenta duritate a ceea ce urmează să spun, dar cred că trebuie spus.

Dintre multele tipuri de iubitori de animale pe care îi văd în jurul meu, o să izolez două. Pe de o parte, vânătorii, oameni care prețuiesc animalele la un nivel foarte elementar, nereflexiv; care petrec ore întregi pândindu-le și luându-le urma; și care, după ce le-au omorât, le gustă carnea cu mare plăcere. Pe de altă parte, oamenii care au puține contacte cu animalele, sau cel puțin cu acele specii pe care sunt preocupați să le protejeze, cum sunt păsările și vitele, dar vor ca toate animalele să ducă – într-un vacuum economic – o viață utopică în care fiecare să fie hrănit în mod miraculos și nimeni să nu tortureze pe nimeni.

Dintre cele două tipuri, care credeți, întreb eu, că iubește mai mult animalele?

Dat fiind că agitația pentru drepturile animalelor, inclusiv dreptul la viață, este atât de abstractă, mie mi se pare neconvingătoare și, în cele din urmă, fără rost. Susținătorii ei vorbesc mult despre comuniunea noastră cu animalele, dar cum resimt ei această comuniune? Toma d'Aquino spune că prietenia între ființele umane și animale este imposibilă, și îmi vine să îi dau dreptate. Nu poți fi prieten nici cu un marțian, nici cu un liliac, din simplul motiv că ai prea puține în comun cu ei. Este doar un alean de dinainte de Păcat.

E rândul mamei lui, ultima dată:

— Oricine susține că viața contează mai puțin pentru animale decât pentru noi înseamnă că nu a ținut în mâini

un animal care se luptă pentru viaţă. Întreaga fiinţă a animalului este prinsă în acea luptă, fără reţinere. Când spuneţi că luptei îi lipseşte dimensiunea ororii intelectuale sau imaginative, sunt de acord. Nu ţine de firea animalelor să aibă orori intelectuale: întreaga lor fiinţă se găseşte în carnea vie.

Dacă nu reuşesc să vă conving este pentru că vorbelor mele de acum le lipseşte puterea de a evoca pentru dumneavoastră totalitatea, natura neabstractă, neintelectuală a fiinţei animale. De aceea vă îndemn să-i citiţi pe poeţii care transformă în limbaj fiinţa vie, electrică; şi dacă poeţii nu vă mişcă, vă îndemn să mergeţi, umăr la umăr, alături de animalul care e mânat pe coastă la vale spre călăul lui.

Spuneţi că moartea nu contează pentru un animal, din pricină că animalul nu înţelege moartea. Îmi amintesc de unul dintre filozofii scolastici pe care i-am citit pentru a-mi pregăti prelegerea de ieri. A fost o experienţă deprimantă. A trezit în mine o reacţie aproape swiftiană. Dacă asta e tot ce poate oferi filozofia umană, mi-am spus eu, prefer să mă duc să locuiesc printre cai.

Filozoful cu pricina se întreba dacă noi putem, strict vorbind, să spunem că viţelul simte lipsa mamei lui. Are viţelul suficientă capacitate de înţelegere a semnificaţiei absenţei materne, în sfârşit, ştie viţelul destule despre absenţă, ca să ştie că sentimentul pe care-l are este dorul?

Viţelul nu stăpâneşte conceptele de prezenţă şi absenţă, de sine şi celălalt – aceasta este argumentaţia –, prin urmare nu se poate spune, strict vorbind, că simte vreo lipsă. Pentru a simţi, strict vorbind, că-ţi lipseşte ceva, trebuie mai întâi să participi la un curs de filozofie. Ce filozofie e asta? Aruncaţi-o, spun eu. La ce folosesc distincţiile astea de doi bani?

Pentru mine, un filozof care spune că distincţia între uman şi non-uman depinde de culoarea pielii, albă sau

neagră, şi un filozof care spune că distincţia între uman şi non-uman depinde de faptul că ştii sau nu ştii diferenţa între un subiect şi un predicat, mai degrabă se aseamănă decât se deosebesc.

De obicei, mă feresc de gesturi care exclud. Mi-e cunoscut un filozof marcant care susţine că nu e pregătit să filozofeze despre animale cu persoanele care consumă carne. Nu sunt sigură dacă aş merge până acolo – sinceră să fiu, nu am curajul –, dar trebuie să spun că n-aş face pe dracu-n patru să-l întâlnesc pe domnul a cărui carte tocmai am citit-o. Mai exact, n-aş face pe dracu-n patru să împart pâinea cu el.

Dacă aş fi pregătită să discut idei cu el? Asta e cu adevărat întrebarea crucială. Discuţia e posibilă numai când există un teren comun. Când adversarii sunt la cuţite, spunem: „Lasă-i să-şi pună capul la contribuţie, şi astfel îşi vor lămuri diferendele şi se vor apropia unul de celălalt cât de cât. Pot să pară că nu au nimic în comun, dar măcar au în comun raţiunea ".

În împrejurarea actuală însă, nu sunt sigură că vreau să accept că am în comun raţiunea cu adversarul meu. Nu în situaţia în care raţiunea este cea care sprijină întreaga lungă tradiţie filozofică de care ţine adversarul meu, întinzându-se până la Descartes şi dincolo de Descartes, prin d'Aquino şi Augustin, până la stoici şi Aristotel. Dacă ultimul teren comun pe care-l am cu el este raţiunea, şi dacă raţiunea mă deosebeşte de viţel, atunci mulţumesc, dar nu, mulţumesc, o să stau de vorbă cu altcineva.

Aceasta este nota pe care decanul Arendt trebuie să încheie întâlnirea: sarcasm, ostilitate, amărăciune. El, John Bernard, este sigur că nu asta şi-a dorit Arendt sau comitetul lui. Ei bine, trebuiau să-l întrebe pe el înainte s-o invite pe mama lui. El le-ar fi putut spune.

E trecut de miezul nopții, el și Norma sunt în pat, el e epuizat, la șase va trebui să se trezească, să o ducă pe mama lui la aeroport. Dar Norma e toată o furie, nu se lasă.

— Nu-i nimic altceva decât o manie alimentară, iar mania alimentară este întotdeauna un exercițiu de putere. N-am stare când vine aici și începe să încerce să-i facă pe oameni, mai ales pe copii, să-și schimbe obiceiurile alimentare. Și prelegerile astea publice absurde! Încearcă să-și extindă puterea inhibantă asupra întregii comunități!

El vrea să doarmă, dar nu-și poate trăda mama chiar de tot.

— E foarte sinceră, murmură el.

— N-are nici în clin, nici în mânecă cu sinceritatea. N-are pic de discernământ când e vorba de ea însăși. Pare sinceră tocmai pentru că își deslușește atât de puțin motivele. Nebunii sunt sinceri.

Cu un oftat, el se lasă antrenat.

— Nu văd nici o diferență, zice el, între dezgustul ei față de consumul de carne și propriul meu dezgust față de consumul de melci și lăcuste. Nu pot să-mi explic motivele, dar puțin îmi pasă. Mi se pare dezgustător, pur și simplu.

Norma pufnește pe nas.

— Tu nu ții prelegeri publice și nu emiți argumente pseudofilozofice despre faptul că nu mănânci melci. Nu încerci să transformi un moft personal într-un tabu public.

— Poate. Dar de ce nu încerci s-o vezi ca pe un predicator, ca pe un reformator social, și nu ca pe o excentrică care încearcă să-și impună preferințele altor persoane?

— N-ai decât s-o consideri tu predicator. Dar uită-te la toți ceilalți predicatori și la schemele lor demente de împărțire a umanității în mântuiți și damnați. Într-o asemenea companie vrei să se afle mama ta? Elizabeth Costello și a Doua ei Arcă, cu pisicii și câinii ei, cu lupii ei, dintre care

nici unul, desigur, n-a fost vreodată vinovat de păcatul de a fi mâncat carne, ca să nu mai vorbesc de virusul malariei, şi de cel al turbării, şi de cel al SIDEI de care ea va dori să-i salveze pentru ca să-şi reaprovizioneze propria Minunată Lume Nouă.

— Norma, baţi câmpii.

— Ba nu-i bat deloc. Aş respecta-o mai mult dacă n-ar încerca să mă atace pe la spate, cu ceea ce le povesteşte copiilor despre bieţii viţei şi ce le fac oamenii răi. M-am săturat să-i văd ciugulind din mâncare şi întrebând: „Mamă, ăsta-i viţel?", când, de fapt, e pui sau ren. Nu-i decât un joc al puterii. Marele ei erou Franz Kafka juca acelaşi joc cu familia lui. Refuza să mănânce asta, refuza să mănânce ailaltă, mai bine să flămânzească, zicea el. Curând toţi se simţeau vinovaţi că mâncau în faţa lui, iar el stătea relaxat şi se simţea virtuos. E un joc bolnav şi nu admit să-l joace copiii împotriva mea.

— Pleacă peste câteva ore şi ne revenim la normalitate.

— Bine. Spune-i la revedere din partea mea. Eu nu mă trezesc devreme.

Şapte dimineaţa, soarele tocmai răsare, el şi mama lui sunt pe drum, spre aeroport.

— Îmi pare rău de Norma, zice el. E într-o perioadă foarte stresantă. Nu e în postura necesară să-ţi accepte ideile. S-ar putea spune acelaşi lucru şi despre mine. A fost o vizită prea scurtă, n-am avut vreme să mă dumiresc de ce te încrâncenezi în chestia asta cu animalele.

Ea se uită la ştergătoarele care se mişcă dintr-o parte în alta.

— O explicaţie mai bună, zice ea, e că nu ţi-am spus de ce, sau nu îndrăznesc să-ţi spun. Când mă gândesc la cuvinte, par atât de revoltătoare, încât mai bine le spun într-o pernă sau într-o gaură în pământ, ca Regele Midas.

— Nu înțeleg. Ce anume nu poți spune?

— Anume că nu mai știu unde mă aflu. Par să mă mișc fără probleme printre oameni, să am relații normale cu ei. Și mă întreb dacă e posibil ca toți să ia parte la o crimă de proporții stupefiante. E doar în mintea mea totul? E sigur că am înnebunit! În fiecare zi văd câte o dovadă. Tocmai cei pe care-i suspectez produc dovezile, le expun, mi le oferă. Cadavre. Fragmente de cadavre pe care le-au cumpărat cu bani.

E ca și când mi-aș vizita niște prieteni și aș face o remarcă politicoasă despre lampa din living, iar ei ar spune: „Da, e drăguță, nu-i așa? E făcută din piele polonezo-evreiască, asta ni se pare cea mai bună, pielea virginelor tinere polonezo-evreice". Apoi mă duc la baie și pe învelitoarea săpunului scrie: „Treblinka – 100% stearat uman". Visez? mă întreb. Ce fel de casă e asta?

Dar nu visez. Mă uit în ochii tăi, în ochii Normei, într-ai copiilor, și văd numai bunătate, bunătate umană. Calmează-te, îmi spun, faci din țânțar armăsar. Asta e viața. Toți ajung să se împace cu ea, tu de ce nu poți? *De ce nu poți?*

Se uită la el cu fața în lacrimi. Ce vrea ea? se întreabă el. Vrea să răspund la întrebare în locul ei?

Încă n-au ajuns pe autostradă. El oprește mașina pe dreapta, închide motorul, își îmbrățișează mama. Inspiră mirosul de cremă, de carne bătrână.

— Hai, hai, îi șoptește în ureche. Hai, hai. Mai e puțin și gata.

5
Umanioarele în Africa

I

Nu şi-a mai văzut sora de doisprezece ani, de la funeraliile mamei lor, într-o zi ploioasă, în Melbourne. Sora aceea, căreia ea încă îi spune în minte Blanche, dar al cărei nume public este de atât de multă vreme Sora Bridget, încât cu siguranţă în sinea ei consideră că aşa se numeşte, Bridget, s-a mutat – pentru totdeauna, din câte se pare – în Africa, urmându-şi vocaţia. Formată ca specialistă în filologie clasică, reformată ca medic misionar, a ajuns să administreze un spital destul de important în zona rurală a provinciei Zululand. De când SIDA face ravagii în regiune, ea a concentrat energiile Spitalului Blessed Mary on the Hill, Marianhill, tot mai mult pe suferinţa copiilor născuţi gata infectaţi. În urmă cu doi ani, Blanche a scris o carte, *A trăi pentru speranţă*, despre munca la Marianhill. Cartea a avut un succes neaşteptat. Blanche a făcut un turneu de lecturi în Canada şi Statele Unite, vorbind despre munca Ordinului, strângând bani; s-a scris despre ea în *Newsweek*. Prin urmare, după ce a renunţat la cariera academică pentru o viaţă de trudă neştiută, Blanche devine brusc faimoasă, acum destul de faimoasă ca să i se acorde un titlu onorific de către o universitate din ţara ei de adopţie.

Pentru acest titlu, pentru ceremonia acordării lui, ea, Elizabeth, sora mai mică a lui Blanche, a venit într-o ţară

pe care nu o cunoaşte şi nu şi-a dorit neapărat să o cunoască, în acest oraş urât (a aterizat în urmă cu câteva ore, a văzut oraşul întinzându-se sub ea, cu hectarele de pământ scorojit, cu grămezile de steril de mină). A ajuns, e obosită până-n măduva oaselor. Ore întregi din viaţa ei, pierdute în traversarea Oceanului Indian; inutil să creadă că le va mai recupera vreodată. Ar trebui să tragă un pui de somn, să se remonteze, să-şi recapete umorul, înainte s-o întâlnească pe Blanche; dar e prea agitată, prea dezorientată, prea neîn-regulă – un sentiment nedefinit. S-a contaminat cu ceva pe avion? Să te îmbolnăveşti printre străini: ce mizerie! Se roagă să nu fie adevărat.

Le-au instalat pe amândouă la acelaşi hotel, pe sora Bridget Costello şi pe doamna Elizabeth Costello. Când s-au făcut rezervările, au fost întrebate dacă preferă camere single sau un apartament. Camere single, a răspuns ea; şi îi vine să creadă că Blanche a răspuns la fel. Ea şi Blanche n-au fost niciodată cu adevărat apropiate; nu-şi doreşte, acum că sunt femei trecute de o anumită vârstă, ba chiar femei bătrâne de-a binelea, zău aşa, să mai fie nevoită să asculte rugăciunile de culcare ale lui Blanche sau să vadă ce fel de lenjerie poartă surorile Ordinului Marianelor.

Despachetează, se învârteşte fără rost, deschide televizorul, îl închide. Cu chiu, cu vai, la un moment dat adoarme, întinsă pe spate, fără să se fi descălţat. O trezeşte telefonul. Orbecăie după receptor. *Unde sunt?* se întreabă. *Cine sunt?*

— Elizabeth? zice o voce. Tu eşti?

Se întâlnesc în holul hotelului. Crezuse că ţinuta surorilor se mai relaxase. Dar dacă aşa s-a întâmplat, n-a afectat-o pe Blanche. Ea poartă vălul, bluza albă simplă, fusta gri, lungă până la jumătatea gambei, pantofii negri, butucănoşi, articolele obligatorii în urmă cu câteva decenii. Faţa îi este vrăstată, dosul mâinilor este acoperit de pete maronii;

altfel, se ține încă bine. Genul de femeie, își zice ea, care trăiește până la nouăzeci de ani. *Slăbătură*, ăsta e cuvântul care-i vine în minte fără să vrea. *Slabă ca un țâr.* Cât despre ceea ce are Blanche în fața ochilor, cât despre ceea ce s-a ales de sora ei rămasă în lume, preferă să nu deschidă acest subiect.

Se îmbrățișează, comandă ceai. Pălăvrăgesc despre una-alta. Blanche este mătușă, deși niciodată nu s-a purtat ca atare, prin urmare trebuie să audă noutăți despre un nepot și o nepoată pe care i-a văzut rareori, sunt ca niște străini. În timp ce vorbesc, ea, Elizabeth, se întreabă: *Pentru asta am venit – pentru un sărut pe obraz din vârful buzelor, pentru un schimb de vorbe obosite, pentru gestul de retrezire a unui trecut aproape dispărut?*

Familiaritate. Asemănare familială. Două femei bătrâne într-un oraș străin, sorbind ceai, ascunzându-și fiecare dezamăgirea față de cealaltă. E ceva aici care poate fi explorat, fără îndoială. Un fel de poveste ce zace la pândă, discretă ca un șoarece într-un ungher. Dar ea e prea obosită, aici și acum, ca să o sesizeze, să o cerceteze.

— La nouă treizeci, spune Blanche.

— Ce?

— Nouă treizeci. Vin să ne ia la nouă treizeci. Ne întâlnim aici, jos. Ea pune ceașca în farfurie și spune: Arăți dărâmată, Elizabeth. Trage un pui de somn. Eu trebuie să pregătesc o alocuțiune. M-au rugat să țin o alocuțiune, să-mi câștig cina cântând.

— O alocuțiune?

— Un discurs. Mâine voi ține un discurs, în fața absolvenților. Mă tem că va trebui să suporți până la capăt.

II

Şade în primul rând, împreună cu alţi oaspeţi eminenţi. Au trecut o grămadă de ani de când a asistat la o ceremonie de absolvire. Sfârşitul unui an universitar: căldura verii aici, în Africa, la fel de rea ca acasă.

Socotind după mulţimea de tineri îmbrăcaţi în negru, aflaţi în spatele său, urmează să fie înmânate vreo două sute de diplome în studii clasice. Deocamdată e rândul lui Blanche, singura care va primi titlul de *doctor honoris causa*. Este prezentată adunării. Îmbrăcată în roba purpurie a unui doctor, a unui dascăl, stă în faţa lor, cu mâinile împreunate, în vreme ce oratorul universităţii dă citire listei ce cuprinde o viaţă întreagă de realizări. Apoi e condusă la jilţul rectorului. Îşi îndoaie un genunchi şi ce era de împlinit se împlineşte. Aplauze prelungi. Sora Bridget Costello, Mireasa lui Dumnezeu şi doctor în Litere, care, prin viaţa şi făptuirile ei, a redat pentru o vreme strălucire numelui de misionar.

Ea se îndreaptă spre pupitru. A sosit momentul ca ea, Bridget, Blanche, să-şi interpreteze rolul.

— Domnule rector, începe ea, distinşi membri ai Universităţii:

Îmi conferiţi un titlu aici, în această dimineaţă, şi îl primesc cu recunoştinţă, nu în numele meu, ci al nenumăraţilor oameni care, în ultima jumătate de secol, şi-au dedicat munca şi dragostea copiilor de pe Marianhill, şi prin aceşti micuţi, Domnului Dumnezeul nostru.

Forma prin care aţi ales să ne apreciaţi este forma care vă este cel mai la îndemână, acordarea unui titlu academic, anume ceea ce dumneavoastră numiţi un doctorat în *litterae humaniores*, cultură umanistică, sau, în traducere liberă, studii clasice. Riscând să vă spun lucruri pe care le cunoaşteţi mai bine decât mine, doresc să folosesc această ocazie

pentru a vorbi despre umanioare, despre istoria lor şi situaţia lor prezentă; şi, de asemenea, ceva despre umanitate. Ce vreau să spun poate fi relevant, nutresc această speranţă umilă, pentru situaţia în care vă găsiţi dumneavoastră, ca slujitori ai umanioarelor, în Africa, dar şi în lumea mare, anume o stare de asediu.

Uneori trebuie să fim cruzi pentru a fi buni, prin urmare, daţi-mi voie să încep prin a vă reaminti că nu universitatea a dat naştere la ceea ce astăzi numim umanioare, ci, pentru a fi mai exact din punct de vedere istoric, ceea ce de acum înainte voi numi *studia humanitatis*, studii umaniste, studiile privind omul şi natura omenească, deosebite de *studia divinitatis*, studiile privind divinitatea. Universitatea nu a dat naştere umanisticii şi nici nu i-a oferit un adăpost propice dezvoltării atunci când, în cele din urmă, universitatea a acceptat studiile clasice în programa sa. Dimpotrivă, universitatea a îmbrăţişat umanistica doar într-o formă aridă, îngustă. Forma îngustă era studiul textului; istoria umanisticii în cadrul universitar, începând cu secolul al cincisprezecelea, este atât de strâns legată de istoria studiului textului, de filologie, încât pot fi socotite unul şi acelaşi lucru.

Deoarece nu am toată dimineaţa la dispoziţie (decanul dumneavoastră m-a rugat să mă limitez la cel mult cincisprezece minute – „cel mult" sunt cuvintele dânsului), voi spune ceea ce vreau să spun fără argumentaţia treptată şi documentarea istorică la care dumneavoastră, studenţi şi savanţi, sunteţi îndrituiţi.

Studiul textului – aş dori să spun dacă aş avea mai mult timp – a fost suflul de viaţă dat umanisticii, în vreme ce umanistica a fost ceea ce pe drept cuvânt putem numi o mişcare în istorie, anume mişcarea umanistă. Dar n-a trecut mult până când suflul de viaţă din studiul textului a fost înăbuşit. De atunci, povestea studiului textului a fost

povestea eforturilor repetate, şi zadarnice, de a resuscita acea viaţă.

Textul pentru care au fost inventate hermeneutica şi filologia a fost Biblia. Cunoscătorii textelor sfinte se socoteau slujitori ai recuperării mesajului adevărat al Bibliei, mai precis, adevărata învăţătură a lui Isus. Figura pe care au folosit-o pentru a-şi descrie munca a fost figura renaşterii sau a învierii. Cititorul Noului Testament urma să-l întâlnească pentru prima oară faţă în faţă pe Cristos înălţat din morţi, renăscut, *Christus renascens*, care nu mai e ascuns de un văl de note şi comentarii scolastice. Acesta a fost scopul care i-a determinat pe savanţi să înveţe mai întâi greaca, apoi ebraica, iar mai târziu alte limbi ale Orientului Apropiat. Studiul textului a însemnat, în primul rând, recuperarea textului adevărat, şi în al doilea rând traducerea fidelă a acelui text; iar traducerea fidelă s-a dovedit a fi inseparabilă de interpretarea fidelă, aşa cum interpretarea fidelă s-a dovedit a fi inseparabilă de înţelegerea exactă a matricei culturale şi istorice din care a apărut textul. Astfel au ajuns să fie corelate studiile lingvistice, studiile literare sau hermeneutice, studiile culturale şi cele istorice – studiile care formează miezul aşa-numitelor umanioare.

De ce, vă veţi întreba pe bună dreptate, să numim această constelaţie de studii dedicate recuperării cuvântului adevărat al Domnului *studia humanitatis*? Se dovedeşte că a pune această întrebare va fi cam acelaşi lucru cu a întreba de ce *studia humanitatis* au înflorit abia în secolul al cincisprezecelea al harului nostru, şi nu cu sute de ani mai devreme.

Răspunsul are de-a face cu accidentul istoric: decăderea şi, până la urmă, devastarea Constantinopolului şi fuga bizantinilor eruditi în Italia. (Respectând regula celor cincisprezece minute a decanului dumneavoastră, voi trece peste prezenţa vie a lui Aristotel, a lui Galen şi a altor filozofi greci

în creştinismul occidental medieval, şi peste rolul Spaniei arabe în transmiterea învăţăturii lor.)

Timeo Danaos et dona ferentes. Darurile aduse de oamenii din Răsărit n-au fost numai gramatici ale limbii greceşti, ci şi texte de autori ai antichităţii greceşti. Controlul lingvistic ce urma să fie aplicat Noului Testament putea fi desăvârşit doar prin cufundarea în aceste seducătoare texte precreştine. Cât ai clipi, după cum era de aşteptat, studiul acestor texte, ulterior numite clasice, a devenit un scop în sine.

Mai mult chiar: studierea acestor texte ale Antichităţii a ajuns să fie justificată nu numai din punct de vedere lingvistic, ci şi filozofic. Isus a fost trimis să mântuie omenirea, acesta era argumentul. De ce anume să mântuie omenirea? De o stare de nemântuire, bineînţeles. Dar ce ştim noi despre omenirea aflată într-o stare de nemântuire? Singura mărturie substanţială care acoperă toate aspectele vieţii este mărturia Antichităţii. Prin urmare, pentru a înţelege scopul din spatele Întrupării – adică, pentru a înţelege sensul mântuirii – trebuie să abordăm *studia humanitatis* prin intermediul clasicilor.

Astfel, în scurta şi rudimentara mea expunere, s-a întâmplat că studiul biblic şi studierea antichităţii greceşti şi romane au ajuns să fie cuplate într-o relaţie mereu sub semnul antagonismului, şi aşa s-a făcut că studiul textului şi disciplinele asociate au fost cuprinse în rubrica „clasice".

Gata cu istoria. Şi iată de ce dumneavoastră, care poate că în sinea dumneavoastră vă simţiţi fiecare diferit de ceilalţi şi nepotrivit cu ei, sunteţi strânşi în această dimineaţă sub acelaşi acoperiş, ca absolvenţi în studii clasice. În puţinele minute care mi-au mai rămas, vă voi spune de ce locul meu nu este printre dumneavoastră şi nu am nici un mesaj de mângâiere să vă transmit, în ciuda generozităţii gestului pe care l-aţi făcut pentru mine.

Mesajul meu e că v-ați pierdut drumul cu mult timp în urmă, poate chiar acum cinci secole. Mâna de oameni în mijlocul cărora a luat naștere mișcarea – din care mă tem că dumneavoastră reprezentați capătul trist –, acei oameni erau animați, cel puțin la început, de scopul de a găsi Cuvântul Adevărat, ceea ce însemna pentru ei atunci, și înseamnă pentru mine azi, cuvântul mântuitor.

Acest cuvânt nu poate fi găsit în clasici, indiferent dacă prin clasici înțelegeți Homer și Sofocle, sau înțelegeți Homer, Shakespeare, Dostoievski. Într-o epocă mai fericită decât a noastră, era posibil ca oamenii să se amăgească în credința că clasicii Antichității ofereau învățătură și un mod de viață. În vremurile noastre, ne-am fixat, oarecum disperați, pe ideea că studiul clasicilor ca atare poate oferi un mod de viață sau, dacă nu un mod de viață, atunci măcar un mod de a ne câștiga existența, care, dacă nu se dovedește că are un rezultat bun, cel puțin nu s-a dovedit că face rău.

Dar impulsul care a mânat prima generație de cunoscători ai textelor sfinte nu poate fi abătut prea ușor de la scopul său. Sunt o fiică a Bisericii Catolice, nu a Bisericii Reformate, însă îl aplaud pe Martin Luther când întoarce spatele lui Desiderius Erasmus, socotind că, în ciuda uriașelor sale haruri, colegul său a fost sedus de domenii ale studiului care sunt lipsite de importanță conform standardelor cunoașterii sacre. A trecut mult timp până ca *studia humanitatis* să moară, dar acum, la sfârșitul celui de-al doilea mileniu al erei noastre, chiar se află pe patul morții. Și cu atât mai teribilă va fi această moarte, zic eu, cu cât nu a fost provocată de monstrul întronat tocmai de aceste studii, drept primul principiu, dătător de viață al universului: monstrul rațiunii, al rațiunii mecanice. Dar asta e o altă poveste, pentru o altă zi.

III

Ăsta e sfârşitul, sfârşitul alocuţiunii lui Blanche, primită nu atât cu aplauze, ci mai curând cu ceea ce pare, din primul rând de scaune, un murmur de uluială generală. Programul zilei se reia: unul câte unul, noii absolvenţi sunt chemaţi pentru a-şi primi sulurile; iar ceremonia se încheie cu o procesiune formală, din care face parte şi Blanche, cu roba ei purpurie. Apoi ea, Elizabeth, e liberă un timp să se amestece în mulţimea de oaspeţi, să asculte ce pălăvrăgesc.

Pălăvrăgeala se dovedeşte a fi, în principal, despre durata neobişnuită a ceremoniei. Abia în foaier aude referiri specifice la alocuţiunea lui Blanche. Un bărbat înalt, care ţine pe braţ o haină cu garnitură de hermină, vorbeşte aprins cu o femeie în negru.

— Cine se crede ea, zice el, să se folosească de această ocazie ca să ne predice? O misionară de la ţară, din Zululand – ce ştie ea despre umanioare? Şi atitudinea asta catolică intransigentă – ce s-a întâmplat cu ecumenismul?

Ea e oaspete – un oaspete al universităţii, un oaspete al surorii ei, un oaspete în această ţară. Dacă aceşti oameni vor să se simtă ofensaţi, e dreptul lor. Ea n-are de ce să se implice. Blanche n-are decât să-şi ducă propriile bătălii.

Dar neimplicarea nu pare o treabă chiar atât de simplă. E programat un prânz oficial, la care a fost invitată şi ea. Când îşi ocupă locul, vede că stă lângă acelaşi individ înalt, care între timp s-a descotorosit de ţinuta medievală. Ea n-are poftă de mâncare, are un nod în stomac, ar prefera să fie în camera ei de hotel, să se întindă pe pat, dar face un efort.

— Daţi-mi voie să mă prezint, zice ea. Sunt Elizabeth Costello. Sora Bridget este sora mea. Adică soră de sânge.

Elizabeth Costello. Vede că numele nu-i spune nimic bărbatului. Numele acestuia e pe cartonul din faţa lui, indicându-i locul: Profesor Peter Godwin.

— Presupun că predați aici, continuă ea, făcând conversație. Ce predați?

— Predau literatura, literatura engleză.

— Îmi vine să cred că ceea ce a spus sora mea a cam atins o coardă sensibilă. N-o luați în seamă. Are apucături de cotoroanță, asta-i tot. Îi place să se ciorovăiască.

Blanche, sora Bridget, cotoroanța, șade la capătul celălalt al mesei, absorbită de o conversație. Nu-i aude.

— E o epocă seculară, ripostează Godwin. Nu poți întoarce ceasul înapoi. Nu poți condamna o instituție pentru că ține pasul cu vremurile.

— Prin instituție înțelegeți universitatea?

— Da, universitățile, dar specific facultățile de studii clasice, care rămân inima oricărei universități.

Studiile clasice, inima universității. O fi ea din afara sistemului, dar dacă i s-ar cere să spună care e inima universității în ziua de azi, disciplina principală, ea ar spune că e câștigul de bani. Așa se vede de la Melbourne, Victoria; și n-ar fi surprinsă dacă aceeași situație ar fi la Johannesburg, Africa de Sud.

— Vreți să spuneți că așa s-a exprimat sora mea: anume că trebuie să dați ceasul înapoi? Oare nu cumva spunea ceva mai interesant, mai provocator – că de la bun început a fost ceva greșit în studiul disciplinelor clasice? Ceva greșit în a-ți pune speranțele și așteptările în aceste discipline, fără să ți le poată împlini? Nu sunt neapărat de acord cu ea; dar eu asta am înțeles că susținea ea.

— Studiul adevărat al omenirii este omul, zice profesorul Godwin. Iar natura omenirii este o natură decăzută. Chiar și sora dumneavoastră ar fi de acord cu asta. Dar asta nu trebuie să ne împiedice să încercăm – să încercăm să devenim mai buni. Sora dumneavoastră vrea ca noi să renunțăm la om și să ne întoarcem la Dumnezeu. Asta e ceea ce vreau

să spun când mă refer la întoarcerea înapoi a ceasului. Dânsa vrea să ne întoarcem înainte de Renaştere, înainte de mişcarea umanistă despre care vorbea, înainte chiar de iluminismul relativ al secolului al XII-lea. Vrea să ne aruncăm înapoi la începutul Evului Mediu.

— Aş ezita să spun, cunoscând-o pe sora mea, că are ceva fatalist în firea ei. Dar ar trebui să vorbiţi direct cu ea, să vă exprimaţi punctul de vedere.

Profesorul Godwin se adresează salatei din faţa lui. Se lasă tăcerea. De vizavi, femeia în negru, despre care ea crede că e soţia lui Godwin, îi zâmbeşte.

— Am auzit bine că vă numiţi Elizabeth Costello? zice ea. Cumva scriitoarea Elizabeth Costello?

— Da, aşa îmi câştig existenţa. Scriu.

— Şi sunteţi sora sorei Bridget?

— Sunt. Dar sora Bridget are multe surori. Sunt doar soră de sânge. Celelalte sunt surori mai adevărate, surori în spirit.

O remarcă făcută cu intenţie glumeaţă, care însă pare s-o irite pe doamna Godwin. Poate de aceea Blanche îi face pe oamenii de aici să se zburlească: foloseşte nepotrivit cuvinte precum *spirit* şi *Dumnezeu*, în contexte în care nu-şi au locul. Ei bine, ea nu e credincioasă, dar în acest caz se gândeşte să fie de partea lui Blanche.

Doamna Godwin vorbeşte cu soţul ei, săgetându-l cu privirea.

— Elizabeth Costello, scriitoarea, dragă, îi zice ea.

— Aha, da, face profesorul Godwin, dar e limpede că numele nu-i spune nimic.

— Soţul meu e în secolul al XVIII-lea, zice doamna Godwin.

— Aha. Un loc bun. Epoca Raţiunii.

— Nu cred că noi vedem azi perioada într-un mod atât de simplu, zice profesorul Godwin.

Pare să dorească să mai spună ceva, se răzgândeşte.

Conversaţia cu soţii Godwin lâncezeşte, e limpede. Ea se răsuceşte spre persoana din dreapta, dar bărbatul de acolo e angajat într-o altă conversaţie.

— În studenţie, adică în jurul anilor '50, zice ea, reîntorcându-se spre soţii Godwin, citeam mult D.H. Lawrence. Bineînţeles că-i citeam şi pe clasici, dar nu într-acolo se îndrepta adevărata noastră energie. D.H. Lawrence, T.S. Eliot – aceştia erau scriitorii asupra cărora ne repezeam. Poate Blake, în secolul al XVIII-lea. Poate Shakespeare, deoarece, după cum ştim cu toţii, Shakespeare îşi transcende epoca. Lawrence ne-a prins pentru că promitea o formă de salvare. Dacă îi veneram pe zeii întunecaţi, ne spunea el, şi le îndeplineam ritualurile, aveam să fim salvaţi. Şi noi îl credeam. Ne duceam şi îi veneram pe zeii întunecaţi cât de bine puteam, luându-ne după aluziile strecurate de domnul Lawrence. Mă rog, veneraţia asta nu ne-a salvat. Un profet fals, l-aş numi eu acum, retrospectiv.

Ce vreau să spun e că atunci când citeam cu adevărat, ca studenţi, căutam pe pagină semnele călăuzitoare, călăuză în perplexitate. Şi le-am găsit la Lawrence, sau la Eliot cel de început: un alt fel de călăuză, poate, totuşi o călăuză pentru cum să ne trăim vieţile. Restul lecturilor noastre, comparativ, era toceală, ca să putem trece examenele.

Dacă umanioarele vor să supravieţuiască, vor trebui cu siguranţă să răspundă acestor energii şi acestei nevoi imperioase de a fi călăuzit, o nevoie care, până la urmă, este o căutare a salvării.

— Nu ne-am dat seama, a zis decanul cu voce tare din capul mesei, când sora Bridget ne-a rugat să vă invităm la acest eveniment fericit, că *tocmai pe* Elizabeth Costello o vom avea în mijlocul nostru. Fiţi bine-venită. Suntem încântaţi de prezenţa dumneavoastră.

— Mulțumesc, spune ea.

— Fără să vreau, am auzit câte ceva din ce ați spus, continuă decanul. Prin urmare, sunteți de acord cu sora dumneavoastră că perspectiva umanioarelor este întunecată?

Trebuie să se poarte cu multă precauție. Răspunde:

— Ziceam doar că cititorii noștri – în special cititorii tineri – vin la noi cu o anumită foame, și dacă nu le putem astâmpăra foamea sau nu vrem s-o facem, atunci să nu fim surprinși dacă ne întorc spatele. Dar sora mea și eu avem fiecare preocupările ei. Ea v-a spus ce gândește. Cât despre mine, aș spune că e destul ca ceea ce citim, respectiv cărțile, să ne învețe câte ceva despre noi înșine. Oricare cititor ar trebui să fie mulțumit cu asta. Sau aproape oricare cititor.

Ei se uită la sora ei, să vadă cum reacționează. Să ne învețe despre noi înșine: ce altceva e asta decât *studium humanitatis*?

— E doar o conversație la masa de prânz, zice sora Bridget, sau vorbim serios?

— Vorbim serios, zice decanul. Vorbim serios.

Poate că ar trebui să-și revizuiască părerea despre el. Poate nu e doar un birocrat universitar care-și îndeplinește gesturile de gazdă, ci e un suflet cu dorințele arzătoare ale unui suflet. O posibilitate plauzibilă. De fapt, poate că asta sunt, în străfundul ființei lor, toți cei din jurul mesei: suflete înfometate. Să nu emită judecăți pripite! Numai proști nu sunt oamenii ăștia. Și între timp trebuie să-și fi dat seama că sora Bridget e o ființă ieșită din comun, fie că le place de ea, fie că nu.

— Nu am nevoie să consult romane, zice sora ei, ca să știu de câtă micime, de câtă josnicie, de câtă cruzime sunt capabile ființele omenești. De aici pornim cu toții. Suntem creaturi căzute. Dacă studierea umanității nu face altceva decât să ne înfățișeze potențialul nostru întunecat, eu am lucruri mai bune de făcut. Dacă însă studierea umanității

este o cercetare a ceea ce poate fi omul nenăscut, asta e o cu totul altă poveste. Dar cred că ați avut parte de suficiente prelegeri pentru o singură zi.

— Totuși, intervine tânărul așezat lângă doamna Godwin, cu siguranță tocmai asta a reprezentat umanismul, și Renașterea de asemenea: omenirea așa cum este capabilă să fie omenirea. Omul care își depășește condiția. Umaniștii nu erau cripto-ateiști. Nu erau nici măcar luterani deghizați. Erau creștini catolici, ca dumneavoastră, soră. Gândiți-vă la Lorenzo Valla. Valla nu a avut nimic împotriva Bisericii, întâmplător știa greaca mai bine decât Jerome și a scos în evidență câteva dintre greșelile făcute de Jerome când a tradus Noul Testament. Dacă Biserica ar fi acceptat principiul că Vulgata lui Jerome era un produs uman, prin urmare putea fi îmbunătățit, și nu cuvântul lui Dumnezeu însuși, poate că întreaga istorie a Vestului ar fi fost alta.

Blanche nu spune nimic. Vorbitorul insistă:

— Dacă Biserica în întregul ei ar fi fost în stare să recunoască faptul că învățăturile sale și întregul său sistem de credințe se bazau pe texte, și că acele texte erau susceptibile, pe de o parte, de denaturări de transcriere, de greșeli comise la copiere și așa mai departe, iar pe de altă parte, de scăpări în traducere, deoarece traducerea este întotdeauna un proces imperfect, și dacă Biserica ar fi fost în stare să accepe că interpretarea textelor este o treabă complexă, teribil de complexă, în loc să-și revendice monopolul interpretării, atunci nu am avea această discuție astăzi.

— Dar, intervine decanul, cum am ajuns să știm cât de extraordinar de dificilă poate fi interpretarea, dacă nu trăind anumite lecții ale istoriei, lecții pe care Biserica din secolul al XV-lea cu greu le-ar fi putut anticipa?

— Cum ar fi?

— Cum ar fi contactul cu sute de alte culturi, fiecare cu propria limbă și istorie, și mitologie, și felul unic de a vedea lumea.

— Atunci, răspunde tânărul, argumentul meu ar fi că umanioarele și numai ele, și educația pe care o asigură umanioarele ne vor permite să ne croim drumul prin această nouă lume multiculturală, și tocmai, tocmai – tânărul mai să dea cu pumnul în masă, de atâta surescitare – pentru că ele privesc cititul și interpretarea. Umanioarele încep, așa cum a spus conferențiara noastră, cu studiul textului și se dezvoltă ca un corp de discipline dedicate interpretării.

— De fapt, științele umaniste, zice decanul.

Tânărul face o strâmbătură.

— Asta-i o diversiune, domnule decan. Dacă nu vă supărați, prefer fie *studia*, fie discipline.

Cât de tânăr, își spune ea, și cât de sigur pe el. În mod cert va rămâne cu *studia*.

— Cum rămâne cu Winckelmann? întreabă sora ei.

Winckelmann? Tânărul se uită la ea fără să înțeleagă.

— S-ar fi recunoscut Winckelmann în portretul pe care-l faceți umanistului ca tehnician al interpretării textuale?

— Nu știu. Winckelmann a fost un mare savant. Poate că da.

— Sau Schelling, continuă sora ei. Sau oricare dintre cei care credeau, mai mult sau mai puțin deschis, că Grecia oferea un ideal civilizațional mai bun decât iudeo-creștinismul. Sau, în fond, cei care credeau că omenirea s-a rătăcit și ar trebui să se întoarcă la rădăcinile sale primitive, să ia totul de la început. Cu alte cuvinte, antropologii. Lorenzo Valla – că l-ați menționat pe Lorenzo Valla – a fost antropolog. Punctul lui de pornire era societatea umană. Ziceți că primii umaniști nu erau cripto-ateiști. Nu, nu erau. Dar erau cripto-relativiști. În ochii lor, Isus era bine anco-

rat în lumea lui, sau, cum am spune azi, în cultura lui. Sarcina lor ca savanți era să înțeleagă acea lume și s-o interpreteze pentru vremurile lor. Așa cum, atunci când va veni vremea, va fi sarcina lor să interpreteze lumea lui Homer. Și tot așa, până la Winckelmann.

Ea tace brusc, se uită la decan. Te pomenești că i-a făcut el vreun semn? Greu de crezut, dar poate că, pe sub masă, a bătut-o ușurel pe sora Bridget pe genunchi?

— Da, zice decanul, fascinant. Ar fi trebuit să vă invităm pentru o serie întreagă de prelegeri, soră. Din nefericire, unii dintre noi au alte obligații. Poate altădată, în viitor...

El lasă posibilitatea să atârne în aer; înțelegătoare, sora Bridget înclină capul.

IV

S-au întors la hotel. Ea e obosită, trebuie să ia ceva împotriva senzației de greață care nu-i mai trece, trebuie să se întindă. Dar întrebarea încă o roade: de unde ostilitatea asta a lui Blanche față de umanioare? *Nu am nevoie să consult romane*, a spus Blanche. E îndreptată împotriva ei ostilitatea asta, într-un fel cumva întortocheat? Cu toate că, de cum ieșeau din tipografie, și-a trimis cu religiozitate cărțile lui Blanche, nu vede nici un semn că ar fi citit vreuna dintre ele. A fost chemată în Africa în rolul de reprezentantă a umanioarelor, sau a romanului, sau a amândurora, pentru a primi o ultimă lecție înainte ca cele două surori să coboare în mormânt? Așa apare ea în ochii lui Blanche? Adevărul – pe care ar trebui să i-l impună lui Blanche – este că ea n-a fost niciodată o *aficionado* a umanioarelor. Ceva prea afișat masculin în toată afacerea asta, prea egolatru. Trebuie să aibă o explicație cu Blanche.

— Winckelmann, îi spune ea lui Blanche. Ce ți-a venit să-l aduci în discuție pe Winckelmann?

— Voiam să le reamintesc la ce poate să ducă studiul clasicilor. La elenism ca o religie alternativă. O alternativă la creștinism.

— Exact ce-mi spuneam și eu. Ca o alternativă pentru câțiva esteți, câteva produse de înaltă ținută intelectuală ale sistemului educațional european. Dar nu ca o alternativă populară.

— Nu mă înțelegi, Elizabeth. Elenismul a fost o alternativă. Săracă așa cum era, Elada era o alternativă la viziunea creștină pe care umanismul este în stare s-o ofere. Către societatea greacă – o imagine total idealizată a societății grecești, dar de unde să știe asta oamenii de rând? – arătau ei cu degetul și spuneau: *Uitați-vă, așa ar trebui să trăim și noi – nu în lumea de apoi, ci aici și acum.*

Elada: bărbați pe jumătate dezbrăcați, cu piepturile sclipind datorită uleiului de măsline, șezând pe treptele templului și ținând discursuri despre ce e bine și ce e adevărat, în vreme ce în fundal, băieți iuți de picior se luptau și o turmă de capre păștea mulțumită. Minți libere în trupuri libere. Mai mult decât o imagine idealizată: un vis, o amăgire. Dar cum să trăim altfel, dacă nu prin vise?

— Nu te contrazic, spune ea. Însă cine mai crede în elenism? Cine își mai amintește cuvântul?

— Tot nu înțelegi. Elenismul a fost singura viziune a vieții bune pe care umanismul a fost în stare s-o prezinte. Când elenismul a eșuat – ceea ce era inevitabil, deoarece nu avea nimic de-a face cu viețile oamenilor reali –, umanismul a dat faliment. Omul acela de la prânz susținea că umanioarele sunt un set de tehnici, științele umaniste. Uscate ca praful. Care tânăr sau tânără cu sânge în vene și-ar dori să-și petreacă viața scotocind prin arhive sau făcând la nesfârșit *explications de texte*?

— Dar cu siguranță că elenismul a fost doar o fază în istoria umanioarelor. De atunci au apărut viziuni mai largi, mai cuprinzătoare, despre ceea ce poate fi existența umană. Bunăoară, societatea fără clase. Sau o lume din care sărăcia, boala, analfabetismul, rasismul, sexismul, homofobia, xenofobia și restul litaniei rele au fost exorcizate. Nu avansez o pledoarie pentru nici una dintre aceste viziuni. Subliniez doar că oamenii nu pot trăi fără speranță, sau poate fără iluzii. Dacă te-ai adresa oricăruia dintre cei cu care am luat prânzul și i-ai cere, în calitate de umanist sau cel puțin de practicant cu acte în regulă al umanioarelor, să formuleze scopul tuturor eforturilor lui, cu siguranță va răspunde că se străduiește, oricât de indirect, să facă specia umană mai bună.

— Da. Și prin asta se dovedește un urmaș adevărat al înaintașilor lui umaniști. Care au oferit o viziune seculară a salvării. Renaștere fără intervenția lui Cristos. Doar prin lucrările omului. Epoca Renașterii. Urmând exemplul grecilor. Sau exemplul indienilor americani. Sau exemplul zulușilor. Ei bine, nu e posibil.

— Nu e posibil, zici tu. Din pricină că grecii erau damnați, indienii erau damnați, zulușii erau damnați – fără ca vreunul din ei s-o știe.

— N-am spus nimic despre damnare. Eu vorbesc doar despre istorie, despre rezultatul inițiativei umaniste. Nu se poate realiza. *Extra ecclesiam nulla salvatio.*

Ea clatină din cap.

— Blanche, Blanche, Blanche, zice ea. Cine ar fi crezut că o să ajungi atât de intransigentă!

Blanche schițează un zâmbet înghețat. Lumina scapără în ochelarii ei.

V

E sâmbătă, ultima ei zi plină în Africa. Şi-o petrece la Marianhill, misiunea care reprezintă munca de-o viaţă şi casa surorii ei. Mâine va călători la Durban. De la Durban, va zbura la Bombay şi de acolo mai departe, la Melbourne. Şi cu asta, basta. *Nu o să ne mai vedem niciodată, Blanche şi eu,* îşi zice ea, *nu în viaţa asta.*

A venit pentru ceremonia de acordare a titlului, dar ceea ce voia Blanche să vadă Elizabeth, ce anume se afla în spatele invitaţiei, era spitalul. Ştie asta, şi totuşi se împotriveşte. Nu e ceva ce îşi doreşte să vadă. Nu-i face deloc plăcere. A văzut totul la televizor, prea adesea, încât nu mai suportă să se uite: mădularele ca nişte beţe, burţile umflate, ochii mari, impasibili, ai copiilor care se sting, nevindecabili, abandonaţi. *Să fie îndepărtat de la mine paharul acesta!* se roagă ea în sinea ei. *Sunt prea bătrână să mai suport asemenea privelişti, prea bătrână şi prea nevolnică. O să izbucnesc în plâns.*

Dar n-o poate refuza, e vorba de propria soră. Şi, până la urmă, se dovedeşte a nu fi chiar atât de rău, nu într-atât de rău încât să o podidească plânsul. Personalul sanitar este impecabil, echipamentul, nou – rodul efortului sorei Bridget de a strânge fonduri –, atmosfera e relaxată, chiar fericită. În secţii, printre asistente sunt şi femei îmbrăcate în rochii tradiţionale. Ea presupune că sunt mamele sau bunicile, până îi explică Blanche – sunt tămăduitoare, zice Blanche, tămăduitoare tradiţionale. Apoi ea îşi aduce aminte: pentru asta e faimos Marianhill, asta e marea inovaţie a lui Blanche – a deschis spitalul către oameni, a adus doctori băştinaşi care lucrează cot la cot cu doctorii din sistemul medical occidental.

Cât despre copii, poate că Blanche o fi ascuns pe undeva cazurile mai rele, dar ea e surprinsă de cât de vesel poate să fie chiar şi un copil muribund. Exact aşa cum a spus Blanche

în carte: cu iubire, grijă şi medicaţie corectă, inocenţii aceştia pot fi aduşi până în faţa porţilor morţii, fără să cunoască teama.

Blanche o duce şi la capelă. Intrând în clădirea simplă, din cărămidă şi fier, rămâne uimită din prima clipă de crucifixul sculptat în lemn, din spatele altarului, înfăţişând un Cristos emaciat, faţa ca o mască, o cunună din ghimpi de acacia adevăraţi pe cap, mâini şi picioare străpunse nu de cuie, ci de săgeţi de oţel. Silueta ca atare e aproape în mărime naturală; crucea ajunge sus până la grinzile neacoperite; întreaga construcţie domină capela, o copleşeşte.

Silueta lui Cristos a fost realizată de un cioplitor local, îi spune Blanche. Cu ani în urmă, misiunea l-a adoptat, punându-i la dispoziţie un atelier şi dându-i un salariu lunar. Vrea să-l cunoască?

Iată de ce, acum, bătrânul acesta, cu dinţi pătaţi, îmbrăcat în salopetă şi vorbind într-o engleză ezitantă, care i-a fost prezentat simplu ca Joseph, deschide pentru ea uşa unui şopron, într-un colţ îndepărtat al misiunii. Iarba e deasă în jurul intrării, observă ea: de mult n-a mai intrat cineva aici.

Înăuntru, trebuie să dea la o parte pânze de păianjen. Joseph bâjbâie după întrerupător, îl ţăcăne în sus şi-n jos, degeaba.

— Becu' a ars, zice el, însă nu întreprinde nimic.

Singura lumină vine de la uşa deschisă şi prin crăpăturile dintre tavan şi pereţi. Ochii ei au nevoie de ceva timp să se acomodeze.

În mijlocul şopronului e o masă lungă, improvizată. Pe ea ori rezemate de ea, tot felul de sculpturi din lemn. Lângă pereţi, stivuite pe grătare de lemn, trunchiuri, unele nedescojite încă, şi lăzi de carton colbuite.

— E atelierul meu, zice Joseph. Când tânăr, lucrez aici toată ziua. Acum prea bătrân.

Ea ia un crucifix, nu pe cel mai mare, dar mare: un Cristos de patruzeci de centimetri, pe cruce, sculptat într-un lemn greu, roşcat.

— Cum se numeşte lemnul acesta?

— E *karee*. Lemn *karee*.

— Tu l-ai sculptat?

Ţine crucifixul cu braţul întins.

Ca şi în capelă, chipul celui torturat este o mască simplificată, schematică, într-un singur plan, ochii – nişte crăpături, gura, grea, atârnândă. Corpul, pe de altă parte, destul de naturalist, copiat, bănuieşte ea, după vreun model european. Genunchii ridicaţi, ca şi când omul încearcă să atenueze durerea din braţe punându-şi greutatea pe cuiul ce-i străpunge labele picioarelor.

— Eu sculptez toţi Isus. Crucea, uneori asistentul meu face. Asistenţii mei.

— Şi unde sunt acum asistenţii tăi? Nu mai lucrează nimeni aici?

— Nu, asistenţii mei plecaţi toţi. Prea multe cruci. Prea multe cruci de vândut.

Ea se uită într-una din lăzi. Crucifixe miniaturale, vreo opt-zece centimetri lungime, asemănătoare cu acela purtat de sora ei, cu zecile în ladă, toate cu aceeaşi faţă plată, ca o mască, aceeaşi poziţie cu genunchii ridicaţi.

— Altceva nu sculptezi? Animale? Chipuri? Oameni obişnuiţi?

Joseph se strâmbă.

— Animale doar pentru turişti, zice el dispreţuitor.

— Iar tu nu sculptezi pentru turişti.

— Nu, nu artă pentru turişti.

— Atunci de ce sculptezi?

— Pentru Isus, zice el. Da. Pentru Mântuitorul nostru.

VI

— Am văzut colecţia lui Joseph, spune ea. Un pic obsesivă, n-ai zice? Aceeaşi figură, singura, iar şi iar.

Blanche nu răspunde. Iau prânzul, un prânz pe care, în condiţii normale, ea l-ar numi frugal: roşii feliate, câteva frunze veştede de salată, un ou fiert. Dar ea n-are poftă de mâncare. Se joacă cu salata; mirosul oului îi face greaţă.

— Cum funcţionează economia asta, a artei religioase, în zilele noastre?

— Joseph a fost salariat la Marianhill. Plătit să sculpteze şi să mai facă una-alta. De optsprezece luni îşi primeşte pensia. Suferă de artrită la mâini. Probabil ai observat.

— Dar cine îi cumpără sculpturile?

— Avem două prăvălii în Durban, care le achiziţionează. Mai sunt şi alte misiuni care le acceptă ca să le vândă mai departe. Poate că după standardele occidentale n-or fi opere de artă, dar sunt autentice. Acum câţiva ani, Joseph a făcut un comision pentru biserica din Ixopo. Ceea ce i-a adus două mii de ranzi în buzunar. Încă mai primim o mulţime de comenzi pentru crucifixul mic. Şcolile, cele catolice, le cumpără ca să le dea ca premii.

— Ca premii. Ajungi primul în catehism şi primeşti un crucifix făcut de Joseph.

— Mai mult sau mai puţin. E ceva rău în asta?

— Nimic. Totuşi, are supraproducţie acolo, nu-i aşa? Trebuie să fie sute de piese în şopronul ăla, toate identice. De ce nu l-ai pus să facă şi altceva, în afară de crucifixe şi crucificări? Ce efect are asupra sufletului – dacă am voie să folosesc acest cuvânt –, asupra sufletului unui individ faptul că acesta îşi petrece toată viaţa sculptând fără contenire un om în agonie? Atunci când individul nu face şi alte munci.

Blanche îi aruncă un zâmbet rece ca oţelul.

— Un *om*, Elizabeth? întreabă ea. Un *om* în agonie?

— Un om, un zeu, un zeu-om, nu despica firu'n patru, Blanche, nu suntem la ora de teologie. Ce efect are asupra unui ins talentat faptul că își petrece viața într-un mod atât de necreativ cum și-a petrecut-o Joseph? Talentul lui o fi limitat, poate că el nu e artist în adevăratul sens al cuvântului; și totuși, n-ar fi fost mai înțelept să-l încurajați să-și lărgească puțin orizontul?

Blanche pune jos cuțitul și furculița.

— Bun, hai să-ți acceptăm critica, s-o acceptăm în forma ei extremă. Joseph nu e artist, dar poate că ar fi devenit dacă noi – dacă eu – l-am fi încurajat cu ani în urmă să-și extindă orizontul prin vizitarea unor galerii de artă sau măcar prin vizitarea altor cioplitori, ca să vadă ce se mai ciopleşte prin alte părți. În loc de asta, Joseph a rămas un meşteşugar – a fost ținut la acest nivel. A trăit aici la misiune, într-o obscuritate totală, făcând aceeași cioplitură iar și iar, în diferite mărimi și în diferite soiuri de lemn, până când l-a lovit artrita și viața lui de om muncitor a luat sfârșit. Prin urmare, Joseph a fost împiedicat să-și lărgească orizontul – așa te-ai exprimat. Nu i s-a dat posibilitatea să aibă o viață mai plină, anume o viață de artist. Am formulat corect acuza ta?

— Mai mult sau mai puțin. Nu neapărat o viață de artist, n-aș fi atât de nesocotită să recomand acest lucru, doar o viață mai plină.

— În regulă. Dacă aceasta e acuzația, îți voi răspunde. Joseph și-a petrecut treizeci de ani ai existenței sale înfățișându-l – pentru ochii altora, desigur, dar în principiu pentru propriii ochi – pe Mântuitorul nostru în agonia lui. Ceas după ceas, zi după zi, an după an, el și-a imaginat acea agonie și, cu fidelitatea pe care o poți vedea singură, a reprodus-o, cât s-a priceput el mai bine, fără nici o variație, fără să importe noi mode în ea, fără să injecteze în ea nimic din propria personalitate. Pe care dintre noi, întreb acum, va fi

Isus mai bucuros să-l primească în împărăţia lui: pe Joseph, cu mâinile lui nevolnice, sau pe tine, sau pe mine?

Nu-i place când sora ei se umflă-n pene şi predică. S-a întâmplat în timpul alocuţiunii ei la Johannesburg, se întâmplă din nou acum. Tot ce este cât se poate de intolerant în firea lui Blanche iese la suprafaţă în atari ocazii: intoleranţă, rigiditate, despotism.

— Cred că Isus s-ar bucura şi mai tare, zice ea cât mai sec cu putinţă, dacă ar şti că Joseph a avut posibilitatea să aleagă. Că Joseph nu a fost obligat să devină pios.

— Du-te, du-te şi întreabă-l pe Joseph. Întreabă-l dacă a fost obligat să facă ceva. Blanche tace. Crezi, Elizabeth, că Joseph este doar o jucărie în mâna mea? Crezi că Joseph nu pricepe cum şi-a petrecut viaţa? Du-te şi vorbeşte cu el. Ascultă ce are de spus.

— Aşa voi face. Dar mai am o întrebare, una la care Joseph nu poate răspunde, pentru că îţi este adresată ţie. De ce modelul pe care tu, sau dacă nu tu, atunci instituţia pe care o reprezinţi, de ce modelul anume pe care l-ai pus în faţa lui Joseph spunându-i să-l copieze, să-l imite, trebuie să fie gotic – altfel nu am cum să-l definesc? De ce un Cristos murind în chinuri, în locul unui Cristos viu? Un om în plină tinereţe, abia trecut de treizeci de ani: ce ai împotrivă să fie înfăţişat viu, în toată frumuseţea lui vie? Şi, că am ajuns aici, ce ai împotriva grecilor? Grecii n-ar fi făcut niciodată statui şi picturi înfăţişând un bărbat în agonie extremă, deformat, urât, şi apoi să îngenuncheze în faţa statuilor şi să le divinizeze. Dacă te întrebi de ce umanştii pe care vrei ca noi să-i batjocorim au privit dincolo de creştinism şi de dispreţul pe care creştinismul îl manifestă faţă de trupul uman, şi prin urmare faţă de omul însuşi, cu siguranţă imaginea supliciului ar trebui să-ţi dea un indiciu. Ar trebui să ştii, nu se poate să fi uitat, că reprezentările lui

Isus în agonia lui sunt o idiosincrazie a Bisericii Apusene. Erau cu totul străine Constantinopolului. Biserica Răsăriteană le-ar fi privit drept indecente, şi pe bună dreptate.

Zău, Blanche, e ceva în toată tradiţia crucificării care mi se pare meschin, înapoiat, medieval în cel mai rău sens – călugări nespălaţi, preoţi analfabeţi, ţărani terorizaţi. Ce urmăreşti reproducând în Africa cea mai mizerabilă, mai stagnantă fază a istoriei europene?

— Holbein, răspunde Blanche. Grünewald. Dacă vrei forma umană *in extremis*, du-te la ei. Isus mort. Isus în mormânt.

— Nu înţeleg unde baţi.

— Holbein şi Grünewald nu au fost artişti ai Evului Mediu catolic. Ei au făcut parte din Reformă.

— Blanche, eu nu mă iau la harţă cu Biserica Catolică istorică. Eu te întreb ce ai tu, tu însăţi, împotriva frumuseţii. De ce să nu se poată uita oamenii la o operă de artă şi să zică în sinea lor: *Iată de ce suntem în stare noi, ca specie, iată de ce sunt eu în stare*, în loc să se uite la ea şi să zică în sinea lor: *Dumnezeule, o să mor, o să fiu mâncat de viermi*?

— Cu alte cuvinte, grecii, presupun că la ei te referi. Apollo din Belvedere. Venus din Milo.

— Da, cu alte cuvinte, grecii. Şi întrebarea mea: ce ai de gând, importând în Africa, importând în Zululand, pentru numele lui Dumnezeu, această obsesie complet străină, *gotică*, faţă de urâţenia şi mortalitatea trupului uman? Dacă e obligatoriu să importi Europa în Africa, nu ar fi mai indicat să-i importi pe greci?

— Elizabeth, tu crezi că grecii sunt cu totul străini în Zululand? Repet, dacă nu mă asculţi pe mine, ai măcar decenţa să-l asculţi pe Joseph. Crezi că Joseph sculptează Isuşi suferinzi pentru că nu ştie altceva, crezi că, dacă l-ai lua pe Joseph să viziteze Luvrul, ochii i s-ar deschide şi el s-ar

pune pe sculptat, în beneficiul poporului său, femei goale care se dichisesc sau bărbați care-și încordează mușchii? Ai habar că atunci când europenii au venit prima oară în contact cu zulușii, europeni educați, bărbați din Anglia, formați în școlile publice, au crezut că i-au redescoperit pe greci? Și au și spus-o, explicit. Și-au scos caietele de desen și au făcut schițe în care războinicii zuluși, cu sulițele și măciucile, și scuturile lor sunt înfățișați exact în aceleași poziții, cu exact aceleași proporții fizice precum Hector și Ahile pe care îi vedem în ilustrațiile de secol XIX ale *Iliadei*, cu excepția pielii, care e închisă la culoare. Mădulare bine formate, veșminte sumare, o ținută mândră, aer rezervat, virtuți marțiale – toate erau acolo! Sparta în Africa: asta credeau că au găsit. Timp de decenii, aceiași foști elevi de școală publică, având în cap ideea romantică a Antichității grecești, au administrat Zululand în folosul Coroanei. Ei *voiau* ca Zululand să fie Sparta. *Voiau* ca zulușii să fie greci. Prin urmare, pentru Joseph și pentru tatăl lui, și bunicul lui, grecii nu sunt câtuși de puțin un trib îndepărtat și străin. Noii lor cârmuitori i-au oferit pe greci drept model pentru genul de popor care ar trebui și ar putea să fie. Grecii le-au fost oferiți, dar ei i-au respins. Au căutat în schimb în altă parte în lumea mediteraneeană. Au ales să fie creștini, adepți ai lui Cristos cel viu. Joseph l-a *ales* pe Isus drept model. Vorbește cu el. Îți va spune.

— Asta e o potecă a istoriei ce nu-mi este familiară, Blanche – britonii și zulușii. Nu te pot combate.

— Și nu s-a întâmplat numai în Zululand. La fel s-a întâmplat și în Australia. S-a întâmplat peste tot în lumea colonizată, dar nu într-o formă atât de elegantă. Tinerii aceia de la Oxford și Cambridge, și din St Cyr au oferit noilor lor supuși barbari un ideal fals. *Descotorosiți-vă de idolii voștri*, ziceau ei. *Voi puteți fi ca niște zei. Uitați-vă la greci*, ziceau

ei. Şi cu adevărat, cine-i poate deosebi pe zei de oameni în Grecia, Grecia romantică a acelor tineri, moştenitorii umaniştilor? *Veniţi în şcolile noastre,* spuneau ei, *iar noi o să vă învăţăm cum să faceţi. Vă vom face discipoli ai raţiunii şi ai ştiinţelor ce izvorăsc din raţiune; vă vom face stăpâni ai naturii. Prin noi, veţi învinge bolile şi tot ce înseamnă descompunerea cărnii. Veţi trăi veşnic.* Doar că zuluşii ştiau ei ce ştiau.

Blanche face un semn cu mâna spre fereastră, spre clădirile spitalului care se coc în soare, spre drumul neasfaltat ce şerpuieşte în sus printre dealurile golaşe.

— Asta e realitatea: realitatea din Zululand, realitatea Africii. Este realitatea de acum şi realitatea viitorului până unde putem cuprinde cu privirea. Din acest motiv, poporul african vine la biserică să îngenuncheze în faţa lui Isus pe cruce, mai cu seamă femeile africane vin, cele care au de îndurat greul realităţii. Pentru că ele suferă, şi el suferă cu ele.

— Şi nu pentru că el le promite o altă viaţă, mai bună, după moarte?

Blanche clatină din cap.

— Nu. Celor care vin la Marianhill, eu nu le promit nimic, doar că îi vom ajuta să-şi ducă crucea.

VII

Opt treizeci, duminică dimineaţa, dar soarele deja dogoreşte. La prânz, şoferul va veni s-o ducă la Durban şi apoi să ia avionul spre casă.

Două tinere în rochii viu colorate, desculţe, se reped la frânghia clopotului şi încep să tragă. În vârful stâlpului de care e agăţat, clopotul dăngăne spasmodic.

— Vii şi tu? zice Blanche.

— Da. O să fiu acolo. Trebuie să-mi acopăr capul?

— Vino cum eşti. Aici nu ne formalizăm. Dar te avertizez: ne vizitează o echipă de televiziune.

— Televiziune?

— Din Suedia. Fac un film despre SIDA în KwaZulu.

— Şi preotul? I s-a spus preotului că slujba va fi filmată? Şi cine e preotul?

— Părintele Msimungu din Dalehill va ţine liturghia. N-are nimic împotrivă.

Părintele Msimungu, care soseşte într-un Golf încă în stare bună, este tânăr, uscăţiv, cu ochelari. Se duce la dispensar, să-şi pună roba; ea li se alătură lui Blanche şi altor şase surori ale Ordinului, în fruntea congregaţiei. Reflectoarele sunt deja instalate şi îndreptate asupra lor. În strălucirea lor crudă, ea observă fără să vrea cât de bătrâne sunt toate. Surorile Mariei: o rasă muribundă, o vocaţie epuizată.

Sub acoperişul de metal, căldura din capelă este deja sufocantă. Ea nu înţelege cum reuşeşte Blanche, în costumaţia ei grea, să suporte o asemenea dogoare.

Liturghia, Msimungu o ţine în zulu, deşi ici şi colo ea reuşeşte să distingă câte un cuvânt în engleză. Începe amorţit; dar când se ajunge la prima rugăciune, deja se aude un murmur în mulţime. Iar când îşi începe omilia, Msimungu trebuie să ridice vocea, ca să se facă auzit. O voce baritonală, surprinzătoare la un bărbat atât de tânăr. Pare să vină fără nici un efort din străfundul pieptului.

Msimungu se răsuceşte, îngenunchează în faţa altarului. Se face linişte. Deasupra lui străjuieşte capul încoronat al Cristosului torturat. Apoi Msimungu se întoarce şi ridică ostia. Se aude un strigăt de bucurie din partea credincioşilor. Începe o bătaie ritmică din picior, care face duşumeaua să vibreze.

Ei îi vine să leşine. Aerul e greu de mirosul de sudoare. Se prinde de braţul lui Blanche.

— Trebuie să ies! şopteşte ea.

Blanche o măsoară din priviri.

— Încă puţin, îi şopteşte la rândul ei şi îşi întoarce privirile de la ea.

Ea trage adânc aer în piept, încercând să-şi ţină firea, dar nu reuşeşte. Un val de frig pare să-i urce din degetele de la picioare. Îi urcă spre faţă, părul de pe cap i se zburleşte din pricina frigului, iar ea îşi pierde simţirea.

Se trezeşte întinsă pe spate, într-o încăpere goală pe care nu o recunoaşte. Blanche e acolo, se uită în jos la ea, şi mai e o femeie într-o uniformă albă.

— Îmi pare rău, murmură ea, încercând să se ridice. Am leşinat?

Tânăra îi pune o mână pe umăr, să o ţină în loc.

— E în regulă, zice tânăra. Trebuie să vă odihniţi.

Ea îşi ridică ochii spre Blanche.

— Îmi pare atât de rău, repetă ea. Prea multe continente.

Blanche o priveşte întrebător.

— Prea multe continente, repetă ea. Prea multe poveri. Vocea îi sună firav în propriile urechi, undeva departe. N-am mâncat bine, mai zice ea. Asta trebuie să fie explicaţia.

Dar e asta o explicaţie? O indigestie de două zile e suficientă să provoace leşinul? Blanche ar putea să ştie. Blanche mai mult ca sigur are experienţa postului, a leşinului. Ea una bănuieşte că indigestia ei nu este doar o problemă trupească. Dacă ar avea dispoziţia necesară, ar putea să profite de aceste experienţe pe un continent nou. Să facă ceva din ele. Dar ea nu are dispoziţia necesară. Asta îi spune trupul, în felul lui. Totul e prea străin şi prea mult, se plânge trupul ei: vreau să mă întorc în vechiul meu spaţiu, la o viaţă ce-mi este familiară.

Retragere: de asta suferă ea. Leşinul: un simptom al retragerii. Îi aminteşte de cineva. De cine? De tânăra englezoaică palidă din *O călătorie în India*, cea care nu îndură, intră în panică şi face de ruşine pe toată lumea. Cea care nu suportă căldura.

VIII

Şoferul aşteaptă. Ea a împachetat, e gata de plecare, încă simte oarece slăbiciune, oarece nesiguranţă pe picioare.

— Cu bine, îi zice ea lui Blanche. Cu bine, soră Blanche. Înţeleg ce ai vrut să spui. Nu seamănă cu slujba de la Sfântul Patrick într-o dimineaţă de duminică. Sper că nu m-au înregistrat prăbuşindu-mă în halul ăla.

Blanche zâmbeşte.

— Dacă au făcut-o, o să-i rog să scoată secvenţa.

Se lasă tăcerea între ele. *Poate că acum îmi va spune de ce m-a adus aici*, se gândeşte ea.

— Elizabeth, zice Blanche (e ceva nou în tonul ei, o oarecare blândeţe, sau e doar în imaginaţia ei?), ţine minte că e evanghelia lor. E Cristosul lor. Este ceea ce au făcut ei din el, ei, oamenii obişnuiţi. Ce au făcut ei din el şi ce i-a lăsat el să facă din el. Din iubire. Şi nu numai în Africa. O să vezi scene din acestea repetându-se în Brazilia, în Filipine, chiar şi în Rusia. Oamenii obişnuiţi nu-i doresc pe greci. Nu vor tărâmul formelor pure. Nu vor statui de marmură. Vor pe cineva care suferă ca ei. Ca ei şi pentru ei.

Isus. Grecii. Nu la asta se aştepta ea, nu asta voia, nu în acest ultim moment, când îşi iau rămas-bun poate pentru ultima oară. Implacabilitatea asta a lui Blanche. Până la moarte. Ar fi trebuit să-şi înveţe lecţia. Surorile nu scapă niciodată una de cealaltă. Spre deosebire de bărbaţi, care se despart mult prea uşor. Înlănţuită până la capăt în îmbrăţişarea lui Blanche.

— Deci: ai triumfat, o, palidule galileean[1], zice ea, neîncercând să-şi ascundă amărăciunea din voce. Asta vrei să mă auzi spunând, Blanche?

---

1 „*Thou has triumphed, O pale Galilean*", parafrază la versul „*thou hast conquered, o pale Galilean*", din *Hymn to Proserpine*, de A.A. Swinburne. (N. tr.)

— Mai mult sau mai puțin. Ai susținut un ratat, draga mea. Dacă ai fi pariat pe un alt grec, poate ai fi avut o șansă. Orfeu, în loc de Apollo. Extaticul, în locul raționalului. Cineva care schimbă forma, schimbă culoarea, în funcție de împrejurimi. Cineva care poate muri, dar vine înapoi. Un cameleon. Un phoenix. Cineva care are trecere la femei. Pentru că femeile sunt cele care trăiesc mai aproape de pământ. Cineva care se mișcă printre oameni, pe care ei îl pot atinge – își pun mâna pe coasta lui, îi simt rana, adulmecă sângele. Dar tu nu ai făcut asta, și ai pierdut. Ai mers după grecii după care nu trebuia să mergi, Elizabeth.

IX

A trecut o lună. E acasă, reintrată în propria ei viață, aventura africană a rămas în urmă. Încă n-a prelucrat în nici un fel reîntâlnirea cu Blanche, deși o chinuie amintirea despărțirii nefirești între surori.

„Există o poveste despre mama, pe care vreau să ți-o spun", îi scrie ea.

Își scrie sieși, cu alte cuvinte se adresează oricui se află în cameră cu ea, atunci când e singură în cameră; dar știe că vorbele nu vin dacă nu se gândește la acest text ca la o scrisoare către Blanche.

> În primul ei an la Oakgrove, mama s-a împrietenit cu un bărbat pe nume Phillips, rezident și el acolo. Ți l-am pomenit, dar probabil că nu mai ții minte. El avea mașină; obișnuiau să iasă împreună, se duceau la teatru, la concerte; formau un cuplu, într-un mod civilizat. „Domnul Phillips", așa i-a spus mama de la început până la sfârșit, iar eu am luat asta drept indicație să nu fac prea multe presupuneri.

Apoi sănătatea domnului Phillips a cedat, ceea ce a pus capăt flirtului lor.

Prima oară când l-am întâlnit, domnul P era încă un bătrânel sprinten, cu pipă, jachetă, cravată și mustață à la David Niven. A fost avocat, unul destul de cunoscut. Se îngrijea, avea hobby-uri, citea cărți; încă mai avea sânge în vene, cum zicea mama.

Unul dintre hobby-urile lui era să picteze în acuarelă. I-am văzut câteva lucrări. Figurile umane erau rigide, dar avea un ochi pentru peisaj, pentru brusă, un simț autentic, așa mi se părea mie. Un simț pentru lumină și pentru efectul distanței asupra luminii.

A pictat-o pe mama în costumul organdi, cu o eșarfă de mătase fluturând în urma ei. Nu foarte reușit ca portret, dar l-am păstrat, îl mai am undeva.

I-am pozat și eu. Asta după ce a fost operat și a fost exilat în camera lui, sau în orice caz a hotărât să nu mai iasă. A fost ideea mamei să-i pozez. „Vezi dacă-l poți scoate din el însuși nițel", zicea ea. „Eu nu pot. Își petrece toată ziua singur, cufundat în gânduri."

Domnul Phillips se închisese în sine pentru că avusese o operație – laringotomie. L-a lăsat cu o gaură prin care teoretic ar fi trebuit să vorbească, ajutat de o protează. Dar îi era rușine de gaura neaspectuoasă din gât, se vedea carnea crudă, prin urmare s-a retras din public. Oricum nu putea vorbi, era ininteligibil – nu s-a ostenit să învețe să respire corect. În cel mai bun caz, reușea să scoată un fel de hârâit. Pentru un asemenea crai, trebuie să fi fost teribil de umilitor.

Am negociat cu el prin intermediul bilețelelor, și rezultatul a fost să pozez în câteva după-amiezi

de sâmbătă. Mâna îi tremura puţin la acea vreme, el nu rezista mai mult de-o oră, cancerul îl măcina în mai multe feluri.

Ocupa unul dintre apartamentele mai bune de la Oakgrove, la parter, cu uşi de sticlă ce se deschideau spre grădină. Pentru portretul meu, şedeam lângă uşa dinspre grădină, pe un scaun cu spetează dreaptă, sculptat, purtând un neglijeu pe care-l cumpărasem din Jakarta, pictat de mână cu ocru şi maro. Nu ştiu dacă mă avantaja neapărat, dar m-am gândit că lui, ca pictor, îi vor plăcea culorile, îi vor da ceva cu care se va putea juca.

Într-o sâmbătă – răbdare, ajung imediat la miez – o zi minunată, caldă, cu porumbei uguind în copaci, el a pus deoparte pensula şi a clătinat din cap, spunând ceva cu hârâitul lui, dar eu n-am înţeles. „N-am înţeles, Aidan", i-am zis eu. „Nu muncă", a repetat el. Apoi a scris ceva în carnetul lui, mi l-a adus. „Aş vrea să te pot picta nud", scrisese el. Apoi, dedesubt: „Mi-ar fi plăcut".

Trebuie să-l fi costat ceva să mărturisească asta. *Mi-ar fi plăcut*, trecut ipotetic. Dar care era sensul exact? Poate că voia să zică: *Mi-ar fi plăcut să te pictez când încă erai tânără*, dar s-ar putea să mă înşel. *Mi-ar fi plăcut să te pictez când încă eram bărbat*: mai degrabă asta. Când mi-a arătat cuvintele, i-am văzut buza tremurând. Ştiu că nu trebuie să pui prea mare preţ pe buzele tremurătoare şi ochii umezi ai bătrânilor, totuşi...

Am zâmbit, am încercat să-l liniştesc şi mi-am reluat poziţia, el s-a întors la şevaletul lui, şi totul a fost ca înainte, doar că vedeam că nu mai pictează. Stătea acolo cu pensula uscându-se în mână. Şi

m-am gândit – în sfârşit, ajung la miez – m-am gândit, *La dracu'*, şi mi-am desfăcut neglijeul, l-am scuturat de pe umeri, mi-am scos sutienul, l-am agăţat de spetează şi am spus: „Aşa e bine, Aidan?"

Pictez cu penisul meu – nu Renoir a spus asta, Renoir al doamnelor durdulii, cu pielea ca smântâna? *Avec ma verge*, substantiv feminin. Ei bine, mi-am zis eu, să vedem dacă o putem trezi pe *verge* a domnului Phillips din somnul ei adânc. Şi iar i-am prezentat profilul meu, în vreme ce porumbeii îşi vedeau de-ale lor în copaci, ca şi când nimic nu se întâmpla.

Dacă a avut efect, dacă spectacolul oferit de mine în seminud a reaprins ceva în el, nu ştiu. Dar am simţit greutatea totală a privirii lui asupra mea, pe sânii mei, şi, sincer, era tare bine. Aveam patruzeci de ani atunci, eram mamă a doi copii, sânii nu mi-erau de femeie tânără, dar era bine, aşa am gândit atunci şi aşa gândesc şi acum, în locul ăla care se veştejeşte şi moare. O binecuvântare.

Apoi, după o vreme, în timp ce umbrele din grădini se lungeau şi aerul se răcea, mi-am reluat ţinuta decentă. „Rămâi cu bine, Aidan, Dumnezeu să te binecuvânteze", i-am zis eu; iar el a scris: „Mulţumesc", în carnetul lui, mi l-a arătat şi cu asta, basta.

Nu cred că se aştepta să mă întorc şi sâmbăta următoare, şi nici nu m-am întors. Dacă a isprăvit singur tabloul, habar n-am. Poate l-a distrus. Cu siguranţă nu i l-a arătat mamei.

De ce îţi spun povestea asta, Blanche? Pentru că o leg de conversaţia pe care am avut-o cu tine la Marianhill, despre zuluşi şi greci, şi adevărata natură a umanioarelor. Încă nu vreau să mă dau bătută în disputa noastră; nu vreau să părăsesc terenul.

Episodul despre care îți scriu, episodul din salonul domnului Phillips, minor în sine, m-a contrariat ani întregi; abia acum, după ce m-am întors din Africa, cred că-l pot explica.

Bineînțeles că a fost un element de triumf în felul în care m-am comportat, un element de fanfaronadă, de care nu sunt mândră: femeia potentă care-l tachinează pe bărbatul nevolnic, arătându-și trupul, dar ținându-l pe bărbat la distanță. *Tachinarea cocoșelului* – mai ții minte tachinarea cocoșelului din zilele de odinioară?

Dar nu a fost numai asta. Nu-mi stătea în fire așa ceva. De unde mi-a venit ideea? m-am tot întrebat. De unde am învățat poza aceea, să mă uit calmă în depărtare, veșmântul să-mi atârne în jurul taliei ca un nor, trupul meu divin lăsat la vedere? *De la greci*, îmi dau seama acum, Blanche: de la greci și de la ceea ce au făcut din greci generații de pictori renascentiști. Când am șezut acolo, n-am fost eu însămi, sau nu doar eu însămi. Prin mine se manifesta o zeiță, Afrodita, sau Hera, poate chiar Artemis. Eram și eu o nemuritoare, ca ele.

Și asta nu e tot. Mai înainte, am folosit cuvântul *binecuvânteze*. De ce? Pentru că ceea ce se petrecea se învârtea în jurul sânilor mei, eram sigură de asta, în jurul sânilor și al laptelui din sâni. Indiferent ce altceva făceau, zeițele acelea grecești antice nu exsudau, câtă vreme eu exsudam, la modul figurativ: în încăperea domnului Phillips, simțeam asta și sunt sigură că și el a simțit, multă vreme după ce am plecat de acolo.

Grecii nu exsudă. Cea care exsudă este Maria din Nazareth. Nu fecioara sfioasă a Bunei Vestiri, ci mama pe care o vedem în Correggio, cea care își

ridică delicat sfârcul cu vârfurile degetelor, pentru ca pruncul ei să poată suge; care, apărată de virtutea ei, se dezvelește curajoasă sub privirea pictorului și astfel sub privirea noastră.

Imaginează-ți scena în atelierul lui Correggio, în acea zi, Blanche. Cu pensula, bărbatul arată: „Ridică-l, așa. Nu, nu cu mâna, ci cu două degete". Traversează încăperea, îi arată. „Așa." Și femeia se supune, făcând cu trupul ei întocmai cum cere el. Alți bărbați privind în tot acest timp din umbre: ucenici, colegi pictori, vizitatori.

Cine știe cine era ea, modelul din acea zi: o femeie de pe stradă?, soția unui protector? Atmosfera din atelier, electrică, dar încărcată de ce anume? Energie erotică? Penisurile tuturor acelor bărbați, acele *verge*, zvâcnind? Neîndoielnic. Dar și altceva în atmosferă. Venerație. Pensula se oprește când ei venerează misterul care se manifestă în fața lor: din trupul femeii, viața curgând ca un izvor.

Zululand are ceva care să egaleze acel moment, Blanche? Mă îndoiesc. În nici un caz amestecul amețitor între extatic și estetic. Se întâmplă o singură dată în istoria umanității, în Italia Renașterii, când imaginile și datinile creștine străvechi sunt invadate de visul umaniștilor despre Grecia antică.

În toată discuția noastră despre umanism și umanioare, amândouă am evitat un anumit cuvânt: *umanitatea.* Când Maria cea binecuvântată între femei zâmbește cu zâmbetul ei angelic, îndepărtat, și, sub privirile noastre, își prinde între degete dulcele ei sfârc rozaliu, când eu, imitând-o, îmi dezvelesc sânii pentru bătrânul domn Phillips, noi îndeplinim acte ale umanității. Asemenea acte nu pot fi îndeplinite

de animale, care nu se pot dezveli, deoarece nu se învelesc. Nimic nu ne constrânge să o facem, nici pe Maria, nici pe mine. Dar din preaplinul nostru, din preaplinul inimilor noastre omeneşti, o facem totuşi: ne lepădăm veşmintele, ne înfăţişăm, înfăţişăm viaţa şi frumuseţea cu care suntem binecuvântate.

Frumuseţe. De bună seamă că din Zululand, unde aveţi o asemenea abundenţă de trupuri dezbrăcate la care vă puteţi uita, trebuie să acceptaţi, Blanche, că nu există nimic mai frumos omeneşte precum sânii unei femei. Nimic mai frumos omeneşte, nimic mai misterios omeneşte, decât motivul pentru care bărbaţii doresc să mângâie, iar şi iar, cu pensula ori cu dalta, ori cu mâna, aceşti saci grăsulii, curbaţi ciudat, şi nimic mai plin de afecţiune omenească decât complicitatea noastră (a femeilor, adică) în obsesia asta a lor.

Umanioarele ne învaţă umanitatea. După noaptea creştină lungă de secole, ele ne redau frumuseţea, frumuseţea noastră omenească. Asta ai uitat tu să spui. Asta ne învaţă grecii, Blanche, grecii cei buni. Gândeşte-te la asta.

Sora ta,
Elizabeth

Asta scrie ea. Ceea ce nu scrie, nu are nici o intenţie să scrie, este cum continuă povestea, cea a domnului Phillips şi a şedinţelor lor de sâmbătă după-amiaza, la căminul de bătrâni.

Căci povestea nu se încheie aşa cum a scris ea, adică ea şi-a reluat ţinuta decentă şi domnul Phillips şi-a scris biletul de mulţumire, iar ea a părăsit încăperea. Nu, povestea îşi reia cursul o lună mai târziu, când mama ei îi spune că

domnul Phillips a fost la spital pentru o nouă doză de radiație și s-a întors într-o stare proastă, foarte demoralizat, foarte deprimat. Ce-ar fi ca ea să-i mai facă o vizită, să-l înveselească niţel?

Ea bate la uşa lui, aşteaptă un moment, intră.

Semnele nu pot fi confundate. Nu mai este bătrânul sprinten, ci doar un bătrân, un sac vechi de oase aşteptând să fie cărat afară. Culcat pe spate, cu braţele întinse de-o parte şi de alta, mâinile inerte, mâini care, în decurs de o lună, au devenit atât de vineţii şi de noduroase, încât te întrebi dacă au fost vreodată în stare să ţină o pensulă. Nu doarme, ci zace, aşteptând şi ascultând, fără îndoială, sunetele dinăuntru, sunetele durerii. (*Să nu uităm asta, Blanche*, îşi spune în sinea ei: *să nu uităm durerea. Spaimele morţii nu sunt de-ajuns: peste toate, durerea, crescendo. Ca un mod de a încheia vizita noastră pe această lume, ce poate fi oare mai ingenios, mai demonic de crud?*)

Se opreşte lângă patul bătrânului; îi ia mâna. Deşi nu e deloc plăcut să cuprindă în mâna ei acea mână rece, vineţie, o face. Nimic plăcut în toate astea. Ţine mâna, o strânge, spune „Aidan!", cu o voce cât mai afectuoasă cu putinţă, vede cum ţâşnesc lacrimile, lacrimile bătrânilor, care nu prea au preţ pentru că vin prea uşor. Nu mai are ce spune şi cu siguranţă nici el nu mai are ce spune prin gaura din gât, acum acoperită decent cu un pansament de tifon. Ea stă acolo, mângâindu-i mâna, până când asistenta Naidoo vine cu masa pe rotile, aducând ceaiul şi medicaţia; apoi îl ajută să se ridice ca să bea (dintr-o ceaşcă cu cioc, parcă ar fi bebeluş de doi ani, umilinţele nu au sfârşit).

Sâmbăta următoare, îl vizitează din nou, şi la fel în următoarea; devine o rutină nouă. Îl ţine de mână şi încearcă să-l încurajeze, în timp ce înregistrează, cu ochi rece, etapele declinului. În timpul vizitelor, se rostesc un minimum de

cuvinte. Dar vine o sâmbătă când, ceva mai vioi decât de obicei, ceva mai mobil, el împinge carneţelul spre ea şi ea citeşte mesajul pe care el îl scrisese înainte: „Ai sâni minunaţi. N-o să uit niciodată. Mulţumesc pentru tot, bună Elizabeth".

Ea îi înapoiază carneţelul. Ce poate să spună? Desparte-te de ce-ai iubit.

Cu o forţă crudă, osoasă, el rupe pagina din carneţel, o mototoleşte, o aruncă în coş, ridică un deget la buze ca pentru a spune: *secretul nostru.*

La dracu', îşi zice ea pentru a doua oară. Se duce la uşă, închide yala. În micul alcov unde îşi atârnă el hainele, ea îşi scoate rochia, sutienul. Apoi se întoarce la pat, se aşază într-o parte, pentru ca el să poată vedea bine, şi îşi reia poziţia din tablou. *Un răsfăţ*, îşi spune ea; *să-l răsfăţăm pe moşneguţ, să-i luminăm sâmbăta.*

Se mai gândeşte ea şi la alte lucruri, cum stă pe patul domnului Phillips în răcoarea după-amiezii (nu mai e vară, ci toamnă, toamnă târzie), atât de răcoare încât nu trece mult şi ea începe să tremure uşor. *Adulţi care consimt*: ăsta e un alt gând al ei. *Ce fac în spatele uşilor închise adulţii care consimt nu e treaba nimănui, doar a lor.*

Încă un moment bun pentru a încheia povestea. Oricare ar fi natura acestui aşa-numit răsfăţ, nu trebuie neapărat repetat. Sâmbăta următoare, dacă el mai este în viaţă, dacă ea mai este în viaţă, va veni şi-l va ţine din nou de mână; dar asta trebuie să fie ultima dată când mai pozează, ultima dată când îşi mai oferă sânii, ultima binecuvântare. După asta, sânii vor fi ţinuţi acoperiţi, pentru totdeauna. Prin urmare, ar putea lua sfârşit aici, cu această poziţie menţinută timp de douăzeci de minute, ar zice ea, în ciuda tremuratului. Ca poveste, ca recital, ar putea lua sfârşit aici, încă e destul de decent ca să pună totul în plic şi să i-l trimită lui

Blanche fără a distruge indiferent ce voia ea să spună despre greci.

Dar, de fapt, mai urmează încă vreo cinci sau zece minute, şi asta e partea pe care nu i-o poate spune lui Blanche. Continuă suficient de mult pentru ca ea, femeia, să-şi lase ca din întâmplare o mână pe cuvertură şi să înceapă să mângâie uşor, uşor, locul unde ar trebui să se afle penisul, dacă ar fi viu şi treaz; şi când nu există nici o reacţie, ea, femeia, să dea cuvertura la o parte, să desfacă şiretul pijamalei domnului Phillips, pijamaua de flanel a bătrânului, cum ea n-a mai văzut de ani de zile – n-ar fi crezut că încă se mai găsesc în magazine –, să deschidă partea din faţă a pantalonilor şi să planteze un sărut pe micuţul complet flasc, să-l ia în gură şi să-l mozolească până când dă un semn palid de viaţă. E pentru prima oară că vede păr pubic încărunţit. Ce proastă, să nu-şi dea seama că se întâmplă aşa ceva. Şi ei i se va întâmpla, când va veni vremea. Nici mirosul nu e plăcut, mirosul părţilor de jos ale unui bătrân, spălat de mântuială.

Nici pe departe ideal, îşi spune ea, retrăgându-se şi acoperindu-l pe bătrânul domn Phillips, zâmbindu-i, bătându-l uşurel pe mână. Ideal ar fi să trimită acolo o frumuseţe tânără care să i-o facă, o *fille de joie* cu sânii noi, durdulii, la care visează bătrânii. N-ar avea scrupule să plătească o asemenea vizită. Cadou de ziua de naştere, aşa l-ar putea numi, dacă fata ar dori vreo explicaţie, şi dacă un cadou pentru moarte ar fi o denumire prea dătătoare de fiori. Dar după ce treci de-o anumită vârstă, nimic nu mai e nici pe departe ideal; domnul Phillips ar trebui să se obişnuiască şi el cu asta. Numai zeii sunt tineri pentru totdeauna; zeii inumani. Zeii şi grecii.

Cât despre ea, Elizabeth, ghemuită peste vechiul sac de oase, cu sânii bălăbănindu-se, muncind la aproape decedatul

lui organ de reproducere – cum ar numi grecii un asemenea spectacol? În nici un caz *eros* – prea grotesc pentru aşa ceva. *Agape*? Poate că nici aşa. Să însemne că grecii n-ar avea un cuvânt pentru asta? Ar trebui aşteptat până vin creştinii şi oferă cuvântul potrivit: *caritas*?

Căci, la urmă, ea e convinsă că despre asta este vorba. Din creşterea inimii ei ştie că asta e, din diferenţa totală, nelimitabilă, între ceea ce e în inima ei şi ceea ce ar vedea asistenta Naidoo dacă, folosindu-se de cheie, ar deschide brusc uşa şi ar intra.

Dar nu asta o preocupă pe ea acum – ce ar crede asistenta Naidoo, ce ar crede grecii, ce ar crede mama ei, aflată la etajul de deasupra. Ceea ce contează e ceea ce va crede ea, în maşină, în drum spre casă, sau când se va trezi a doua zi dimineaţa, sau peste un an. Ce poţi înţelege din asemenea episoade, neprevăzute, neplanificate, nefireşti? Sunt doar găuri, găuri în inimă, în care păşeşti şi cazi, şi apoi continui să cazi?

Blanche, dragă Blanche, zice ea în sinea ei, *de ce e bariera asta între noi? De ce nu putem vorbi una cu alta cinstit, de-a dreptul, aşa cum ar trebui să vorbească oamenii aflaţi în pragul trecerii? Mama, dusă; bătrânul domn Phillips, incinerat, transformat în cenuşă, împrăştiat în cele patru vânturi; din lumea în care am crescut amândouă, numai tu şi cu mine am rămas. Soră a tinereţii mele, nu muri pe câmp străin, lăsându-mă fără un răspuns!*

6
Problema răului

A fost invitată să ia cuvântul la o conferință în Amsterdam, o conferință despre problema ancestrală a răului: de ce există răul pe lume, dacă se poate face ceva în acest sens.

Are ea o bănuială privind motivul pentru care au ales-o organizatorii: din pricina unei prelegeri pe care a ținut-o cu un an în urmă la un colegiu din Statele Unite, o prelegere care i-a atras atacuri în paginile publicației *Commentary* (a depreciat Holocaustul, aceasta a fost acuzația) și pentru care a fost apărată de oameni al căror sprijin mai degrabă a făcut-o să se simtă prost: antisemiți în ascuns, susținători sentimentali ai drepturilor animalelor.

Cu acea ocazie, ea vorbise despre ceea ce considera și mai consideră și acum a fi transformarea unei întregi populații de animale în sclavi. Un sclav: o ființă ale cărei viață și moarte se află în mâinile altcuiva. Ce altceva sunt vitele, oile, orătăniile? Lagărele morții n-ar fi fost născocite fără exemplul fabricilor de procesare a cărnii, care existau deja.

Spusese ea și mai multe: până în acel moment, totul i se părea evident, nu merita să mai insiste. Dar mersese un pas mai departe, un pas prea departe. Masacrarea celor fără apărare are loc peste tot în jurul nostru, zi după zi, spusese ea, un măcel cu nimic deosebit în amploare sau grozăvenie, sau semnificație morală, de ceea ce numim Holocaust; dar ne facem că nu-l vedem.

Cu aceeaşi semnificaţie morală: asta i-a stârnit. Studenţii de la Centrul Hillel au protestat. Appleton College, ca instituţie, ar trebui să se distanţeze de afirmaţiile ei, cereau protestatarii. De fapt, colegiul ar trebui să meargă şi mai departe, anume să-şi ceară scuze pentru că i-au oferit ocazia să vorbească.

Acasă, ziarele au preluat jubilând povestea: *Age* a publicat un reportaj sub titlul ROMANCIERĂ LAUREATĂ ACUZATĂ DE ANTISEMITISM şi a redat paragrafele ofensatoare din prelegerea ei, cu o punctuaţie aiuritoare, menită să facă textul şi mai abscons. Telefonul a început să sune indiferent de oră: jurnalişti, cei mai mulţi, dar şi necunoscuţi, inclusiv o femeie care nu şi-a dat numele şi care a strigat în receptor: „Căţea fascistă!" După chestia asta, ea nu a mai răspuns la telefon. Dintr-odată, s-a pomenit pusă la zid şi judecată.

O situaţie complicată pe care ar fi putut s-o prevadă şi ar fi trebuit s-o evite. Prin urmare, ce caută ea pe podium încă o dată? Dacă ar avea minte, s-ar ţine departe de lumina reflectoarelor. E bătrână, se simte obosită tot timpul, şi-a pierdut orice apetit pentru dispute, şi, oricum, ce speranţă există ca problema răului, dacă *problemă* e cuvântul potrivit pentru rău, suficient de mare să-l cuprindă, va fi rezolvată prin alte şi alte vorbe?

Dar la data la care a sosit invitaţia, ea se afla sub vraja malignă a unui roman pe care-l citea. Romanul era despre depravare de cea mai joasă speţă şi o aruncase într-o dispoziţie de dejecţie fără sfârşit. *De ce-mi faci asta?* voia ea să strige Dumnezeu ştie cui, în timp ce citea. În aceeaşi zi, a sosit scrisoarea de invitaţie. Ar accepta Elizabeth Costello, apreciata scriitoare, să onoreze cu prezenţa ei o întrunire de teologi şi filozofi şi, dacă doreşte, să vorbească despre tematica generală „Tăcere, complicitate şi vinovăţie"?

Cartea pe care o citea în acea zi era scrisă de Paul West, un englez care părea să se fi eliberat de preocupările neîn-

semnate ale romanului englezesc. Cartea lui era despre Hitler și ofițerii din *Wehrmacht* care au pus la cale complotul de asasinare a lui, iar povestea curgea bine, până la capitolele care descriau executarea complotiștilor. De unde și-a obținut West informațiile? Cu adevărat e posibil să fi existat martori care să se fi dus acasă în acea noapte și, înainte să uite, înainte să se șteargă memoria pentru propria ei salvare, au scris, în cuvinte care trebuie să fi ars foaia, o relatare despre ce văzuseră, totul până la vorbele spuse de călău sufletelor date pe mâinile lui, bătrâni neajutorați, cei mai mulți dintre ei, dezbrăcați de uniforme, împopoțonați pentru evenimentul final cu zdrențe din închisoare, pantaloni din pănură, pe care s-a închegat jegul, pulovere mâncate de molii, fără încălțări, fără curele, rămași și fără dinții falși, și fără ochelari, epuizați, tremurând, cu mâinile în buzunare, ca să-și țină pantalonii să nu cadă, scâncind de frică, înghițindu-și lacrimile, obligați să asculte ce spune creatura asta necioplită, acest măcelar căruia i s-a închegat sub unghii sângele de săptămâna trecută, care-i zeflemisește, le spune ce se va întâmpla când frânghia se va smuci și se va strânge, cum le va curge căcatul pe picioarele slăbănoage de oameni bătrâni, cum penisurile inerte de oameni bătrâni vor tresări ultima oară? Unul după altul s-au îndreptat spre eșafod, într-un spațiu oarecare, putea fi un garaj sau la fel de bine un abator, sub lumina lămpilor cu arc, pentru ca, în bârlogul lui din pădure, comandantul șef Adolf Hitler să poată urmări pe peliculă suspinele lor și apoi zvârcolirile lor, și apoi nemișcarea lor, nemișcarea flască a cărnii moarte, și să fie satisfăcut că s-a răzbunat.

Despre asta scrisese Paul West, romancierul, pagină după pagină după pagină, neomițând nimic; și asta citea ea, îngrețoșată de spectacol, îngrețoșată de ea însăși, îngrețoșată de o lume în care aveau loc asemenea lucruri, până când, în cele din urmă, a dat cartea la o parte și a stat cu capul în

mâini. *Obscen!* voia ea să strige, dar n-a strigat, pentru că nu știa împotriva cui să scuipe cuvântul: împotriva ei, împotriva lui West, împotriva comitetului de îngeri care privesc impasibili la tot ce se petrece? Obscen, pentru că, dacă vrem să rămânem întregi la minte, asemenea lucruri n-ar trebui să se întâmple, și obscen încă o dată pentru că, după ce-au avut loc, n-ar trebui aduse la lumină, ci acoperite, pitite pentru totdeauna în pântecele pământului, ca și ceea ce se petrece în abatoarele lumii.

Scrisoarea de invitație a sosit în timp ce amosfera obscenă a cărții lui West încă duhnea în jurul ei. De aceea, pe scurt, e ea aici, în Amsterdam, cu acel cuvânt, *obscen*, încă înfipt în gâtlej. Obscen: nu numai faptele călăilor lui Hitler, nu numai faptele gâdelui, ci și paginile cărții negre a lui Paul West. Scene care nu își au locul la lumina zilei, pe care ochii fetelor și ai copilelor trebuie feriți să le vadă.

Cum va reacționa Amsterdamul la Elizabeth Costello în starea ei de acum? Vigurosul cuvânt calvin *rău* încă mai are putere printre acești cetățeni cu bun-simț, pragmatici, bine orânduiți, ai Noii Europe? Mai mult de-o jumătate de secol de când diavolul se plimba fudul și obraznic pe străzile lor, dar cu siguranță nu au putut uita. Adolf și cohorta lui încă aprind imaginația maselor. Ciudat, ținând cont că fratele lui mai mare și mentorul lui, Koba Ursul, incomparabil mai sângeros, mai ticălos, îngrozind sufletul cu mult mai mult, aproape că a dispărut. Măsurând o ticăloșie în funcție de altă ticăloșie, unde actul măsurării ca atare lasă un gust execrabil în gură. Douăzeci de milioane, șase milioane, trei milioane, o sută de mii: la un anumit punct, mintea clachează în fața cifrelor; și cu cât îmbătrânești, cu atât clacarea apare mai repede – cel puțin asta i s-a întâmplat ei. O vrabie doborâtă de pe o ramură cu o lovitură de praștie, un oraș anihilat din văzduh: cine îndrăznește să spună care

act e mai rău? Rău, totul, un univers rău inventat de un dumnezeu rău. Îndrăznește ea să spună asta amabilelor ei gazde olandeze, publicului ei amabil, inteligent, cu bun-simț, în acest oraș organizat rațional, bine condus? Mai bine să stea la locul ei, mai bine să nu-și dea drumul prea mult la gură. Își și imaginează următorul titlu în *Age*: RĂUL UNIVERSULUI, CONSIDERĂ COSTELLO.

De la hotel, pleacă în plimbare de-a lungul canalului, o femeie bătrână cu un mantou de ploaie, încă ușor amețită, ușor nesigură pe picioare, după zborul lung de la Antipozi. Dezorientată: oare doar pentru că și-a pierdut busola nutrește ea gândurile astea negre? Dacă-i pe-așa, poate că ar trebui să călătorească mai puțin. Sau mai mult.

Subiectul despre care urmează să vorbească, subiectul negociat între ea și gazde, este „Martor, tăcere și cenzură". Textul ca atare, sau aproape tot textul, n-a fost greu de scris. După anii petrecuți în executivul PEN Australia, poate vorbi despre cenzură chiar și în somn. Dacă ar vrea să-și ușureze treaba, ar putea să le citească textul ei consacrat despre cenzură, și-ar petrece câteva ore la Rijksmuseum, apoi ar lua un tren până la Nisa, unde întâmplarea face că fiica ei se află ca oaspete al unei fundații.

Textul consacrat despre cenzură este liberal în idei, poate cu o tușă de *Kulturpessimismus*, care i-a marcat gândirea în ultima vreme: civilizația Vestului se bazează pe credința în efort nelimitat și nelimitabil, prea târziu să mai facem ceva în această privință, pur și simplu trebuie să ne ținem bine și să mergem oriîncotro ne duce valul. În privința nelimitabilului, opiniile ei par să sufere o schimbare tăcută. Ea bănuiește că lectura cărții lui West a contribuit la aceasta, deși e posibil ca schimbările să se fi produs oricum, din motive care nu-i sunt clare. Mai exact, ea nu mai e sigură

că oamenii devin mai buni datorită cărților pe care le citesc. Mai mult, nu e sigură că scriitorii care se aventurează pe teritoriile întunecate ale sufletului se întorc întotdeauna neafectați. A început să se întrebe dacă a scrie ceea ce dorești, ca și a citi ceea ce dorești, este în sine un lucru bun.

Mă rog, asta vrea ea să spună aici, la Amsterdam. Ca exemplu principal pe care plănuiește să-l formuleze în susținerea conferinței ei, este volumul *Orele foarte bogate ale Contelui von Stauffenberg*, primit într-un pachet împreună cu alte cărți, unele noi, altele reeditări, trimise de un prieten editor din Sidney, pentru ca ea să-și spună punctul de vedere asupra lor. *Orele foarte bogate* a fost singura care a captivat-o cu adevărat; opinia ei urma să fie publicată într-o revistă, numai că ea și-a retras textul în ultima clipă și nici nu l-a tipărit vreodată.

Când a ajuns la hotel, o aștepta un plic; o scrisoare de bun venit din partea organizatorilor, programul conferinței, hărți. Acum, șezând pe o bancă, pe Prinsengracht, în căldura timidă a soarelui nordic, se uită peste program. Urmează să vorbească a doua zi dimineața, în prima zi a conferinței. Se duce la notele de la sfârșitul programului. „Elizabeth Costello, bine-cunoscută romancieră și eseistă australiană, autoarea romanului *Casa de pe strada Eccles* și a multe alte cărți." Ea nu și-ar fi făcut o asemenea prezentare, dar nu i-au cerut părerea. Înghețată în trecut, ca de obicei; înghețată în realizările tinereții ei.

Parcurge lista. N-a auzit de cei mai mulți dintre colegii conferențiari. Brusc, ochii îi sunt atrași de ultimul nume de pe listă, și preț de-o clipă inima i se oprește în piept. „Paul West, romancier și critic". Paul West: străinul despre a cărui stare sufletească ea scrie atâtea pagini. În prelegere, ea pune întrebarea: poate cineva să rătăcească atât de adânc ca Paul West în pădurea nazistă a ororilor și să iasă de acolo

nevătămat? Ne-am gândit cumva că exploratorul ademenit în acea pădure ar putea ieşi, nu mai bun şi mai întărit de experienţă, ci mai rău? Cum poate ea să ţină prelegerea, cum poate să pună o asemenea întrebare, când Paul West însuşi este în sală? Va părea un atac, prezumţios, neprovocat şi mai ales personal, asupra unui coleg de breaslă. Cine va crede adevărul: că ea nu a avut niciodată de-a face cu Paul West, nu l-a întâlnit niciodată, nu a citit nimic altceva scris de el, în afară de această carte? Ce-i de făcut?

Din cele douăzeci de pagini ale textului, mai bine de jumătate sunt consacrate cărţii despre von Stauffenberg. Dacă are noroc, această carte nu a fost încă tradusă în olandeză; dacă are tot norocul de pe lume, nimeni altcineva din public nu a citit-o. Ar putea să taie numele lui West, să se refere la el doar ca „autorul unei cărţi despre epoca nazistă". Ar putea chiar să facă din carte doar o ipoteză: un roman ipotetic despre naziști, a cărui scriere a lăsat urme adânci în sufletul autorului ipotetic. Atunci nimeni nu va şti, în afară, bineînţeles, de West însuşi, dacă va fi prezent, dacă se va osteni să vină la conferinţa pe care o ţine doamna din Australia.

E patru după-amiaza. De obicei, în timpul zborurilor lungi, ea doarme când şi când. De data asta, a încercat o pastilă nouă, care se pare că a avut efect. Se simte bine, gata să se arunce în muncă. Are destul timp să rescrie prelegerea, să-i mute pe Paul West şi romanul lui departe în fundal şi să lase doar teza la vedere, teza conform căreia scrisul ca atare, ca formă a spiritului aventurier al moralităţii, are potenţialul de a fi primejdios. Dar ce fel de prelegere va fi aceasta – o teză fără exemple?

E cineva pe care poate să-l pună în locul lui Paul West – bunăoară, Céline? Unul dintre romanele lui Céline, îi scapă titlul, flirtează cu sadismul, fascismul, antisemitismul. Au trecut ani de când l-a citit. Ar putea oare obţine un exemplar, de preferinţă în olandeză, să-l introducă pe Céline în text?

Dar Paul West nu e Céline, n-are nici în clin, nici în mânecă. Exact asta nu face West – nu flirtează cu sadismul; în plus, cartea lui aproape că nu îi pomeneşte pe evrei. Ororile pe care le înfăţişează sunt *sui generis*. Probabil acesta a fost pariul cu sine: să-şi ia drept subiecţi nişte ofiţeri de carieră germani, stângaci, nepotriviţi prin chiar codul după care au fost educaţi să comploteze şi să comită un asasinat, să spună povestea nereuşitei lor şi a urmărilor, de la început până la sfârşit, şi să te lase, spre surprinderea ta, copleşit de milă autentică, de groază autentică.

Cândva, ea ar fi spus: tot respectul faţă de un scriitor care se angajează să urmărească o asemenea poveste până în ungherele cele mai întunecate. Acum nu mai e sigură. Asta pare să se fi schimbat la ea. În orice caz, Céline nu e aşa, Céline nu se potriveşte aici.

Pe puntea unei bărci amarate pe partea cealaltă a canalului, în faţa ei, două cupluri şed la o masă, discută, beau bere. Biciclişti trec în sus şi-n jos. O după-amiază obişnuită a unei zile obişnuite în Olanda. După ce a călătorit mii de kilometri ca să se scalde în exact această varietate de obişnuit, trebuie să-i întoarcă spatele şi să se închidă în camera de hotel unde să se lupte cu un text pentru o conferinţă care va fi uitată după câteva zile? Şi care-ar fi scopul? Să nu-l pună într-o situaţie jenantă pe un om pe care nici măcar nu-l cunoaşte? În orânduirea mai largă a lucrurilor, ce înseamnă câteva clipe de stânjeneală? Nu ştie ce vârstă are Paul West – pe supracoperta cărţii lui nu e specificat acest lucru, fotografia ar putea fi făcută în urmă cu ani buni –, dar e sigură că nu e tânăr. E oare posibil ca nici el, nici ea, fiecare în felul său, să nu fie încă suficient de bătrân ca să nu se mai simtă jenat?

Când se întoarce la hotel, i se transmite să-l sune pe Henk Badings, de la Free University, cel cu care a corespondat.

A avut un zbor plăcut? o întreabă Badings. Hotelul e confortabil? Ar dori să i se alăture, împreună cu încă unul sau doi oaspeți, la masa de cină? Mulțumesc, răspunde ea, însă nu: preferă să se culce devreme. Tace un pic, apoi dă glas întrebării ei. Romancierul Paul West a sosit la Amsterdam? Da, vine răspunsul lui Badings: nu numai că a ajuns, dar e cazat la același hotel cu ea – ceea ce o bucură, nu-i așa?

Dacă avea nevoie de vreun imbold, ăsta a fost. Este inacceptabil ca Paul West să se pomenească găzduit în același loc cu o femeie care îl arată cu degetul în public, acuzându-l că ar fi o unealtă a lui Satana. Trebuie să-l scoată din prelegere, sau să se retragă ea cu totul, și cu asta, basta.

Stă toată noaptea și se luptă cu textul. Întâi încearcă să elimine numele lui West. *Un roman recent*, zice ea despre carte, *publicat în Germania*. Dar bineînțeles că nu merge așa. Chiar dacă reușește să-i păcălească pe cei mai mulți din public, West va ști că la el se referă.

Dar dacă încearcă să-și îmblânzească teza? Dacă sugerează că, reprezentând lucrăturile răului, scriitorul înfățișează, desigur *neintenționat*, răul ca ceva atractiv, și prin asta face mai mult rău decât bine? Ar mai atenua astfel lovitura? Taie primul paragraf de la pagina opt, prima dintre paginile problematice, apoi pe al doilea, apoi pe al treilea, începe să reformuleze pe margine, se uită disperată la harababură. De ce n-a făcut o copie, înainte să înceapă?

Tânărul de la recepție stă cu căștile la urechi, își leagănă umerii dintr-o parte în alta. Când o vede, sare în picioare.

— Un xerox, zice ea. Există vreun xerox pe care să-l pot folosi?

El ia teancul de foi din mâna ei, se uită la titlu. Hotelul găzduiește multe conferințe, probabil că recepționerul este obișnuit cu străinii distrați care-și rescriu conferințele în mijlocul nopții. Viețile stelelor pitice. Recoltele de grâne în

Bangladesh. Sufletul şi multiplele sale descompuneri morale. Totuna pentru el.

Ţinând în mână copia xerox, se apucă să atenueze textul, dar cu tot mai multă îndoială în suflet. Scriitorul, tras pe sfoară de Satana; ce prostie! Ineluctabil, se pune singură în poziţia cenzorului de modă veche. Şi în fond, ce rost are să umble cu mănuşi? Ca să împiedice un scandal mărunt? De unde vine reţinerea asta a ei de a nu jigni? În curând va muri. Ce va mai conta atunci că odată, cândva, a ciufulit penele unui străin, în Amsterdam?

Când avea nouăsprezece ani, îşi aminteşte ea, s-a lăsat agăţată pe podul Spenser Street, lângă faleza din Melbourne, pe atunci o zonă neamenajată. Un docher trecut de treizeci, frumos, o frumuseţe aspră, care zicea că se numeşte Tim sau Tom. Ea era studentă la arte, rebelă, revoltându-se în principal împotriva matricei care o formase: respectabilă, mic-burgheză, catolică. În ochii ei, în acele zile, numai clasa muncitoare şi valorile clasei muncitoare erau autentice.

Tim sau Tom a dus-o la un bar şi apoi la căminul unde locuia el. Până atunci, ea nu mai făcuse aşa ceva, să se culce cu un străin; în ultima clipă, a simţit că nu poate merge până la capăt. „Îmi pare rău", a zis ea. „Îmi pare sincer rău, putem să ne oprim?" Dar Tim sau Tom nici gând să audă. Când ea s-a opus, el a încercat s-o forţeze. Vreme îndelungată, în tăcere, gâfâind, ea l-a respins, împingându-l, zgâriindu-l. La început, el a luat-o ca pe o joacă. Apoi s-a săturat de asta, sau dorinţa lui a obosit, s-a transformat în altceva, şi s-a apucat s-o lovească serios. A ridicat-o de pe pat, a lovit-o cu pumnii în sâni, în pântec, a lovit-o îngrozitor cu cotul în obraz. După ce s-a plictisit s-o lovească, i-a sfâşiat hainele şi a încercat să le dea foc în coşul de hârtii. În pielea goală, ea s-a strecurat afară din cameră şi s-a ascuns în baia de pe palier. O oră mai târziu, când a fost

sigură că el adormise, s-a furişat înapoi şi a recuperat ce mai rămăsese din haine. Purtând zdrenţele pârlite ale rochiei şi nimic altceva, a făcut semn unui taxi să oprească. Timp de o săptămână, a stat mai întâi la o prietenă, apoi la alta, refuzând să lămurească ce anume i se întâmplase. Avea fractură de maxilar; a trebuit să i se pună sârme; îşi ducea zilele cu lapte şi suc de portocale, sorbite printr-un pai.

A fost prima ei confruntare cu răul. Îşi dăduse seama că nu era cu nimic mai puţin decât atât, răul, când furia bărbatului s-a domolit, luându-i locul o bucurie nedisimulată de a o lovi. Îi plăcea să-i producă durere, ea vedea asta; probabil că-i plăcea mai mult decât i-ar fi plăcut să facă sex. Poate că atunci când o agăţase, el nu ştiuse asta, dar o adusese în camera lui ca s-o lovească, nu să facă dragoste cu ea. Luptându-se cu el ca să-l respingă, ea crease o breşă prin care a ieşit la lumină răul din el, şi a ieşit sub forma bucuriei, provocată întâi de durerea ce i-o pricinuia ei („Îţi place, nu-i aşa?", şoptea el în timp ce-i răsucea sfârcurile. „Îţi place asta?"), apoi de distrugerea infantilă, răzbunătoare, a hainelor ei.

De ce i se întorc gândurile la acest episod de demult şi – cu adevărat – lipsit de importanţă? Răspunsul: pentru că nu l-a mărturisit nimănui, nu l-a folosit niciodată. În nici una dintre poveştile ei nu există vreun atac fizic din partea unui bărbat sau a unei femei, ca răzbunare pentru că a fost refuzat ori refuzată. Ceea ce s-a întâmplat în căminul acela îi aparţine ei şi numai ei, asta dacă nu cumva Tim sau Tom a supravieţuit până la adânci bătrâneţi senile, iar comitetul de observatori angelici a păstrat minuta faptelor din acea noapte. Timp de jumătate de secol, amintirea a rămas în ea ca un ou, un ou de piatră, unul care nu se va sparge niciodată, nu va aduce pe lume nici un vlăstar nou. Ei i se pare bună tăcerea asta a ei, îi face plăcere, o tăcere pe care speră s-o păstreze până în mormânt.

Oare lui West îi cere o reticență asemănătoare: o poveste despre un complot de asasinare, în care el să nu spună ce s-a întâmplat cu complotiștii când au căzut în mâinile dușmanilor lor? Cu siguranță că nu. Și atunci, exact ce vrea ea să spună acestei adunări de străini în – se uită la ceas – mai puțin de opt ore?

Încearcă să-și limpezească gândurile, se întoarce la începuturi. Ce a fost înlăuntrul ei, ce anume s-a revoltat împotriva lui West și a cărții sale, când ea a citit-o prima oară? Inițial, probabil faptul că autorul i-a readus la viață pe Hitler și pe nemernicii lui le-a dat o nouă putere asupra lumii. Perfect. Și ce e rău în asta? West este romancier, ca și ea; amândoi trăiesc de pe urma povestitului sau a repovestitului; și în poveștile lor, dacă acestea sunt bune, personajele, chiar și călăii, capătă o viață a lor proprie. Vasăzică, prin ce e ea mai bună decât West?

Răspunsul, atât cât își poate ea da seama, e că ea nu mai crede că povestitul este bun în sine, câtă vreme West, sau cel puțin așa cum era West când a scris cartea despre Stauffenberg, nu pare să-și pună această problemă. Dacă ea, așa cum e ea astăzi, ar trebui să aleagă între a spune o poveste și a face un bine, atunci ar prefera să facă un bine – așa crede ea. Despre West, crede că ar prefera să spună o poveste, deși probabil ar trebui să nu mai emită judecăți până nu-l aude pe el răspunzând cu propria lui gură.

Treaba asta cu povestitul seamănă cu multe lucruri. Unul dintre ele (zice ea într-unul dintre paragrafele pe care nu le-a tăiat încă) este o sticlă cu un duh în ea. Când povestitorul deschide sticla, duhul este eliberat în lume, și e al dracului de greu să-l bagi înapoi. Opinia ei, opinia ei revizuită, opinia ei în amurgul vieții: una peste alta, e mai bine ca duhul să rămână în sticlă.

Înțelepciunea similitudinii, înțelepciunea secolelor (ea preferă să gândească în similitudini, nu să tragă o concluzie

în urma unui raţionament) este aceea că nu spune nimic despre viaţa pe care o duce duhul închis în sticlă. Spune doar că lumii i-ar fi mai bine dacă duhul ar rămâne întemniţat.

Un duh sau un diavol. În timp ce ea ştie tot mai puţin ce poate să însemne credinţa în Dumnezeu, despre diavol nu are nici o îndoială. Diavolul este peste tot, sub pielea lucrurilor, căutând un drum spre lumină. Diavolul a intrat în docher în acea noapte pe Spenser Street, diavolul a intrat în călăul lui Hitler. Şi prin intermediul docherului, cu atât de multă vreme în urmă, a pătruns în ea; îl simte ghemuit înăuntru ca o pasăre, cu aripile strânse, aşteptând să-şi ia zborul. Prin călăul lui Hitler, un diavol a pătruns în Paul West, iar în cartea sa, West la rândul său a redat acelui diavol libertatea, i-a dat drumul în lume. Când a citit paginile întunecate, ea a simţit atingerea aripii pieloase a diavolului, parcă era săpun.

Îşi dă seama că sună foarte demodat. West va avea apărători cu miile. *Cum putem şti ororile naziştilor*, vor spune acei apărători, *dacă artiştilor noştri li se interzice să-i readucă la viaţă pentru noi? Paul West nu e diavol, ci erou: s-a aventurat în trecutul Europei, l-a învins pe Minotaur şi s-a întors să-şi spună povestea.*

Cum poate ea replica? Că ar fi fost mai bine dacă eroul nostru ar fi stat acasă, sau măcar să-şi fi păstrat explorările pentru sine? În vremuri în care artiştii strâng la piept puţinul ce le-a mai rămas din demnitatea lor, ce gratitudine le va aduce colegilor ei de breaslă acest gen de răspuns? *Ne-a lăsat baltă*, vor spune ei. *Elizabeth Costello s-a transformat în bătrâna Mamă Grundy.*[1]

Păcat că nu are cu ea *Orele foarte bogate ale Contelui von Stauffenberg.* Dacă s-ar mai putea uita la paginile acelea, să

1 Persoană cârcotaşă, flecară. (N. tr.)

le scaneze cu privirea, toate îndoielile i-ar dispărea, e sigură, paginile în care West îi dă călăului, măcelarului – i-a uitat numele, dar nu-i poate uita mâinile, aşa cum, fără îndoială, victimele lui au dus cu ei în eternitate amintirea acelor mâini ce-şi făceau de lucru în jurul grumazului fiecăruia – îi dă măcelarului o voce, permiţându-i să-şi împroaşte zeflemelile vulgare, mai rău decât vulgare, de nereprodus, asupra bătrânilor care tremurau şi pe care urma să-i omoare, zeflemeli despre cum trupurile lor îi vor trăda când vor da din picioare, vor dansa la capătul frânghiei. Este cumplit, cumplit dincolo de cuvinte; cumplit că un asemenea om a putut să existe, încă şi mai cumplit că a fost scos din mormânt, când noi credeam că e mort şi dus pentru totdeauna.

Obscen. Acesta e cuvântul, un cuvânt cu o etimologie contestată, pe care ea trebuie să-l ţină aproape, ca pe un talisman. Preferă să creadă că *obscen* înseamnă *în-afara-scenei.* Ca să ne salvăm umanitatea, anumite lucruri pe care poate vrem să le vedem (*poate vrem să le vedem pentru că suntem umani!*) trebuie să rămână *în-afara-scenei.* Paul West a scris o carte obscenă, a arătat ce nu ar trebui să fie arătat. Ăsta trebuie să fie firul prelegerii ei, când va fi în faţa mulţimii, să nu care cumva să se abată de la el.

Adoarme la masa de scris, complet îmbrăcată, cu capul pe braţe. La şapte sună alarma. Ameţită, epuizată, se aranjează la faţă cât poate de bine şi ia liftul mic şi caraghios, până jos în hol.

— Domnul West s-a cazat? îl întreabă ea pe tânărul de la recepţie, acelaşi tânăr.

— Domnul West... Da, domnul West este în camera 311.

Soarele se revarsă prin ferestrele sălii pentru micul dejun. Ea îşi ia o cafea şi un croasant, găseşte un loc lângă fereas-

tră, trece în revistă celelalte câteva păsări matinale. Oare individul scund și gras, cu ochelari, care citește ziarul, e West? Nu arată ca în fotografia de pe supracopertă, dar asta nu înseamnă nimic. Să se ducă la el și să-l întrebe? „Domnule West, bună ziua, eu sunt Elizabeth Costello și trebuie să fac o afirmație complicată, dacă sunteți amabil să mă ascultați. Se referă la dumneavoastră și la afacerile dumneavoastră cu diavolul." Cum s-ar simți ea dacă un străin i-ar face una ca asta în timp ce se află la micul dejun?

Se ridică, își croiește drum printre mese, alegând ruta lungă până la bufet. Ziarul pe care-l citește bărbatul este olandez, *Volkskrant*. Mătreață pe gulerul jachetei. El privește în sus, peste ochelari. Față banală, placidă. Ar putea fi oricine: comerciant de textile, profesor de sanscrită. Ar putea la fel de bine să fie Satana, într-una din deghizările lui. Ea ezită, merge mai departe.

Ziarul olandez, mătreața... Nu că Paul West n-ar putea citi în olandeză, nu că Paul West n-ar putea avea mătreață. Dar dacă ea urmează să se erijeze în expertă în rău, n-ar fi cazul să fie în stare să adulmece răul? Cum miroase răul? A sulf? A pucioasă? Zyklon B? Sau răul a devenit incolor și inodor, asemenea unei părți însemnate a lumii morale?

La opt treizeci, Badings vine să o ia. Împreună merg câteva străzi mai departe, până la teatrul unde urmează să aibă loc conferința. În sală, el îi arată un bărbat care șade singur în ultimul rând.

— Paul West, zice Badings. Vreți să vă fac cunoștință?

Nu e bărbatul pe care l-a văzut ea la micul dejun, dar seamănă la statură cu acela, chiar și la înfățișare.

— Poate mai târziu, murmură ea.

Badings își cere scuze, pleacă să se ocupe de organizare. Mai sunt douăzeci de minute până începe sesiunea. Ea traversează sala.

— Domnule West? zice ea cu voce cât mai plăcută.

Au trecut ani de când a folosit ultima oară așa-numitele tertipuri feminine, dar dacă tertipurile își fac treaba, le va folosi.

— Pot să vorbesc puțin cu dumneavoastră?

West, adevăratul West, ridică ochii de pe ceea ce citește, care pare să fie, culmea!, un fel de bandă desenată.

— Numele meu este Elizabeth Costello, zice ea și se așază lângă el. Nu-mi vine ușor, prin urmare o să trec direct la subiect. Prelegerea mea de astăzi cuprinde referințe la una dintre cărțile dumneavoastră, cartea despre von Stauffenberg. De fapt, prelegerea este în mare parte despre această carte și despre dumneavoastră ca autor al ei. Când am pregătit textul, nu mă așteptam să fiți la Amsterdam. Organizatorii nu m-au informat. Dar de ce s-o fi făcut? N-aveau idee despre ce intenționam să vorbesc.

Tace. West privește în depărtare, nu-i vine în ajutor.

— Aș putea, presupun, continuă ea (fără să știe ce va urma), aș putea să vă cer scuze în avans, să vă cer să nu luați comentariile mele personal. Dar ați putea să mă întrebați, pe deplin justificat, de ce insist să fac afirmații ce necesită scuze anticipate, de ce nu le tai pur și simplu din text. M-am gândit, să știți, să le tai. Am stat până târziu azi-noapte, după ce am auzit că urmează să fiți prezent, încercând să găsesc o cale să-mi tocesc puțin remarcile, să le fac mai puțin ofensive. M-am gândit chiar să mă retrag cu totul – pretinzând că sunt bolnavă. Ceea ce nu ar fi fost corect față de organizatori, nu credeți?

O deschidere, o oportunitate pentru el să vorbească. El își drege glasul, dar apoi nu spune nimic, continuând să privească în față, prezentându-i, ei, profilul său destul de atrăgător.

— Ceea ce spun, continuă ea, uitându-se la ceas (mai are zece minute, sala începe să se umple, trebuie să se arunce

cu capul înainte, nu mai are vreme de amabilităţi), ceea ce afirm eu este că trebuie să fim precauţi când vine vorba de orori ca acelea pe care le descrieţi în cartea dumneavoastră. Noi, scriitorii. Nu numai în beneficiul cititorilor noştri, dar şi în beneficiul nostru. Ne putem pune în primejdie prin ceea ce scriem, aşa îmi vine să cred. Pentru că dacă ceea ce scriem are puterea să ne facă mai buni ca oameni, atunci cu siguranţă are şi puterea să ne facă mai răi. Nu ştiu dacă sunteţi de acord.

Iarăşi o deschidere. Iarăşi, tenace, bărbatul păstrează tăcerea. Ce-i trece prin minte? Se întreabă ce caută el la adunarea asta în Olanda, ţara morilor de vânt şi a lalelelor, unde e pisălogit de o hoaşcă nebună şi se vede obligat să stea şi să suporte până la capăt, a doua oară, acelaşi bătut apa-n piuă? *Viaţa unui scriitor*, ar trebui ea să-i amintească, *nu este una uşoară.*

Un grup de tineri, studenţi probabil, se aşază în rândul din faţa lor. De ce nu răspunde West? Ea începe să se enerveze: îi vine să ridice vocea, să-i atragă luarea-aminte cu un deget noduros.

— Am fost impresionată de cartea dumneavoastră. Ceea ce înseamnă că m-a marcat ca un fier înroşit. Anumite pagini ardeau cu focurile iadului. Trebuie să ştiţi despre ce vorbesc. Specific: scena spânzurărilor. Mă îndoiesc că aş fi în stare să scriu eu însămi asemenea pagini. Cu alte cuvinte, aş fi în stare să le scriu, dar n-aş face-o, nu mi-aş permite s-o fac, nu mi-aş mai permite, nu aşa cum sunt eu acum. Nu cred că cineva poate să scape nevătămat, ca scriitor, din conjurarea unor asemenea scene. După părerea mea, a scrie în acest fel poate face rău. Asta intenţionez să spun în prelegerea mea. Arată dosarul verde în care e textul, ciocăneşte în el: Prin urmare, nu vă cer iertare, nici măcar indulgenţă, ci fac lucrul de bun-simţ de a vă informa, de a vă

avertiza asupra celor ce urmează să se întâmple. Pentru că (şi dintr-odată se simte mai puternică, mai sigură pe ea însăşi, mai pregătită să-şi exprime iritarea, chiar mânia, faţă de acest om care nu se osteneşte să riposteze), pentru că, la urma urmei, nu sunteţi copil, cu siguranţă aţi fost conştient de riscul pe care vi l-aţi asumat, trebuie să vă fi dat seama că puteau apărea consecinţe, impredictibile, iar acum, să vezi şi să nu crezi! – ea se ridică, strânge dosarul la piept, parcă pentru a se apăra de flăcările care dansează în jurul lui –, consecinţele sunt aici. Asta e tot. Vă mulţumesc că m-aţi ascultat, domnule West.

Badings, în faţa sălii, îi face discret semn cu mâna. E timpul.

Prima parte a prelegerii este rutină, acoperă terenul familiar: autor şi autoritate, pretenţiile unor poeţi de-a lungul secolelor de a fi dat glas unui adevăr mai înalt, un adevăr a cărui autoritate se găseşte în revelaţie, iar în epoca romantică, din întâmplare o perioadă de explorări geografice fără egal, revendicarea dreptului de a se aventura în locuri interzise, tabuizate.

— Ce mă voi întreba astăzi, continuă ea, este dacă artistul e cu adevărat exploratorul-erou, aşa cum pretinde a fi, dacă avem întotdeauna dreptate să aplaudăm când el iese din peşteră cu o spadă duhnitoare într-o mână şi capul monstrului în cealaltă. Pentru a-mi ilustra cazul, mă voi referi la un produs al imaginaţiei care a apărut acum câţiva ani, o carte importantă şi în multe feluri curajoasă, despre cea mai apropiată aproximare a monstrului din mit, pe care noi, în era noastră deziluzionată, am produs-o, şi mă refer la Adolf Hitler. E vorba de romanul lui Paul West, *Orele foarte bogate ale Contelui von Stauffenberg*, mai precis, capitolul explicit în care domnul West relatează executarea, în iulie 1944, a complotiştilor (cu excepţia lui von Stauffen-

berg, deja împuşcat de un ofiţer extrem de zelos, spre ciuda lui Hitler, care voia ca duşmanul lui să moară de o moarte lentă).

Dacă aceasta ar fi o prelegere obişnuită, v-aş citi, în acest moment, un paragraf sau două, pentru ca să simţiţi atmosfera acestei cărţi extraordinare. (Nu e un secret, apropo, că autorul ei se află printre noi. Daţi-mi voie să-i cer iertare domnului West pentru cutezanţa de a vorbi despre dânsul cu dânsul de faţă.) Ar trebui să vă citesc din aceste pagini teribile, dar nu o voi face, pentru că nu cred că vă va face bine – şi nici mie – să le auziţi. Chiar afirm (şi aici ajung la subiect) că nu cred că i-a făcut bine domnului West, să mă ierte că o spun, să scrie acele pagini.

Aceasta este teza mea astăzi: nu e bine să citim sau *să scriem* anumite lucruri. Altfel spus: iau în serios afirmaţia că artistul riscă foarte mult când se aventurează în teritorii interzise: concret, îşi riscă viaţa; poate riscă totul. Iau această afirmaţie în serios, pentru că iau în serios caracterul interzis al locurilor interzise. Pivniţa în care complotiştii din iulie 1944 au fost spânzuraţi este unul dintre aceste locuri interzise. Nu cred că trebuie să pătrundem în acea pivniţă, nici unul dintre noi. Nu cred că domnul West trebuie să intre acolo; şi dacă totuşi hotărăşte să o facă, nu cred că trebuie să-l urmăm. Dimpotrivă, cred că la intrarea în pivniţă ar trebui fixate bare, cu o placă de bronz memorială pe care să stea scris *Aici au murit...* şi o listă a celor ucişi, cu datele naşterii şi morţii, şi cu asta, basta.

Domnul West este scriitor sau, aşa cum se spunea pe vremuri, poet. Şi eu sunt poetă. N-am citit tot ce-a scris domnul West, dar am citit destul ca să ştiu că îşi tratează vocaţia cu seriozitate. Prin urmare, când îl citesc pe domnul West, o fac nu numai cu respect, ci şi cu simpatie.

Am citit cartea despre von Stauffenberg cu simpatie, chiar şi scenele execuţiei (trebuie să mă credeţi), în sensul în care

puteam să fiu eu în locul domnului West, ținând stiloul și scriind cuvintele. Cu fiecare cuvânt, cu fiecare pas, cu fiecare bătaie de inimă, îl însoțesc în întuneric. *Nimeni nu a fost aici înainte,* îl aud șoptind, așa că și eu șoptesc; respirațiile noastre sunt una. *Nimeni n-a fost în acest loc după bărbații care au murit și bărbatul care i-a omorât. A noastră este moartea ce va fi murită, a noastră mâna ce va lega nodul.* („Folosește funia asta", i-a poruncit Hitler acestui bărbat. „Spânzură-i. Vreau să simtă pe pielea lor cum e să mori." Iar bărbatul acesta, creatura lui, monstrul lui, s-a supus.)

Ce aroganță, să emiți pretenții asupra suferinței și morții nenorociților ălora! Ultimele lor ore le aparțin numai lor, nu sunt ale noastre ca să pătrundem în ele și să le luăm în posesie. Dacă nu vă place că spun asta despre un coleg, și dacă astfel relaxăm atmosfera, hai să pretindem că respectiva carte nu mai este a domnului West, ci a mea, devenită a mea prin nebunia lecturii mele. Orice subterfugiu trebuie să adoptăm, în numele lui Dumnezeu, să-l adoptăm odată și să trecem mai departe.

Mai sunt câteva pagini de citit, dar dintr-odată ea e prea indispusă ca să continue, sau îi lipsește curajul. O omilie: așa să se sfârșească. Moartea este o chestiune privată; artistul nu ar trebui să invadeze morțile altora. Nicidecum o poziție revoltătoare într-o lume în care de regulă răniților și muribunzilor li se vâră sub nas lentilele aparatelor de filmat.

Ea închide dosarul verde. Câteva aplauze răzlețe. Se uită la ceas. Încă cinci minute până la ora programată să se încheie sesiunea. I-a luat surprinzător de mult timp, socotind cât de puține a spus, de fapt. Se mai poate pune o întrebare, cel mult două, slavă Domnului. I se învârte capul. Speră ca nimeni să nu-i ceară să mai spună ceva despre Paul West, care – vede ea (punându-și ochelarii) – încă e la locul lui, în ultimul rând. (*Individ care înghite multe*, își zice ea și brusc îl privește cu mai multă simpatie.)

Un tip cu barbă neagră ridică mâna.

— De unde știți? întreabă el. De unde știți că domnul West – se pare că azi vorbim mult despre domnul West, sper ca domnul West să aibă dreptul la replică, ar fi interesant să-i auzim reacția (în public, zâmbete) – a fost afectat de ceea ce a scris? Sper că v-am înțeles corect: spuneți că, dacă ați fi scris dumneavoastră cartea asta despre von Stauffenberg și Hitler, ați fi fost infectată de răul nazist. Dar poate că asta înseamnă că dumneavoastră sunteți un vas fragil, cum se zice. Poate domnul West e făcut dintr-un material mai solid. Și poate că și noi, cititorii lui, suntem făcuți dintr-un material mai solid. Poate că am putea citi ceea ce scrie domnul West și am putea învăța din asta, și astfel am deveni mai puternici, nu mai slabi, mai hotărâți să nu lăsăm niciodată ca răul să se întoarcă. Vreți, vă rog, să comentați?

N-ar fi trebuit să vină, n-ar fi trebuit să accepte invitația, acum își dă bine seama de asta. Nu pentru că n-are nimic de spus despre rău, despre problema răului, despre problema etichetării răului drept problemă, nici măcar din pricina ghinionului ca West să fie de față. Ci pentru că s-a atins o limită, limita a ceea ce poate fi realizat cu un grup de indivizi moderni, echilibrați, bine informați, într-o sală curată, bine luminată, într-un oraș european bine întreținut, bine condus, în zorii secolului XXI.

— Nu cred că sunt un vas fragil, zice ea încet, vorbele ies una câte una, ca pietrele. Și nici domnul West, aș zice. Experiența pe care-o oferă scrisul sau cititul – azi, aici, ele sunt unul și același lucru, servind astfel demonstrației mele (dar chiar sunt unul și același lucru? – ea pare să-și piardă șirul, și de fapt care e șirul ei?) – scrisul adevărat, cititul adevărat, experiența deci, nu este una relativă, relativ la scriitor și la capacitățile acestuia, relativ la cititor (ea n-a mai dormit Dumnezeu știe de când, ceea ce a trecut drept somn

pe avion nu a fost somn). Când a scris acele capitole, domnul West a venit în contact cu ceva absolut. Răul absolut. Binecuvântarea și blestemul lui, aș zice eu. Citindu-l, contactul acela cu răul a trecut asupra mea. Ca un șoc. Ca electricitatea.

Ea se uită la Badings, care stă în culise. *Ajută-mă*, zice privirea ei. *Pune capăt poveștii ăsteia.*

— Nu e ceva ce poate fi demonstrat, continuă ea, întorcându-se încă o dată spre cel care a pus întrebarea. E ceva ce poate doar fi trăit. Totuși, vă recomand să nu faceți încercarea. Nu veți învăța nimic dintr-o asemenea experiență. Nu vă va face bine. Asta voiam să vă spun astăzi. Mulțumesc.

În timp ce publicul se ridică și iese din sală (e timpul pentru o cafea, ne-a ajuns femeia asta ciudată din Australia, taman de-acolo, ce știu ăia de-acolo despre rău?), ea încearcă să nu-l scape din ochi pe Paul West, în rândul din spate. Dacă e ceva adevărat în ceea ce a spus ea (însă se îndoiește profund, și e și disperată), dacă electricitatea răului a sărit într-adevăr de la Hitler la măcelarul lui Hitler, și de acolo la Paul West, cu siguranță West se va trăda prin vreun semn. Dar ea nu detectează nici un semn, nu de la distanța asta, nu vede decât un bărbat scund, îmbrăcat în negru, care se îndreaptă spre mașina de cafea.

Badings o prinde de cot.

— Foarte interesant, doamnă Costello, murmură el, îndeplinindu-și datoria de gazdă.

Ea își trage brațul, n-are chef de consolări. Cu capul în pământ, ca nu cumva să întâlnească vreo privire, își croiește drum spre toaleta femeilor, se închide într-o cabină.

Banalitatea răului. De aceea oare nu mai există nici un miros, nici o aură? Oare marii Luciferi ai lui Dante și Milton s-au retras pentru totdeauna, locul lor a fost luat de o haită de mici demoni prăfuiți, care ți se cocoață pe umăr

ca niște papagali, neemițând nici o lucire fioroasă, dimpotrivă, sug lumina în ei înșiși? Sau oare tot ceea ce a spus ea, toate arătările cu degetul și acuzațiile, n-au fost doar o perseverență în greșeală, ci demență, totală demență? La urma urmei, care este treaba romancierului, care este treaba ei proprie, de-o viață întreagă, alta decât aceea de a însufleți materia inertă? Ce a făcut Paul West, așa cum a scos în evidență tipul cu barbă, altceva decât să aducă la viață, să readucă la viață istoria celor petrecute în pivnița din Berlin? Ce a adus ea la Amsterdam ca să le înfățișeze acestor străini nedumeriți, în afara unei obsesii, o obsesie care e a ei și numai a ei, și pe care e limpede că ea nu o înțelege?

Obscen. Întoarce-te la cuvântul-talisman, ține-te strâns de el. Ține-te strâns de cuvânt, apoi caută experiența din spatele lui: aceasta a fost întotdeauna regula ei, pentru momentele în care simte că alunecă în abstracțiune. Care a fost experiența ei? Ce anume s-a întâmplat când ea a stat și a citit cartea blestemată, pe pajiște, în acea dimineață de sâmbătă? Ce anume a tulburat-o atât de mult, încât, un an mai târziu, încă scotocește după rădăcini? Își mai poate găsi drumul înapoi?

Știuse povestea complotiștilor din iulie încă dinainte de a începe lectura, știuse că, la numai câteva zile după atentatul la viața lui Hitler, au fost depistați aproape toți, judecați și executați. Știuse, în general, și că fuseseră uciși cu acea cruzime necruțătoare în care se specializaseră Hitler și acoliții lui. Prin urmare, nimic din carte n-a venit ca o surpriză.

Gândul i se întoarce la călău, care-i-o-fi-fost-numele. În zeflemelile lui la adresa oamenilor care urmau să moară de mâna lui, era un desfrâu, o energie *obscenă* care depășea sarcina ce-i fusese încredințată. De unde venea energia asta? În sinea ei, ea o considera satanică, dar poate că acum ar trebui să renunțe la acest cuvânt. Căci, într-un anumit sens,

energia venea de la West însuși. West a fost cel care a născocit zeflemelile (englezești, nu germane), și le-a pus în gura călăului. Potrivind vorbele după firea personajului: ce e satanic în asta? Și ea o face tot timpul.

Înapoi! Înapoi la Melbourne, la dimineața de sâmbătă, când a simțit – putea să jure – pala aripii lui Satana, pieloasă, fierbinte. A fost o amăgire? *Nu vreau să citesc asta*, își spunea; totuși, a continuat să citească, surescitată fără voia ei. *Diavolul mă ispitește*: ce scuză e asta?

Paul West și-a făcut doar datoria scriitoricească. În persoana călăului său, el îi deschidea ei ochii asupra depravării umane într-una din multiplele sale forme. În persoanele victimelor călăului, el îi amintea ei ce creaturi jalnice, divizate, tremurânde suntem cu toții. Și ce-i rău în asta?

Ce-a spus ea? *Nu vreau să citesc asta.* Dar ce drept a avut ea să refuze? Ce drept are ea să nu știe ceea ce, în toate sensurile cât se poate de limpezi, știa deja? Ce anume se opunea în ea, ce anume refuza paharul? Și de ce, totuși, ea a băut – a băut cu atâta nesaț, încât un an mai târziu încă se revoltă împotriva celui care i l-a dus la gură?

Dacă pe spatele acestei uși ar fi o oglindă în locul cârligului, dacă ar fi ca ea să-și scoată hainele, să îngenuncheze în fața oglinzii, ea, cu sânii care-i atârnă și coapsele noduroase, s-ar asemăna mult cu femeile din războiul european, din fotografiile acelea ce surprind mult prea mult intimitatea lor, priviri aruncate în iad, femei care îngenuncheau goale pe buza tranșeului unde, în următorul minut, următoarea secundă, se prăbușeau moarte sau muribunde, cu un glonț în creier, doar că majoritatea acelor femei nu erau atât de bătrâne ca ea, ci emaciate de malnutriție și spaimă. Ea se simte aproape de acele surori moarte și de bărbații care și-au găsit moartea în mâinile măcelarilor, bărbați suficient de bătrâni și de urâți ca să-i fie ei frați. Nu-i place să-și vadă

surorile şi fraţii umiliţi, în moduri în care e atât de uşor să-i umileşti pe bătrâni, făcându-i, bunăoară, să se dezbrace, luându-le protezele dentare, bătându-ţi joc de părţile lor intime. Dacă fraţii ei, în acea zi în Berlin, urmează să fie puşi în ştreang, dacă urmează să zvâcnească la capătul unei frânghii, feţele să li se congestioneze, limbile şi globii oculari să le iasă din cap, ea una nu vrea să vadă asta. Decenţa unei surori. Îmi întorc privirile de la aşa ceva.

Nu mă face să mă uit. Asta a fost rugămintea pe care i-a şoptit-o lui Paul West (numai că atunci nu-l cunoştea pe Paul West, el era doar un nume pe coperta unei cărţi). *Nu mă face să o parcurg pe toată!* Dar Paul West nu s-a îndurat. A făcut-o să citească, a *stârnit-o* să citească. Pentru asta ea nu-l va ierta uşor. Pentru asta l-a urmărit peste mări şi ţări, până în Olanda.

Ăsta e adevărul? E o explicaţie valabilă?

Însă şi ea face acelaşi lucru, sau l-a făcut. Înainte să-şi schimbe modul de-a gândi, nu avusese nici un scrupul să-i bage pe oameni cu nasul în ceea ce se întâmpla în abatoare, bunăoară. Dacă Satana nu dă năvală în abator şi nu-şi aruncă umbra aripilor peste dobitoacele care, cu nările deja pline de duhoarea morţii, sunt mânate în josul rampei spre omul cu puşcă şi cuţit, un om la fel de nemilos *şi de banal* (deşi ea a început să simtă că până şi acest cuvânt ar trebui retras, şi-a trăit traiul) ca omul lui Hitler (care, la urma urmei, şi-a învăţat meseria pe vite) – dacă Satana nu-şi face mendrele în abator, atunci unde e? Ea, întocmai ca Paul West, ştia cum să se joace cu vorbele până găsea cea mai bună formulă, aceea care urma să trimită un şoc electric pe coloana vertebrală a cititorului. *Şi noi, tot un fel de măcelari.*

Prin urmare, ce s-a întâmplat cu ea acum? Acum, dintr-odată, a devenit sclifosită. Brusc, nu-i mai place să se vadă în oglindă, pentru că o face să se gândească la moarte. Lucrurile urâte, ea preferă să le vadă împachetate şi ascunse

într-un sertar. O bătrână dând ceasul înapoi, înapoi la Melbourne cel irlandezo-catolic din copilăria ei. La asta se reduce totul?

Întoarce-te la experiență. Bătaia aripii de piele a lui Satana: ce anume a convins-o că a simțit aripa? Și câtă vreme va mai putea ocupa una din cele două cabine din acea toaletă strâmtă pentru femei, înainte ca vreo persoană bine intenționată să fie convinsă că ea a avut un atac și să cheme omul de serviciu să spargă încuietoarea?

Secolul XX al Domnului Dumnezeului nostru, secolul Satanei, s-a încheiat, s-a isprăvit. Secolul Satanei și în același timp al ei. Dacă, din întâmplare, a trecut cu chiu, cu vai de linia de sosire în noua epocă, cu siguranță nu se simte acasă în acest loc. În aceste vremuri nefamiliare, Satana încă își pipăie drumul, testează noi mașinațiuni, își amenajează noi refugii. Își cocoață cortul în locuri ciudate – bunăoară, în Paul West, un om bun, din câte știe ea, ori măcar un om cât poate fi de bun în calitatea lui de romancier, altfel spus, poate că nu e deloc bun, dar tinzând spre ce e bun, în fond, altfel de ce scrie? Se adăpostește și în femei. Ca fasciola sau limbricii: poți să trăiești și să mori fără habar că ai găzduit generații întregi. În al cui ficat, ale cui intestine se afla Satana în acea zi fatidică a anului trecut, când din nou, indubitabil, ea i-a simțit prezența: în ale lui West, sau în ale ei?

Bătrâni, frați, atârnând morți cu pantalonii în jurul gleznelor, executați. În Roma ar fi fost altfel. În Roma făceau spectacol din execuții, își duceau victimele printre mulțimi care urlau, până la locul craniilor, și le trăgeau în țeapă ori le jupuiau, ori le tăvăleau în smoală și le dădeau foc. Naziștii, prin comparație, meschini, mici, mitraliau oamenii pe câmp, îi gazau într-un buncăr, îi strangulau într-o pivniță. Prin urmare, ce era *prea mult* despre moartea pricinuită de naziști, care nu era *prea mult* la Roma, când toată strădania

Romei era aceea de a stoarce din moarte cât mai multă cruzime, cât mai multă durere cu putință? Doar pentru că pivnița aceea din Berlin este sordidă, amintind prea mult de ceea ce e real, ce e modern, încât depășește putința ei de a suporta?

Ca un zid de care ea se izbește din când în când. N-a vrut să citească, și totuși a citit; s-a comis asupra ei un act de violență, dar ea a colaborat la viol. *El m-a împins s-o fac*, spune ea, dar tot ea îi împinge pe alții s-o facă.

N-ar fi trebuit să vină niciodată. Conferințele sunt făcute pentru a schimba gânduri, cel puțin asta e ideea din spatele conferințelor. Nu poți schimba gânduri când nu știi ce gândești.

Un zgârmănat în ușă, o voce de copil:

— *Mammie, er zit een vrouw erin, ik kan haar schoenen zien!*

Repede, ea trage apa, descuie ușa, iese.

— Pardon, zice ea, evitând ochii mamei și ai fetiței.

Ce zicea copilul? *De ce stă atâta?* Dacă ar ști limba, ar putea s-o lămurească pe fetiță. *Pentru că, pe măsură ce îmbătrânești, îți trebuie tot mai mult timp. Pentru că uneori ai nevoie să fii singur. Pentru că există lucruri pe care nu le facem în public, nu le mai facem.*

Frații ei: i-au lăsat să meargă la veceu pentru ultima oară, ori s-au căcat pe ei, ca parte a pedepsei? Cel puțin peste asta Paul West a tras un văl, și pentru această mică milostenie, mulțumesc.

Nimeni care să-i spele ulterior. Treabă de femeie, din timpuri imemoriale. Nici o prezență feminină în chestia din pivniță. Acces interzis; numai pentru bărbați. Dar poate că, după ce s-a încheiat totul, când degetele trandafirii ale zorilor au atins cerurile răsăritene, au sosit femeile, neobositele femei de serviciu germane din Brecht, și s-au apucat să curețe

mizeria, să spele zidurile, să frece podeaua, să facă totul să strălucească de curățenie, ca să nu bănui niciodată, după ce vor fi terminat, cu ce jocuri s-au îndeletnicit băieții în timpul nopții. Nimeni n-ar fi bănuit, până a venit domnul West și a deschis din nou larg ușa.

E ora unsprezece. Sesiunea următoare, prelegerea următoare trebuie că a început deja. Are de ales. Fie se duce la hotel, se ascunde în camera ei și continuă să sufere; fie intră tiptil în sală, ocupă un loc în ultimul rând și face al doilea lucru pentru care a fost adusă la Amsterdam: ascultă ce au de zis alți oameni despre problema răului.

Ar trebui să existe o a treia alternativă, vreo modalitate de a încheia dimineața, dându-i formă și sens: o confruntare care să ducă la un cuvânt final. Ar trebui să existe un aranjament, bunăoară să se ciocnească de cineva pe coridor, poate chiar de Paul West însuși; ar trebui să se petreacă ceva între ei, ceva brusc precum trăsnetul, care să-i lumineze ei peisajul, chiar dacă apoi acesta se cufundă din nou în întuneric. Dar, din câte se pare, coridorul e pustiu.

7
Eros

L-a întâlnit pe Robert Duncan o singură dată, în 1963, curând după revenirea ei din Europa. Duncan şi încă un poet, mai puţin interesant, pe nume Philip Whalen, fuseseră aduşi într-un turneu de Serviciul de Informaţii al Statelor Unite: Războiul Rece era în curs, existau bani pentru propaganda culturală. Duncan şi Whalen au citit la Universitatea din Melbourne; după lectură, s-au dus cu toţii la un bar, cei doi poeţi şi tipul de la consulat, precum şi şase scriitori australieni de toate vârstele, inclusiv ea.

În acea seară, Duncan îşi citise *Poemul care începe cu un vers din Pindar*, un poem lung care o impresionase, o emoţionase. Era atrasă de Duncan, cu profilul lui roman, de o frumuseţe severă; nu ar fi deranjat-o să aibă o aventură cu el, iar în dispoziţia în care era în acele zile, nu ar fi deranjat-o nici dacă ar fi rămas însărcinată cu copilul lui, rodul iubirii, ca una dintre acele femei muritoare mitice însămânţate de un zeu trecător şi lăsate să crească progenituri semidivine.

Îşi aminteşte de Duncan pentru că într-o carte trimisă de un prieten american a dat peste o variantă a poveştii lui Eros şi Psyche, scrisă de o Susan Mitchell, pe care nu a citit-o până acum. De unde atâta interes printre poeţii americani faţă de Psyche? se întreabă ea. Găsesc ceva american în ea, în fata care, nesatisfăcută de extazurile oferite noapte

de noapte de cel care-i vizitează patul, trebuie să aprindă opaiţul, să dea la o parte întunericul, să-i vadă goliciunea? În neastâmpărul ei, în incapacitatea ei de a-l lăsa în pace, văd ceva din ei înşişi?

Ea însăşi e stăpânită de curiozitate privind relaţia dintre zei şi muritori, deşi n-a scris niciodată despre acest subiect, nici măcar în cartea ei despre Marion Bloom şi soţul ei Leopold, cel obsedat de zei. Ce o intrigă pe ea este nu atât metafizica, ci mecanica, elementele practice ale copulaţiei când între fiinţe e o prăpastie. Destul de rău să ai un lebădoi adult înfigându-şi labele împieliţate în spinarea ta, în timp ce el îşi face mendrele cu tine, sau un taur de o tonă lăsându-şi greutatea gemătoare pe tine; dar când zeul nu se sinchiseşte să-şi schimbe forma, ci îşi păstrează identitatea înfiorătoare, cum se acomodează trupul omenesc la explozia dorinţei lui?

Trebuie spus despre Susan Mitchell că ea nu se fereşte de asemenea întrebări. În poemul ei, Eros, care pare să-şi fi luat proporţii omeneşti pentru împrejurarea respectivă, zace pe pat întins pe spate, cu aripile atârnând de-o parte şi de alta, fata culcată pe el (aşa se presupune). Sămânţa zeilor părea să se reverse ca un potop (asta trebuie să fi fost şi experienţa Mariei din Nazareth, când s-a trezit din visul ei încă tremurând, cu spuma sfântului Duh continuând să-i curgă pe coapse). Când vine iubitul lui Psyche, aripile lui sunt ude până la os; sau poate că aripile picură sămânţă, poate că devin ele însele organe ale săvârşirii. Uneori, când el şi ea ajung amândoi la un apogeu, el se frânge asemenea unei păsări împuşcate în zbor (cuvintele lui Mitchell mai mult sau mai puţin). (*Şi ce-i cu fata*, vrea ea să o întrebe pe poetă, *dacă poţi spune ce a fost pentru el, de ce nu ne spui cum a fost pentru ea?*)

Ceea ce ar fi vrut ea de fapt să discute cu adevărat cu Robert Duncan, în acea seară la Melbourne, când el i-a in-

dicat cu atâta fermitate că indiferent ce-i oferea ea pe el nu-l interesa, nu erau fetele vizitate de zei, ci fenomenul mult mai rar al bărbaților îngăduiți de zeițe. Anchise, de pildă, iubitul Afroditei și tatăl lui Enea. S-ar fi putut crede că, după acel episod neprevăzut și de neuitat, petrecut în coliba lui de pe Muntele Ida, Anchise – un băietan chipeș, dacă e să dăm crezare *Imnului*, dar altfel doar un ciurdar – n-ar fi vrut să mai vorbească despre altceva oricui dispus să asculte: cum a futut el o zeiță, cea mai suculentă din tot grajdul, a futut-o cât a fost noaptea de lungă și a mai lăsat-o și borțoasă.

Bărbații și vorbele lor lascive. Ea nu-și face nici o iluzie despre felul în care ființele muritoare îi tratează pe zei, fie aceștia adevărați sau falși, străvechi sau moderni, care au ghinionul să le cadă în mâini. Se gândește la un film pe care l-a văzut cândva, care ar fi putut fi scris de Nathanael West, deși de fapt nu a fost: Jessica Lange, interpretând o zeiță hollywoodiană a sexului, suferă o cădere psihică și sfârșește în salonul modest al unui ospiciu, drogată, lobotomizată, legată de pat, în vreme ce sanitarii vând bilete pentru zece minute petrecute cu ea. *Vreau să fut o stea de cinema!*, gâfâie unul dintre clienți, aruncându-le dolari. În vocea acestuia, dedesubtul urât al idolatriei: maliția, resentimentul ucigător. Adu o nemuritoare pe pământ, arată-i ce este viața cu adevărat, reguleaz-o până o jupoi. *Na-ți! Na-ți!* O scenă pe care au scos-o din versiunea pentru televiziune, într-atât pune degetul pe rana Americii.

Dar în cazul lui Anchise, zeița, după ce s-a ridicat din patul lui, și-a avertizat destul de tranșant iubițelul să-și țină gura. Prin urmare, ce să-i rămână unui individ prudent altceva decât să se piardă, înainte de a adormi, în amintiri visătoare: ce senzații a avut carnea omenească cufundată în carne zeiască; sau când era într-o dispoziție mai sobră, mai

filozofică, să se întrebe: deoarece împletirea fizică a două ordine ale fiinţei, şi în special interacţiunea organelor omeneşti cu ce-o-fi-reprezentând organele în biologia zeilor, este strict vorbind imposibilă, atâta vreme cât legile naturii sunt cele care sunt, ce tip de fiinţă, ce hibrid de trup de sclav şi suflet de zeu trebuie să fi fost acela în care s-a transformat Afrodita cea iubitoare a hohotelor de râs, pe parcursul unei nopţi, pentru a se împreuna cu el? Unde era sufletul măreţ când el a luat în braţe trupul fără seamăn? Vârât în vreun compartiment dosnic, într-o glandă minusculă din scalp, bunăoară? Sau răspândit inofensiv prin întregul trup fizic, precum o luminiscenţă, o aură? Dar chiar dacă, de dragul bărbatului, sufletul zeiţei ar sta ascuns, cum ar putea el, atunci când l-au înlănţuit picioarele ei, să nu simtă focul poftei zeieşti – să nu-l simtă şi să nu fie pârjolit de el? De ce a fost nevoie să i se spună răspicat, a doua zi dimineaţa, ce se întâmplase cu adevărat („Capul ei a atins bârna acoperişului, chipul ei a strălucit cu o frumuseţe nemuritoare, *Trezeşte-te*, a zis ea, *priveşte-mă, arăt ca aceea care ţi-a bătut la uşă noaptea trecută?*"). Cum să se fi putut întâmpla ceva, în afară de cazul în care el, bărbatul, s-a aflat sub o vrajă de la început până la sfârşit, o vrajă ca un anestezic, pentru a acoperi realitatea înspăimântătoare că fecioara pe care el a dezbrăcat-o, a îmbrăţişat-o, ale cărei coapse le-a desfăcut, pe care a penetrat-o, era o nemuritoare, în afară de cazul în care el s-a aflat într-o transă menită a-l proteja de plăcerea insuportabilă a amorului zeiesc, permiţându-i doar senzaţiile mai estompate ale unui muritor? Şi totuşi, de ce o zeiţă, după ce şi-a ales un amant muritor, să-l fi pus sub o asemenea vrajă încât să nu fie el însuşi în timpul actului?

E de închipuit cum trebuie să fi fost pentru bietul şi uluitul Anchise pentru tot restul vieţii lui: un vârtej de întrebări, din care pe nici una n-ar îndrăzni s-o rostească în faţa

celorlalţi ciurdari, decât într-o formă cum nu se poate mai generală, de teamă să nu fie trăsnit într-o bună zi şi să cadă mort.

Numai că nu a fost aşa, cel puţin asta e părerea poeţilor. Dacă e să le dăm lor crezare, Anchise a dus o viaţă normală după aceea, o viaţă omenească remarcabilă, dar normală, până în ziua în care oraşul lui a fost incendiat de străini şi el a ajuns în exil. Dacă nu a uitat acea noapte vestitoare, nici nu s-a gândit prea mult la ea, sau nu aşa cum înţelegem noi acţiunea de a gândi.

Acesta e aspectul principal pe care ar fi dorit să-l discute cu Robert Duncan, el fiind expert în relaţii sexuale extraordinare, acest lucru pe care ea nu reuşeşte să-l înţeleagă despre greci, sau dacă Anchise şi fiul lui nu erau greci, ci troieni, străini, atunci despre greci şi troieni împreună, ca popoare est-mediteraneene arhaice şi subiecte ale procesului de creare a miturilor elene. Ea numeşte asta lipsa lor de forţă interioară. Anchise a avut cu o fiinţă divină o relaţie intimă, cât de intimă poate fi o asemenea relaţie. Nu e o experienţă comună. În întreaga mitologie creştină, lăsând la o parte Apocrifa, există doar un singur eveniment asemănător, şi în forma mai obişnuită, cu un zeu – destul de impersonal, de distant, trebuie spus – impregnând o muritoare. *Magnificat Dominum anima mea*, se ştie că a spus Maria după aceea, posibil o deformare a expresiei *Magnam me facit Dominus*. Cam atâta spune ea în Evanghelii, această fecioară fără egal, parcă amuţită pentru tot restul vieţii de ceea ce i s-a întâmplat. Nimeni din jurul ei nu are neruşinarea s-o întrebe: *Cum a fost, ce-ai simţit, cum ai suportat?* Dar cu siguranţă oamenilor le-a venit să întrebe, bunăoară prietenelor ei din Nazareth. *Cum a suportat?* or fi şoptit între ele. *Trebuie că a fost ca şi când eşti futută de o balenă. Trebuie că a fost ca şi când eşti futută de Leviatan*; roşind în timp ce

rosteau cuvântul, copilele acelea desculțe ale tribului lui Iuda, așa cum ea, Elizabeth Costello, aproape că se surprinde roșind și ea când scrie cuvintele pe hârtie. Obrăznicie printre țăranii din vremea Mariei; o adevărată indecență pentru cineva cu două milenii mai bătrân și mai înțelept.

Psyche, Anchise, Maria: trebuie să existe căi mai bune, mai puțin lascive, mai filozofice de a medita la toată relația zeu–om. Dar are ea timpul și echipamentul, ca să nu vorbească de înclinație, pentru a face astfel?

Forță interioară. Putem fi *una cu* o zeitate, suficient de profund pentru a înțelege, pentru a *deslușI cât de cât* ființa unei zeități? O întrebare pe care nimeni nu pare să și-o mai pună, cu excepția, într-o anumită măsură, a noii ei descoperiri, Susan Mitchell, care nici ea nu e filozoafă; o întrebare care s-a demodat pe parcursul vieții ei (își amintește când s-a întâmplat, își amintește ce surprinsă a fost), așa cum fusese în vogă cu puțin înainte să-și înceapă ea viața. Alte moduri de existență. Aceasta ar putea fi o formulare mai decentă. Există alte moduri de existență, în afara celui pe care îl numim omenesc, în care să putem pătrunde? Iar dacă nu există, ce spune asta despre noi și limitările noastre? Ea nu se pricepe la Kant, dar ei îi sună ca o întrebare de tip kantian. Dacă auzul nu o înșală, atunci forța interioară și-a început parcursul odată cu omul din Königsberg și l-a încheiat mai mult sau mai puțin cu Wittgenstein, distrugătorul vienez.

„Zeii există, scrie Friedrich Hölderlin, care și-a făcut propria lectură din Kant, dar își duc viața undeva sus, deasupra noastră, într-un alt tărâm, nefiind prea interesați, din câte se pare, dacă noi existăm sau nu." În vremuri de demult apuse, zeii aceia străbăteau pământul, se amestecau printre oameni. Dar nouă, oamenilor moderni, nu ne mai este dat să-i mai zărim, cu atât mai puțin să le îndurăm iubirea. „Venim prea târziu."

Pe măsură ce înaintează în vârstă, ea citeşte tot mai puţin, un fenomen destul de comun. Dar pentru Hölderlin întotdeauna are timp. *Hölderlin cu suflet mare*, aşa l-ar numi ea dacă ar fi grecoaică. Cu toate acestea, în privinţa a ceea ce spune Hölderlin despre zei, are îndoieli. Prea inocent, crede ea, prea dispus să creadă fără să cerceteze; nu-i atent suficient la vicleniile istoriei. Lucrurile sunt rareori ceea ce par a fi, ar dori ea să-i spună. Când suntem îmboldiţi să deplângem pierderea zeilor, e foarte posibil ca aţâţarea să vină de la zei. Zeii nu s-au retras: nu-şi pot permite aşa ceva.

Ciudat că omul care a pus degetul pe *apatheia* divină, incapacitatea zeilor de a simţi, din care pricină au nevoie de alţii care să simtă pentru ei, n-a văzut efectele acestei *apatheia* asupra vieţii lor erotice.

Iubire şi moarte. Zeii, nemuritorii, au fost inventatorii morţii şi stricăciunii; dar cu una sau două excepţii notabile, n-au avut curajul să-şi încerce invenţiile pe propria piele. De aceea sunt atât de curioşi în privinţa noastră, permanent scrutători. Spunem despre Psyche că e o fătucă prostuţă, care-şi bagă nasul unde nu-i fierbe oala, dar ce făcea un zeu în patul ei, puteţi să ne spuneţi? Sortindu-ne morţii, zeii ne-au dat un ascendent asupra lor. Dintre cele două categorii, zeii şi muritorii, noi suntem cei care trăim cu mai multă fervoare, simţim mai intens. De aceea noi nu putem fi scoşi din capetele lor, ei nu pot merge mai departe fără noi, ne urmăresc fără încetare, ne spionează. În sfârşit, de aceea nu interzic sexul cu noi, ci doar fac reguli despre unde, sub ce formă şi cât de des. Inventatorii morţii, inventatori şi ai turismului sexual. În extazurile sexuale ale muritorilor, *frisonul* morţii, contorsionările ei, relaxările ei: vorbesc despre asta la nesfârşit după ce-au băut prea mult – cu cine au experimentat treaba asta prima oară, ce senzaţie au avut. Şi-ar dori să aibă acea cutremurare mică în repertoriul lor erotic,

ca o mirodenie adăugată acuplărilor dintre ei. Dar prețul este unul pe care nu sunt pregătiți să-l plătească. Moartea, anihilarea: și dacă nu există înviere? se întreabă ei temători.

Îi considerăm omniscienți pe acești zei, dar adevărul e că ei știu foarte puține, și aceasta la un mod foarte general. Nici o știință de carte care să fie numai a lor, nici vreo filozofie în sensul propriu al cuvântului. Cosmologia lor este un amestec de locuri comune. Singura lor experiență, în zborul cosmic, singura lor știință născocită acasă, antropologia. Se specializează în omenire, dat fiind ceea ce avem noi și le lipsește lor; ne studiază pentru că sunt invidioși.

Cât despre noi, oare bănuiesc ei (ce ironie!) că ceea ce face îmbrățișarea noastră atât de intensă, de imposibil de uitat, este privirea de o clipă pe care ne-o oferă ei într-o viață închipuită de noi a fi a lor, o viață numită de noi *ce e dincolo* (limba noastră neavând cuvânt pentru ea)? *Nu îmi place lumea cealaltă*, îi scrie Martha Clifford lui Leopold Bloom, prietenul ei prin corespondență, dar minte: de ce ar scrie, dacă n-ar vrea să fie transportată într-o altă lume de un iubit demon?

Între timp, Leopold se plimbă prin Biblioteca Publică din Dublin, trăgând cu ochiul, când nimeni nu se uită, între picioarele statuilor de zeițe. Dacă Apollo are o sulă și coaie de marmură, oare Artemis, se întreabă el, are un orificiu pe măsură? Lui îi place să spună că îl preocupă investigațiile în estetică: până unde se întinde datoria artistului față de natură? Dar ceea ce vrea el să știe cu adevărat, dacă ar avea cuvinte să exprime acest lucru, este dacă e posibilă copulația cu divinul.

Iar ea însăși? Cât a învățat ea despre zei în hoinărelile ei prin Dublin cu omul acela iremediabil de banal? Aproape ca și când e căsătorită cu el. Elizabeth Bloom, soția lui de-a doua, fantomatică.

Ceea ce știe ea sigur despre zei este că trag cu ochiul la noi tot timpul, chiar și între picioarele noastre, cum nu se poate mai curioși, cum nu se poate mai invidioși. Uneori, merg până acolo că zgâlțâie cușca noastră terestră. Dar cât de adânc, se întreabă ea astăzi, merge curiozitatea aceea cu adevărat? În afară de harurile noastre erotice, au și alte curiozități în ceea ce ne privește pe noi, specimenele lor antropologice, tot atât de mult pe cât suntem noi, la rândul nostru, interesați de cimpanzei, sau păsări, sau muște? În ciuda unor dovezi în sens contrar, ei i-ar plăcea să creadă că e ca în cazul cimpanzeilor. I-a plăcea să creadă că zeii admiră, chiar dacă fără tragere de inimă, energia noastră, nesfârșita ingeniozitate cu care încercăm să ne eludăm soarta. *Creaturi fascinante,* i-ar plăcea ei să creadă că își spun între ei, la o cupă de ambrozie; *atât de asemănătoare nouă în multe privințe; ochii lor, în special, atât de expresivi; ce păcat că le lipsește acel* je ne sais quoi *fără de care nu pot să se înalțe ca să se așeze lângă noi!*

Dar poate că ea greșește în privința interesului lor față de noi. Mai corect, poate că a avut dreptate cândva, dar acum greșește. În zilele ei de glorie, îi place să creadă, i-ar fi putut da însuși înaripatului Eros motive să viziteze pământul. Nu pentru că era o frumusețe, ci pentru că tânjea după atingerea zeului, tânjea până la durere; pentru că în aleanurile ei, atât de neîmplinite și prin urmare atât de caraghioase când se lăsa dusă de ele, ar fi putut să promită gustul adevărat a ceea le lipsea acasă, în Olimp. Dar acum totul pare să se fi schimbat. Unde mai găsești azi în lume asemenea doruri nemuritoare cum au fost ale ei? Nu în rubricile de matrimoniale, cu siguranță. „Doamnă/domnișoară albă singură, 1,60 m, treizeci și, brunetă, pasionată de astrologie, plimbări cu bicicleta, caută domn alb singur, 35-45, pentru

prietenie, amuzament, aventură." Nicăieri: „Doamnă albă, divorțată, 1,60 m, șaizeci și, grăbind spre moarte cu moartea grăbind în întâmpinarea ei, caută zeu, nemuritor, formă pământească imaterială, în scopuri imposibil de exprimat în cuvinte." Redactorii s-ar încrunta. Dorințe indecente, ar spune ei și ar arunca-o în același coș cu pederaștii.

Nu-i mai invocăm pe zei pentru că nu mai credem în ei. Ea urăște frazele care depind de *pentru că*. Fălcile capcanei se închid brusc, dar șoarecele a scăpat, ca de fiecare dată. Cât de irelevant! Nu e în chestie! Mai rău ca Hölderlin! Cui îi pasă de ce credem noi? Singura întrebare este dacă zeii vor continua să creadă în noi, dacă putem ține vie ultima licărire a focului care obișnuia să ardă în ei. „Prietenie, amuzament, aventură": ce apel e ăsta către un zeu? De unde vin ei, au distracție cu duiumul. Și frumusețe din plin.

Ciudat cum, pe măsură ce dorința își slăbește strânsoarea pe trupul ei, ea vede tot mai clar un univers condus de dorință. *Nu l-ați citit pe Newton?* i-ar plăcea ei să-i întrebe pe cei de la agenția matrimonială (i-ar plăcea să-l întrebe și pe Nietzsche, dacă ar putea să ia legătura cu el). *Dorința se manifestă în ambele sensuri: A îl atrage pe B, deoarece B îl atrage pe A și viceversa: așa ajungi să construiești un univers.* Sau dacă *dorința* este încă un cuvânt prea vulgar, atunci ce ziceți de *apetență*? Apetență și șansă: un duo puternic, mai mult decât suficient de puternic să construiești pe el o cosmologie, de la atomi și de la lucruşoarele cu nume aiuristice care compun atomii până la Alpha Centauri și Casiopeea, și la marele întuneric în infinitatea de dincolo. Zeii și noi înșine, învolburați fără scăpare de vânturile hazardului, și-n același timp atrași unii spre ceilalți, nu numai spre B și C și D, ci spre X și Y și Z, și chiar și spre Omega. Nu mai puțin și nu în cel de pe urmă rând, este chemat de iubire.

O viziune, o deschidere, așa cum cerurile sunt deschise de un curcubeu când ploaia încetează să mai cadă. E suficient, pentru cei în vârstă, să aibă asemenea viziuni din când în când, aceste curcubeie, drept mângâiere, înainte ca ploaia să înceapă din nou să cadă? Trebuie să-ți scârțâie încheieturile prea tare ca să te alături dansului, înainte să vezi modelul?

8
La poartă

E o după-amiază fierbinte. Piaţeta e plină de vizitatori. Puţini aruncă o privire femeii cu păr alb care, ţinând valiza în mână, coboară din autobuz. Poartă o rochie de bumbac albastru; gâtul, bătut de soare îi este ars, brobonit cu sudoare.

Prin dreptul meselor de pe trotuar, prin dreptul tinerilor, cu roţile valizei zuruind pe pietrele pavajului, femeia îşi croieşte drum până la poarta unde un om în uniformă stă de gardă, apatic, sprijinit în puşca pe care o ţine cu patul în jos, în faţa lui.

— Asta e poarta? întreabă ea.

Pe sub casca ţuguiată, el clipeşte o dată, a confirmare.

— Pot să trec?

Cu o mişcare a ochilor, el indică ghereta dintr-o latură.

Ghereta, înjghebată din tăblii de lemn prefabricate, este înăbuşitor de caldă. Înăuntru, în spatele unei mese mici făcute dintr-o scândură sprijinită pe două suporturi, şade un om îmbrăcat doar în cămaşă, care scrie. Un ventilator electric minuscul îi suflă un curent de aer în faţă.

— Scuzaţi, zice ea.

El nu-i acordă nici o atenţie.

— Scuzaţi. Poate să-mi deschidă cineva poarta?

El tocmai completează un formular. Fără să se oprească din scris, spune:

— Întâi trebuie să faceţi o declaraţie.

— Să fac o declarație? Cui? Dumneavoastră?

Cu mâna stângă, el împinge o foaie de hârtie spre ea. Ea lasă valiza deoparte, ia hârtia. E goală.

— Înainte să trec, trebuie să fac o declarație, repetă ea. O declarație despre ce?

— Credință. Ce credeți.

— Ce cred. Asta e tot? Nu o declarație de crez religios? Dacă nu cred? Dacă nu am nici o credință? Dacă sunt o persoană care nu crede în nimic?

Bărbatul ridică din umeri. Pentru prima oară se uită direct la ea.

— Toți credem. Nu suntem viței. Pentru fiecare există ceva în care crede. Scrieți acolo ce credeți. Formulați o declarație.

Ea nu are nici o îndoială unde se află, cine este. E o petiționară în fața porții. Călătoria care a adus-o aici, în această țară, în acest oraș, care a părut să ajungă la capăt când s-a oprit autobuzul și s-a deschis ușa spre piața aglomerată, nu s-a sfârșit câtuși de puțin. Acum începe o încercare de un cu totul alt gen. I se cere un act, o afirmație impusă dar nedefinită, înainte ca ea să fie socotită în regulă și să i se permită să treacă. Dar acesta e cel care o va judeca, acest ins roșcovan, solid, pe a cărui uniformă destul de nedefinită (militară?, de gardă civilă?) ea nu detectează nici un însemn al gradului, însă asupra căruia ventilatorul, nerotindu-se nici la dreapta, nici la stânga, revarsă o răcoare pe care ea și-ar dori-o să fie revărsată asupra ei înseși?

— Sunt scriitoare, zice ea. Probabil că nu ați auzit de mine aici, dar scriu, sau am scris, sub numele de Elizabeth Costello. Profesia mea nu este aceea de a crede, ci doar de a scrie. Nu-i treaba mea. Eu fac imitații, după cum ar fi spus Aristotel.

Tace, apoi rostește următoarea frază, cea care va stabili dacă acesta e judecătorul, cel îndrituit să o judece pe ea,

sau, dimpotrivă, doar primul dintr-un lung şir care duce la cine ştie ce funcţionar fără trăsături, în cine ştie ce cancelarie, în cine ştie ce castel.

— Pot să fac o imitaţie de credinţă, dacă doriţi. Va fi suficient pentru scopul dumneavoastră?

Răspunsul lui are o notă de impacienţă, ca şi când aceasta ar fi o ofertă care i s-a mai făcut de multe ori înainte.

— Scrieţi declaraţia după cum v-am cerut, zice el. Aduceţi-o înapoi când e gata.

— Prea bine, o să fac întocmai. La ce oră terminaţi programul?

— Sunt mereu aici, răspunde el.

De unde ea înţelege că acest oraş în care se găseşte, unde paznicul porţii nu doarme niciodată, iar oamenii din cafenele par să nu aibă unde merge, nici o obligaţie alta decât să umple văzduhul cu pălăvrăgeala lor, nu este mai real decât ea; nici mai mult, dar poate nici mai puţin.

Aşezată la una dintre mesele de pe trotuar, ea compune iute ceea ce urmează să fie declaraţia ei. *Sunt scriitoare, o negustătoare de ficţiune*, spune în declaraţie. *Nutresc credinţe doar provizoriu: credinţele fixe mi-ar sta în drum. Îmi schimb credinţele după cum îmi schimb spaţiul de locuit sau îmbrăcămintea, în funcţie de nevoi. Pe acest temei – profesional, vocaţional – solicit să fiu scutită de la o regulă de care aud acum pentru prima oară, anume că fiecare petiţionar la poartă trebuie să aibă una sau mai multe credinţe.*

Îşi duce declaraţia la ghereta paznicului. După cum se aştepta întru câtva, declaraţia este respinsă. Insul de la masă nu înmânează declaraţia unei autorităţi mai înalte, se pare că nu merită efortul, pur şi simplu clatină din cap, lasă foaia să cadă pe podea şi împinge o foaie curată spre ea.

— Ce credeţi, zice el.

Ea se întoarce la scaunul de pe trotuar. O să devin o instituţie, se întreabă ea: bătrâna care zice că e o scriitoare

scutită de lege? Femeia care, cu valiza ei neagră mereu lângă ea (conținând ce? – nici nu-și mai amintește), scrie apeluri, unul după altul după altul, pe care le pune în fața insului din ghereta paznicului și pe care insul din ghereta paznicului le împinge departe, ca nefiind suficient de bune, nefiind ceea ce se cere înainte să poți trece mai departe?

— Pot măcar să arunc o privire înăuntru? întreabă ea la a doua încercare. Să arunc o privire la ce se află de cealaltă parte? Să văd dacă merită efortul ăsta.

Bărbatul se ridică greoi de la birou. Nu-i la fel de în vârstă ca ea, dar nici tânăr nu-i. Poartă cizme de călărie; pantalonii albaștri de serj au câte o fâșie roșie de-a lungul fiecărei laturi. Cât de cald trebuie să-i fie! se gândește ea. Și cât de frig, iarna! Nu-i o slujbă comodă, să stai de pază la poartă.

El o duce prin fața soldatului care se sprijină în pușcă și se opresc în fața porții, masivă cât să țină piept unei armate. Dintr-o pungă agățată la curea scoate o cheie lungă aproape cât antebrațul lui. Acesta va fi momentul în care el îi va spune că poarta este pentru ea și numai pentru ea, și, în plus, ei nu îi este sortit să treacă dincolo? Ar trebui oare să-i amintească, să-l informeze, că ea știe cum stă treaba?

Cheia se răsucește de două ori.

— Poftim, convingeți-vă, zice omul.

Ea își lipește ochiul de crăpătură. Un milimetru, doi milimetri, atât deschide el ușa, apoi o împinge la loc.

— Ați văzut, zice. Raportul va consemna asta.

Și ce-a văzut? În ciuda necredinței ei, se așteptase ca ceea ce se afla dincolo de poarta făcută din lemn de tec și alamă, dar fără îndoială și din țesătura alegoriei, să depășească orice închipuire: o lumină atât de orbitoare, încât va năuci simțurile pământești. Dar lumina nu este câtuși de puțin inimaginabilă. Este doar strălucitoare, poate mai strălucitoare

decât diferitele tipuri de lumini pe care le-a văzut ea până acum, dar nu de un alt ordin, nicidecum mai strălucitoare decât, să zicem, un bliț alimentat la nesfârșit.

Bărbatul o bate ușor pe braț. Un gest surprinzător venind din partea lui, surprinzător de personal. Ca unul dintre torționarii aceia, se gândește ea, care pretind că nu-ți vor răul, își fac doar meseria lor tristă.

— Acum ați văzut, zice el. Acum o să vă străduiți mai mult.

La cafenea, ea comandă ceva de băut, vorbind în italiană – limba potrivită, își spune ea, pentru un asemenea oraș de operă bufă – și plătește cu bancnote pe care le găsește în portmoneu și pe care nu-și amintește cum le-a obținut în vreun fel. De fapt, mai degrabă seamănă cu banii de jucărie: pe o față, o celebritate bărboasă de secol XIX, pe fața cealaltă, valoarea bancnotei, 5, 10, 25, 100, în nuanțe de verde și rozalb. Cinci, ce? Zece, ce? Dar chelnerul acceptă bancnotele: înseamnă că or fi bune.

Indiferent ce sunt banii ăștia, ea nu are mulți: patru sute de unități. O băutură costă cinci, cu bacșiș cu tot. Ce se întâmplă când rămâi fără bani? Există vreo administrație publică la care să te duci cu miloaga?

Îi pune această întrebare paznicului porții.

— Dacă îmi refuzați tot timpul declarațiile, va trebui să mă cazez cu dumneavoastră, în gheretă, zice ea. Nu-mi permit să stau la hotel.

E o glumă, vrea doar să-l întărâte nițel pe individul ăsta neînduplecat.

— Pentru petiționarii de cursă lungă, răspunde el, există un dormitor comun. Cu bucătărie și facilități pentru ablușiune. Au fost prevăzute toate necesitățile.

— Bucătărie sau cantină? întreabă ea.

El nu reacţionează. E limpede că nu sunt obişnuiţi cu glumele în locul ăsta.

Dormitorul este o încăpere fără ferestre, lungă, joasă. Un singur bec fără abajur luminează culoarul central. De-o parte şi de alta, priciuri, în perechi, încropite din deşeuri de lemn, vopsite în ruginiu-închis, o culoare pe care ea o asociază cu vagoanele de marfă. De fapt, uitându-se mai bine, încă poate discerne semne matriţate: 100377/3 CJG, 282-2290?0 CXX... Majoritatea priciurilor au saltele: paie vârâte în saci de pânză groasă, care, în căldura înăbuşitoare, emană un miros de grăsime şi sudoare veche.

Ar putea fi în oricare dintre gulaguri, se gândeşte ea. Ar putea fi în oricare lagăr al celui de-al Treilea Reich.

Totul compus din clişee, nici o fărâmă de originalitate.

— Ce-i locul ăsta? o întreabă pe femeia care a adus-o aici.

N-ar fi fost nevoie să întrebe. Înainte să primească răspunsul, ştie care e:

— E locul unde aştepţi.

Femeia – ea ezită să-i spună *Kapo*, nu încă – este ea însăşi un clişeu: o ţărancă butucănoasă, într-o cămaşă lungă, cenuşie, fără formă, cu năframă, sandale, şosete de lână albastre. Privirea însă e cumpănită, inteligentă. Pe ea o încearcă sentimentul că a mai văzut-o pe femeie sau o sosie de-a ei, ori o fotografie.

— Pot să-mi aleg priciul? întreabă ea. Ori este vreunul care mi-a fost alocat?

— Alege, zice femeia.

Chipul acesteia este de nepătruns.

Cu un oftat, alege, îşi ridică valiza, deschide fermoarul.

Timpul trece chiar şi în acest oraş. Soseşte ziua, ziua ei. Se găseşte în faţa unei mese înalte, într-o încăpere goală. Pe

masă, un rând de nouă microfoane. Pe peretele din spatele mesei, o stemă din stuc: două sulițe încrucișate și ceva ce seamănă cu un emu, dar probabil că intenția a fost să înfățișeze o pasăre mai nobilă, purtând o cunună de lauri în cioc.

Un ins – un aprod, după părerea ei – îi aduce un scaun și îi face semn că poate să se așeze. Ea se așază, așteaptă. Ferestrele sunt închise toate, înăuntru e înăbușitor. Ea îi face semn aprodului, mimează gestul de a bea. Acesta pretinde că nu vede.

Se deschide o ușă, unul după altul intră judecătorii, judecătorii ei, cei care o vor judeca. Ea se așteaptă pe jumătate ca pe sub robele negre să fie creaturi imaginate de Grandville[1]: un crocodil, un măgar, un corb, un car. Dar nu, sunt de aceeași specie cu ea. Chiar și chipurile lor sunt omenești. Bărbați, toți; bărbați și bătrâni.

Nu are nevoie de indicația aprodului (acum în spatele ei), se ridică singură în picioare. I se va cere să dea o reprezentare; speră doar să nu-și rateze replicile.

Judecătorul din mijloc o salută cu o ușoară înclinare a capului; ea îi răspunde în același fel.

— Sunteți...? zice el.

— Elizabeth Costello.

— Da. Petiționara.

— Sau imploratoarea, dacă așa îmi sporesc șansele.

— Și e prima dumneavoastră audiere?

— Da.

— Și doriți...?

— Să trec de poartă. Să trec de partea cealaltă a ei. Să trec la ceea ce urmează.

— Da. După cum cu siguranță ați aflat până acum, se pune problema credinței. Aveți vreo declarație de făcut?

---

1 Jean Ignace Isidore Gérard alias J.J. Grandville, caricaturist francez. (N. tr.)

— Am o declarație, revizuită, mult revizuită, răs-răsrevizuită. Revizuită până la limitele puterilor mele, îndrăznesc să spun. Nu cred că mai găsesc resurse în mine să o mai revizuiesc. Cred că aveți o copie.

— Avem. Revizuită până la limite, ziceți. Unii dintre noi ar spune că întotdeauna mai e loc de o revizuire. Să vedem. Vreți, vă rog, să vă citiți declarația?

Ea citește:

„Sunt scriitoare. Poate considerați că ar trebui să spun: am fost scriitoare. Dar sunt sau am fost scriitoare, dat fiind ceea ce sunt sau am fost. N-am încetat să fiu ceea ce sunt. Încă. Sau așa am eu impresia.

Sunt scriitoare și ceea ce scriu e ceea ce aud. Sunt o secretară a invizibilului, una dintre multele secretare și mulții secretari de-a lungul veacurilor. Asta e chemarea mea: secretară după dictare. Rolul meu nu este de a interoga, de a judeca ceea ce mi se dă. Eu pur și simplu notez cuvintele și apoi le încerc, încerc să văd cum sună, să fiu sigură că am auzit bine.

Secretară a invizibilului: nu este expresia mea, mă grăbesc să spun. O împrumut de la un secretar de un ordin mai înalt, Czesław Miłosz, un poet, poate vă este cunoscut, căruia i-a fost dictată cu ani în urmă".

Ea se oprește. Aici se așteaptă să fie întreruptă. *Dictată de cine?* se așteaptă s-o întrebe ei. Iar ea are răspunsul pregătit: *De puteri mai presus de noi.* Dar nu o întrerupe nimeni, nu i se pune nici o întrebare. Purtătorul lor de cuvânt își flutură creionul spre ea.

— Continuați.

„Înainte să pot trece, mi se cere să-mi declar credințele", citește ea. „Răspund: un secretar bun nu trebuie să aibă credințe. E incompatibil cu funcția. Un secretar trebuie doar să fie pregătit, să aștepte chemarea.

În munca mea, o credință este o împotrivire, un obstacol. Încerc să mă golesc de împotriviri."

— Fără credințe, nu suntem oameni.

Vocea vine din extrema stângă, de la cel pe care ea l-a botezat în sinea ei Grimalkin[1], un omuleț zbârcit, atât de scund încât bărbia lui abia se ridică deasupra tăbliei. De fapt, fiecare dintre ei are o trăsătură tulburător de comică. *Excesiv de literar*, își zice ea. *O instanță judecătorească în viziunea unui caricaturist.*

— Fără credințe nu suntem oameni, repetă el. Ce spuneți despre asta, Elizabeth Costello?

Ea oftează.

— Bineînțeles, domnilor, nu susțin că sunt lipsită de orice credință. Am ceea ce consider a fi opinii și prejudecăți, care nu se deosebesc, în felul lor, de ceea ce se numesc îndeobște credințe. Când susțin că sunt o secretară liberă de orice credință, mă refer la ființa mea ideală, o ființă capabilă să țină opiniile și prejudecățile la distanță, atâta vreme cât cuvântul, pe care ea are îndatorirea să-l călăuzească, trece prin ea.

— Capacitate negativă, zice omulețul. La capacitatea negativă vă gândiți, asta afirmați că posedați?

— Da, dacă doriți. Altfel formulat, am credințe, dar nu cred în ele. Nu sunt suficient de importante ca să cred în ele. Inima mea nu e acolo. Nici inima și nici sentimentul datoriei.

Omulețul își țuguie buzele. Vecinul lui se răsucește și-l privește (ea e în stare să jure că aude foșnetul penelor).

— Și ce efect credeți că are – la lipsa de credință mă refer – asupra naturii dumneavoastră omenești? întreabă omulețul.

---

1 *Grimalkin* – pisică bătrână sau foarte rea. Posibilă sursă a termenului: romanul *Beware the Cat* (1570) de William Baldwin. (N. tr.)

— Asupra naturii mele omeneşti? Există vreo consecinţă? Ceea ce ofer celor care mă citesc, modul în care contribui eu la natura lor umană, cântăreşte mai greu, aşa sper, decât propria mea goliciune în această privinţă.

— Vreţi să ziceţi, propriul dumneavoastră cinism.

Cinism. Nu-i un cuvânt care să-i placă, dar în această împrejurare este pregătită să-l accepte. Dacă are noroc, va fi ultima ocazie. Dacă are noroc, nu va mai fi obligată să se expună autoapărării şi pompozităţilor aferente.

— În privinţa mea, da, poate că sunt cinică, în sens tehnic. Nu-mi pot permite să mă iau pe mine, sau să-mi iau motivele prea în serios. Dar în privinţa altor persoane, în privinţa umanităţii sau a naturii omeneşti, nu, nu cred că sunt câtuşi de puţin cinică.

— Prin urmare, nu sunteţi o necredincioasă, zice bărbatul din mijloc.

— Nu. Necredinţa e o credinţă. O neîncrezătoare, dacă acceptaţi distincţia, deşi uneori simt cum neîncrederea devine, şi ea, un crez.

Se lasă tăcerea.

— Continuaţi, zice bărbatul. Citiţi mai departe declaraţia dumneavoastră.

— Asta-i tot. N-a rămas nimic neacoperit. Îmi închei pledoaria.

— Pledoaria dumneavoastră e că sunteţi secretară. A invizibilului.

— Şi că nu-mi pot permite să cred.

— Din motive profesionale.

— Din motive profesionale.

— Şi dacă invizibilul nu vă consideră secretara lui? Şi dacă însărcinării dumneavoastră i s-a pus de multă vreme capăt şi scrisoarea de notificare nu v-a ajuns? Şi dacă n-aţi primit niciodată o asemenea însărcinare? V-aţi gândit la această posibilitate?

— Mă gândesc la ea în fiecare zi. Sunt obligată să mă gândesc la ea. Dacă nu sunt ceea ce spun că sunt, atunci sunt o impostoare. Dacă acesta este verdictul la care ați ajuns, că sunt o secretară șarlatană, atunci nu pot decât să-mi înclin capul și să accept verdictul. Presupun că ați ținut cont de realizările mele, realizări de-o viață întreagă. În semn de bună credință față de mine, nu puteți ignora activitatea mea.

— Și copiii?

Vocea e spartă, șuierată. La început, ea nu-și poate da seama de la care dintre ei vine. De la Numărul Opt, cel cu obraji buhăiți și congestionați?

— Copiii? Nu înțeleg.

— Și tasmanienii? continuă insul. Cum rămâne cu soarta tasmanienilor?

Tasmanienii? S-a întâmplat ceva în Tasmania între timp, despre care ea n-a auzit?

— N-am nici o opinie deosebită despre tasmanieni, răspunde ea precaută. I-am considerat întotdeauna persoane cum nu se poate mai de bun-simț.

Bărbatul își flutură mâna nervos.

— Mă refer la vechii tasmanieni, cei care au fost exterminați. Despre ei aveți vreo opinie deosebită?

— Adică, dacă vocile lor au ajuns până la mine? Nu, nu au ajuns, nu încă, probabil că nu mă calific, în ochii lor. Probabil și-ar dori o secretară numai a lor, așa cum și sunt îndrituiți să aibă.

Aude iritarea din propria voce. Ce face, se justifică în fața unei găști de boșorogi care la fel de bine ar putea fi niște italieni dintr-un orășel de provincie, sau austro-ungari dintr-un orășel de provincie, dar care, cum-necum, stau și o judecă pe ea? De ce acceptă chestia asta? Ce știu ei despre Tasmania?

— N-am zis nimic despre voci, nu se lasă bărbatul. V-am întrebat ce gândiți dumneavoastră.

Ce gândește ea despre Tasmania? Nu e numai ea contrariată, ci și restul adunării, căci cel care o interoghează e nevoit să se întoarcă spre ei și să le explice:

— Se petrec atrocități, copii inocenți sunt violați. Populații întregi, exterminate. Ce crede ea despre toate astea? N-are nici o credință care s-o călăuzească?

Exterminarea tasmanienilor de către strămoșii ei. Asta se ascunde, în ultimă instanță, în spatele acestei audieri, acestui proces: problema vinii istorice?

Trage adânc aer în piept.

— Sunt chestiuni despre care se vorbește și chestiuni asupra cărora e potrivit să se păstreze tăcerea, chiar și în fața unui tribunal, chiar și în fața tribunalului de pe urmă, dacă asta sunteți. Știu la ce vă referiți, și vă răspund doar atât: dacă din ceea ce am spus azi în fața dumneavoastră trageți concluzia că ignor asemenea probleme, sunteți în eroare, în totală eroare. Dați-mi voie să adaug, pentru edificarea dumneavoastră: credințele nu sunt singurele suporturi etice pe care le avem. Ne putem bizui și pe inimile noastre. Asta e tot. Nu mai am nimic de spus.

Sfidarea curții. Mai are puțin și sfidează curtea. Are ceva în firea ei care i-a displăcut întotdeauna, această tendință de a se inflama.

— Dar ca scriitoare? Nu vă prezentați azi aici în persoană, ci ca un caz special, un destin special, o scriitoare care nu a scris doar cărți de divertisment, ci și cărți care explorează complexitățile comportamentului uman. În cărțile acelea emiteți judecăți una după alta, și așa trebuie să fie. Ce vă ghidează în aceste judecăți? Persistați în afirmația că e doar o chestiune ce ține de inimă? *Ca scriitor*, nu aveți credințe? Dacă un scriitor este doar o ființă umană cu o inimă omenească, ce are atât de special cazul dumneavoastră?

Nu-i prost. Nu-i un porc în veșminte satinate, *porcus magistratis*, dintr-o ilustrație de Grandville. Nu se află nici

la petrecerea cu ceai a Pălărierului Nebun. Pentru prima oară în acea zi, se simte supusă unui test. Foarte bine: hai să vadă ce răspuns e în stare să dea.

— Aborigenii din Tasmania se numără azi printre cei invizibili, invizibilii a căror secretară sunt, una dintre numeroşii secretari. În fiecare dimineaţă, mă aşez la biroul meu şi mă pregătesc pentru solicitările zilei. Asta e viaţa unei secretare, şi a mea. Când vechii tasmanieni fac apel la mine, dacă aleg să mă solicite pe mine, sunt gata şi voi scrie cât pot eu de bine.

La fel şi în cazul copiilor, căci aţi vorbit de copii violaţi. Încă n-am fost solicitată de nici un copil, dar, şi în acest caz, sunt pregătită.

Totuşi, un cuvânt de avertizare pentru domniile voastre. Sunt deschisă tuturor vocilor, nu numai vocilor celor ucişi şi violaţi.

Ea încearcă să-şi stăpânească vocea, chiar şi în acest moment, încearcă să nu atingă nici o notă ce ar putea fi asociată cu o pledoarie.

— Dacă cei care mă solicită sunt, în schimb, ucigaşii şi violatorii lor, dacă aceştia aleg să mă folosească şi să vorbească prin intermediul meu, nu-mi voi închide urechile în faţa lor, nu-i voi judeca.

— Veţi vorbi în numele lor?

— Da.

— Nu distingeţi între ucigaş şi victimele sale? Asta înseamnă să fii secretar: să notezi tot ce ţi se spune? Să suferi de falimentul conştiinţei?

E încolţită, ştie asta. Dar ce contează că e încolţită, dacă astfel se apropie de sfârşit ceea ce seamănă tot mai mult cu o întrecere de retorică!

— Credeţi că vinovaţii nu suferă şi ei? întreabă ea. Credeţi că nu urlă din flăcările lor? *Nu mă uitaţi!* – asta strigă

ei. Ce fel de conştiinţă este aceea care ignoră un strigăt de o asemenea agonie morală?

— Şi vocile acestea care vă solicită, zice bărbatul, nu vă întrebaţi de unde vin?

— Nu. Atâta vreme cât spun adevărul...

— Şi dumneavoastră... dumneavoastră, care vă consultaţi numai inima, judecaţi acel adevăr?

Ea dă din cap iritată. Parcă e interogatoriul Ioanei d'Arc, îşi zice ea. *De unde ştii de unde vin vocile tale?* Prea e livresc totul, şi ea nu mai suportă. N-au atâta spirit să vină cu ceva nou?

S-a lăsat tăcerea.

— Continuaţi, o încurajează insul.

— Asta-i tot, zice ea. Aţi întrebat, v-am răspuns.

— Credeţi că vocile vin de la Dumnezeu? Credeţi în Dumnezeu?

Crede în Dumnezeu? O întrebare de care preferă să se ţină departe. Chiar şi presupunând că Dumnezeu există – indiferent ce înseamnă *există* –, de ce să fie somnul Lui masiv, monarhic, deranjat de jos, de-un vacarm de *credeţi, nu credeţi*, ca un plebiscit?

— E mult prea personal, zice ea. Nu am nimic de spus.

— Nu suntem decât noi aici. Puteţi să vă deschideţi inima.

— Aţi înţeles greşit. Vreau să spun că Dumnezeu nu ar privi cu ochi buni o asemenea prezumţie – prezumţie de intimitate. Eu prefer să-L las pe Dumnezeu în pace. Aşa cum sper că mă va lăsa şi EL în pace.

Urmează o tăcere. Pe ea o doare capul. Prea multe abstracţiuni ameţitoare, îşi zice ea: avertisment din partea naturii.

Preşedintele se uită la ceilalţi:

— Alte întrebări? vrea să ştie.

Nu mai sunt.

El se întoarce spre ea.

— Vă vom da de ştire. La timpul cuvenit. Prin canalele stabilite.

S-a întors în dormitorul comun, stă întinsă pe prici. Ar prefera să şadă, dar priciurile sunt construite cu margini ridicate. Sunt ca nişte tăvi, nu poţi să şezi.

Detestă această încăpere încinsă, neaerisită, care i-a fost alocată drept locuinţă. Detestă mirosul, îi vine să verse când atinge salteaua slinoasă. Iar orele petrecute aici par mai lungi decât cele cu care e ea obişnuită, mai ales la mijlocul zilei. Cât a trecut de când a sosit în locul ăsta? A pierdut noţiunea timpului. Pare că au trecut săptămâni, chiar luni.

O orchestră îşi face apariţia în piaţetă după-amiezile, când se mai domoleşte vipia. Pe podiumul bogat ornamentat, muzicanţii îmbrăcaţi în uniforme albe, cu şepci ţuguiate şi multe şnururi aurite, interpretează marşuri de Souza, valsuri de Strauss, melodii îndrăgite: *Il pipistrello*, *Sorento*. Dirijorul poartă mustaţa subţire, luată din foarfecă, a unui Lothario provincial; după fiecare piesă, zâmbeşte şi se înclină la aplauze, în timp ce instrumentistul gras care cântă la tobă îşi scoate şapca şi-şi şterge fruntea cu o batistă violet.

Exact la ce te-ai aştepta într-un oraş de graniţă obscur, italian sau austro-italian, în anul 1912, îşi zice ea. Ca scos dintr-o carte, aşa cum baraca asta cu priciuri, cu saltele de paie şi bec de patruzeci de waţi, este ca scoasă dintr-o carte, la fel şi întreaga poveste cu tribunalul, până la aprodul somnoros. Totul a fost montat pentru ea, pentru că este scriitoare? Aşa crede cineva că va arăta iadul pentru un scriitor, sau cel puţin purgatoriul: un purgatoriu de clişee? Cum-necum, ea ar trebui să fie acolo, în piaţetă, nu aici, în baracă. Ar putea să şadă la o masă, în umbră, printre murmurele

îndrăgostiților, cu o băutură rece în față, așteptând prima atingere a brizei pe obraz. Un loc comun între locuri comune, fără îndoială, dar ce mai contează asta? Ce mai contează dacă fericirea tinerelor cupluri din piațetă este o fericire jucată, plictiseala santinelei, jucată și ea, notele false luate de cornetist în registrul superior sunt jucate și ele? Asta este viața de când a sosit ea în locul ăsta: un set elaborat de locuri comune bine îmbinate între ele, inclusiv autobuzul hodorogit cu motorul obosit și valizele prinse deasupra, inclusiv poarta ca atare, cu piroanele în relief. De ce nu iese ea să-și joace rolul, rolul călătorului eșuat într-un oraș pe care nu-i sortit să-l mai părăsească vreodată?

Dar chiar și în timp ce zace pe prici, departe de ochii lumii, cine poate spune că nu joacă un rol? De ce să considere că ea și numai ea are puterea să se sustragă piesei? Și în ce ar consta, în fond, adevărata îndărătnicie, adevărata tărie de caracter, dacă nu în continuarea până la capăt a spectacolului, orice s-ar întâmpla? Să cânte orchestra o melodie de dans, să facă partenerii câte o plecăciune și să păşească pe ringul de dans, și acolo, printre dansatori, ea, Elizabeth Costello, bătrâna membră a trupei, în rochia ei nepotrivită, să se învârtă cu mișcările ei anchilozate, dar nu lipsite de grație. Și dacă și acesta e un clișeu – *să fii profesionist, să-ți interpretezi rolul* –, atunci clișeu să fie. Ce o îndrituiește să se oripileze în fața clișeelor, când toată lumea pare să le îmbrățișeze, să trăiască în conformitate cu ele?

La fel și în privința credinței. *Cred în spiritul uman irepresibil*, asta ar fi trebuit să le spună judecătorilor. Asta ar fi ajutat-o să treacă de ei, și chiar cu aplauze și tropăituri. *Cred că rasa umană e una singură.* Toată lumea pare să creadă asta, să creadă în asta. Chiar și ea crede în asta, din când în când, când o apucă. De ce nu se poate preface, măcar o dată?

În tinereţea ei, într-o lume acum pierdută şi dispărută, întâlneai oameni care mai credeau în artă, sau cel puţin în artistul, care încerca să urmeze calea deschisă de marii maeştri. Nu conta că Dumnezeu eşuase, la fel şi socialismul: încă mai era Dostoievski după care te puteai lua, sau Rilke, sau Van Gogh cel cu urechea bandajată, simbol al pasiunii. A dus cu ea acea credinţă copilărească, până în anii ei de pe urmă şi dincolo de aceştia: credinţa în artist şi în adevărul lui?

Prima tentaţie ar fi să spună nu. Cărţile ei cu siguranţă nu relevă nici o credinţă în artă. Acum că s-a sfârşit acel efort de-o viaţă de a scrie, a isprăvit cu asta, gata, e capabilă să arunce în urmă o privire suficient de răcorită, crede ea, chiar suficient de rece ca să nu se lase amăgită. Cărţile ei nu învaţă pe nimeni nimic, nu propovăduiesc nimic; pur şi simplu înfăţişează, cât mai limpede cu putinţă, cum au trăit oamenii la un moment dat şi într-un anumit loc. O formulare mai modestă ar fi: ele înfăţişează cum a trăit o persoană, una din câteva miliarde – persoana pe care ea o numeşte în sinea ei *ea* şi pe care alţii o numesc *Elizabeth Costello*. Dacă, la urmă, ea crede în propriile cărţi ca atare mai mult decât în persoana în sine, crede numai în sensul în care un tâmplar crede într-o masă solidă, sau un dogar într-un butoi rezistent. Cărţile ei sunt, consideră ea, mai bine alcătuite decât este ea.

Dintr-o schimbare în aer, o schimbare care pătrunde chiar şi în spaţiul inert al dormitorului, ştie că soarele apune. A lăsat toată după-amiaza să treacă pe lângă ea. N-a mers nici la dans, n-a lucrat nici la declaraţie, a meditat pur şi simplu, a pierdut vremea.

În spălătorul mic, strâmt, din fundul încăperii, se înviorează cât poate. Când revine în dormitor, vede o nou-sosită, o femeie mai tânără decât ea, trântită pe-un prici, cu ochii închişi. O persoană pe care a mai văzut-o, în piaţetă, în

compania unui bărbat cu o pălărie albă de pai pe cap. Ea a crezut că e localnică. Dar e clar că s-a înşelat. E clar că şi femeia asta e o petiţionară.

Îi vine în minte o întrebare mai veche – *Asta suntem cu toţii: petiţionari, aşteptându-şi fiecare judecăţile, unii sunt noi, alţii, cei pe care îi numesc localnici, sunt de atâta vreme încât au ajuns să se stabilească, să se instaleze comod, să devină elemente ale decorului?*

E ceva familiar la femeia de pe prici, nu-şi dă seama exact ce, şi când a văzut-o prima oară în piaţetă i s-a părut cunoscută. Dar de la bun început chiar piaţeta a avut ceva familiar, întregul oraş. Parcă a fost transportată în decorul unui film de care îşi aduce vag aminte. Bunăoară, femeia de serviciu poloneză, dacă e poloneză: unde a mai văzut-o şi de ce o asociază cu poezia? Şi femeia asta mai tânără e tot poetă? Prin urmare, se află nu atât în purgatoriu, ci într-un fel de parc tematic literar, construit ca să o distreze pe ea, în timp ce aşteaptă, cu actori costumaţi astfel încât să arate ca nişte scriitori? Dar dacă e aşa, de ce e costumaţia atât de nesatisfăcătoare? De ce n-a fost făcută întreaga treabă mai bine?

Iată ce este, în ultimă instanţă, atât de straniu la locul ăsta, sau ar fi straniu dacă ritmul vieţii n-ar fi atât de apatic: decalajul între actori şi rolurile pe care le joacă, între lumea care este oferită ochilor ei spre a o vedea şi ceea ce reprezintă lumea respectivă. Dacă viaţa de apoi, în cazul în care despre asta e vorba acum, deocamdată hai s-o numim aşa, dacă viaţa de apoi se dovedeşte a fi nimic altceva decât hocus-pocus, o simulare de la început până la sfârşit, de ce eşuează simularea atât de considerabil nu la firul de păr – asta ar putea fi iertat –, ci de-o palmă?

La fel şi treaba cu Kafka. Zidul, poarta, santinela sunt luate din Kafka. Şi cerinţa de a depune o confesiune, şi sala

de tribunal cu aprodul adormit, și completul de bătrâni în robele lor cernite, ca niște ciori, prefăcându-se că ascultă atenți în vreme ce ea se zbate prinsă în plasa propriilor cuvinte. Kafka, dar numai elementele de suprafață ale lui Kafka; Kafka redus, aplatizat până la parodie.

Și de ce tocmai Kafka îi este scos ei în față? Ea nu-l admiră pe Kafka. De cele mai multe ori, nu-l poate citi fără să-și piardă răbdarea. Ba e neajutorat, ba pofteşte, ba e furios, ba slugarnic – iar ea îl regăsește prea adesea pur și simplu copilăresc, pe el sau cel puțin K-urile în care se încarnează. Prin urmare, de ce este atât de kafkiană această *mise en scène* în care ea a fost azvârlită – îi displace cuvântul, dar n-are altul?

Un răspuns ce-i vine în minte e că spectacolul e conceput astfel *deoarece* nu-i genul ei de spectacol. *Nu-ți place kafkianismul, atunci na, ți-l vârâm pe gât.* Poate că ăsta e rostul orașelor de graniță: să le dea pelerinilor o lecție. Foarte bine: dar de ce să se supună lecției? De ce să ia totul în serios? Ce-i pot face aceşti așa-numiți judecători, în afară de faptul că o țin pe loc, zi după zi după zi? Și poarta ca atare, care-i barează drumul: a văzut ce se află dincolo de ea. E lumină, cu siguranță, dar nu e lumina văzută de Dante în Paradis, nu face parte din aceeași ligă. Dacă o vor bloca să treacă, în regulă, *basta*, n-au decât s-o blocheze. O să-și petreacă restul vieții, ca să zică așa, aici, așteptând în piață să treacă orele zilei, retrăgându-se la căderea nopții ca să zacă în mirosul sudorii altcuiva. Nu e cea mai rea dintre sorți. Trebuie să existe ceva de făcut, ca să-și treacă vremea. Cine știe, poate găsește o prăvălie care închiriază mașini de scris și se apucă din nou să scrie.

E dimineață. E la masa ei de pe trotuar, trudește la declarație, încearcă o abordare nouă. Dacă tot se laudă că este

secretara invizibilului, păi atunci să-şi concentreze atenţia, s-o întoarcă în sine. Ce voce aude azi din partea invizibilului?

Deocamdată, tot ce aude este bufnetul surd al sângelui în urechi, aşa cum tot ce simte este atingerea blândă a soarelui pe piele. Asta cel puţin nu trebuie inventat: trupul mut, credincios, care a însoţit-o pas cu pas, monstrul blând, cu mişcări greoaie, care i-a fost dat ei în grijă, această umbră transformată în carne, care stă pe două picioare, ca un urs, şi se spală tot timpul pe dinăuntru cu sânge. Nu numai că ea este *în* acest trup, acest lucru pe care nici într-o mie de ani nu l-ar fi putut născoci, într-atât de mult i-ar depăşi puterile, într-un fel ea *este* acest trup; şi peste tot în jurul ei, în piaţetă, în această dimineaţă frumoasă, aceşti oameni, într-un fel, *sunt* şi ei trupurile lor.

Într-un fel; dar în ce fel? Cum naiba pot trupurile nu numai să se cureţe folosind sângele (*sânge!*), dar să şi cugete la misterul existenţei lor, să emită enunţuri despre el, iar din când în când să aibă chiar şi mici extazuri? E socotită credinţă proprietatea (oricare ar fi aceasta) pe care o are ea, care îi permite să continue *să fie* acest trup, ea neavând nici cea mai vagă idee de cum funcţionează şmecheria? Oare ei, judecătorii aceia, completul de examinatori, tribunalul care cere ca ea să-şi expună credinţele – vor fi ei satisfăcuţi cu asta: *Cred că sunt? Cred că ceea ce stă în faţa dumneavoastră astăzi sunt eu?* Sau ar semăna prea mult cu filozofia, prea mult cu sala de seminar?

Există un episod în *Odiseea* care îi stârneşte mereu fiori pe şira spinării. Ulise a coborât în regatul morţilor, ca să ceară sfatul vizionarului Tiresias. Urmând instrucţiunile, el sapă un şanţ, retează grumazul berbecului său favorit, lasă sângele să curgă în şanţ. Pe măsură ce sângele se scurge, morţii palizi se strâng în jurul lui, salivează după o gură de sânge, până când, pentru a-i ţine la distanţă, Ulise trebuie să tragă spada.

Balta de sânge întunecat, berbecul ce-şi dă sufletul, bărbatul, ciucit, gata să se arunce şi să-şi înfigă paloşul, dacă va fi nevoie, în sufletele pale care cu greu se disting de cadavre: de ce o urmăreşte scena? Ce-i spune, venind din partea invizibilului? Ea crede, fără urmă de îndoială, în berbec, berbecul târât de stăpânul său până în locul ăsta îngrozitor. Berbecul nu e doar idee, berbecul este viu, deşi în clipa asta moare. Dacă ea crede în berbec, atunci crede oare şi în sângele lui, acest lichid sacru, lipicios, întunecat, aproape negru, pompat afară cheag după cheag, pe pământul unde nimic nu va creşte? Berbecul favorit al regelui din Ithaca, aşa spune povestea, şi totuşi tratat până la urmă ca un simplu sac de sânge, care poate fi tăiat şi deşertat. Şi ea ar putea face acelaşi lucru, aici şi acum: să se transforme într-un sac, să-şi taie venele, să se lase să curgă pe caldarâm, până în rigolă. Căci, în cele din urmă, atât înseamnă să fii viu: să poţi să mori. Este această viziune suma credinţei ei: viziunea berbecului şi a ceea ce i se întâmplă berbecului? Va fi o poveste suficient de bună pentru ei, judecătorii ei flămânzi?

Cineva se aşază de partea cealaltă a mesei. Preocupată, nu ridică privirile.

— Lucrezi la confesiune?

E femeia din dormitor, cea cu accent polonez, cea despre care în sinea ei zice că e Kapo. În această dimineaţă, poartă o rochie de bumbac, înflorată, verde-citron, ceva demodat, cu un cordon alb. I se potriveşte, se potriveşte cu părul ei foarte blond şi pielea bronzată, şi cu statura ei corpolentă. Arată ca o ţărancă la vremea recoltei, voinică, vrednică.

— Nu, nu o confesiune, ci o declaraţie de credinţă. Asta mi s-a cerut să fac.

— Aici le numim confesiuni.

— Serios?! Eu nu aş numi-o aşa. Nu în engleză. Poate în latină, poate în italiană.

Nu e prima oară când se întreabă cum se face că toate persoanele pe care le întâlneşte vorbesc engleza. Sau greşeşte ea? Poate că oamenii ăştia vorbesc alte limbi, cu care ea nu e familiarizată – polona, maghiara, *venda* –, iar enunţurile lor sunt traduse în engleză, instantaneu şi prin mijloace miraculoase, în beneficiul ei? Sau, pe de altă parte, e o condiţie a existenţei în acel loc, ca toţi să vorbească o limbă comună, esperanto, de exemplu, iar sunetele care îi ies ei pe gură nu sunt, aşa cum greşit crede ea, cuvinte englezeşti, ci cuvinte în esperanto, aşa cum cuvintele pe care le rosteşte femeia Kapo sunt în esperanto, deşi femeia poate crede că sunt în polonă? Ea însăşi, Elizabeth Costello, nu-şi aduce aminte să fi studiat vreodată esperanto, dar poate că greşeşte, după cum a greşit în multe alte privinţe. Atunci de ce chelnerii sunt italieni? Sau ceea ce ea ia drept italiana lor este doar esperanto cu accent italian şi cu gesticulaţie italiană?

Cuplul care şade la masa alăturată îşi ţine degetele mici de la mâini încolăcite unul de altul. Cei doi râd şi îşi dau câte un brânci unul altuia; îşi plesnesc frunţile, şuşotesc. Nu par să aibă vreo confesiune de scris. Dar poate că nu sunt actori, actori cu normă întreagă, aşa ca poloneza asta ori femeia asta care interpretează rolul unei femei poloneze; poate că ei sunt doar figuranţi instruiţi să facă ceea ce fac în fiecare zi a vieţii lor, pentru a completa agitaţia pieţei publice, pentru a-i da veridicitate, efectul de realitate. Trebuie să fie o viaţă frumoasă, viaţa unui figurant. Dar după o anumită vârstă probabil că se furişează în ea anxietatea. După o anumită vârstă, probabil că viaţa unui figurant începe să semene cu o pierdere de timp preţios.

— Ce spui în confesiunea ta?

— Ce-am zis şi înainte: că nu îmi pot permite să cred. Că în domeniul meu de activitate trebuie să suspend orice credinţă. Credinţa fiind un răsfăţ, un lux. Îţi stă în drum.

— Serios?! Unii dintre noi ar spune că luxul pe care nu ni-l putem permite este cel de a nu crede.

Ea aşteaptă ca femeia să continue.

— A nu crede – întreţinând toate posibilităţile, plutind între elemente opuse – este semnul unei existenţe tihnite, o existenţă fără ocupaţie, continuă femeia. Majoritatea dintre noi sunt obligaţi să aleagă. Doar sufletul uşor atârnă în aer. Se apleacă mai aproape: Pentru sufletul uşor, am un sfat. Or zice ei că cer credinţă, dar în practică se vor mulţumi cu pasiunea. Arată-le pasiune şi te vor lăsa să treci.

— Pasiune? întreabă ea. Pasiunea, calul întunecat? Aş fi crezut că pasiunea te îndepărtează de lumină, nu te apropie de ea. Dar în locul ăsta, după cum zici, pasiunea e în regulă. Mulţumesc pentru informaţie.

Tonul ei e zeflemitor, însă companioana nu se arată descurajată. Ci se aşază şi mai confortabil în scaun, dă uşor din cap, schiţează un zâmbet, ca şi când invită întrebarea care trebuie să urmeze.

— Spune-mi, câţi dintre noi trec, iau testul şi trec dincolo de poartă?

Femeia râde, un hohot grav, ciudat de atrăgător. Unde a mai văzut-o? De ce e atât de greu să-şi amintească, parcă îşi caută drumul prin negură?

— Prin care poartă? zice femeia. Crezi că e o singură poartă? Încă un hohot o străbate, o scuturare lungă, voluptuoasă a trupului, care face ca sânii ei grei să tremure. Fumezi? întreabă ea. Nu? Te deranjează?

Dintr-un portţigaret de aur scoate o ţigară, aprinde un chibrit, pufăie. Mâna îi e butucănoasă, lată, mână de ţărancă. Dar unghiile sunt curate, pilite îngrijit. Cine e femeia asta? *Numai sufletul uşor atârnă în văzduh.* Sună a citat.

— Cine ştie ce credem cu adevărat, zice femeia. E aici, îngropat în inima noastră. Uşor, se bate peste sân. Ascuns

chiar şi de noi înşine. Nu după credinţă umblă bordul. Efectul e de ajuns, efectul credinţei. Arată-le că simţi, şi vor fi satisfăcuţi.

— Cum adică, boardul?

— Boardul cu examinatori. Aşa le spunem noi, boardul. Iar nouă ne spunem păsările-cântătoare. Cântăm pentru board, pentru a-i încânta.

— Eu nu dau spectacole, zice ea. Nu sunt comedian.

Fumul de ţigară îi vine în faţă; ea îl îndepărtează cu mâna.

— Nu pot să trâmbiţez ceea ce numeşti pasiune, dacă nu e acolo. Nu pot să-i dau drumul şi s-o închid, dacă nu e acolo. Dacă bordul vostru nu înţelege asta...

Ridică din umeri. Era gata să spună ceva despre biletul ei, că e dispusă să-l dea înapoi. Dar ar fi un gest prea ostentativ, prea literar pentru o împrejurare atât de măruntă.

Femeia îşi stinge ţigara.

— Trebuie să plec, zice. Am de făcut nişte târguieli.

Ce fel de târguieli, nu zice. Dar o surprinde pe ea, Elizabeth Costello (*Aici numele pălesc*: ei bine, numele ei nu păleşte, câtuşi de puţin), cât de pasivă a devenit, cât de lipsită de curiozitate. Şi ei i-ar plăcea să facă nişte târguieli. Pe lângă ideea fantezistă de a-şi lua o maşină de scris, are nevoie de cremă de protecţie solară şi un săpun al ei, nu săpunul aspru cu carbol, din spălător. Nu face însă nici o mişcare să se intereseze unde anume în acest loc poţi merge la cumpărături.

Şi o mai frapează ceva. I-a dispărut apetitul. De ieri are o palidă rămăşiţă de amintire despre o îngheţată cu lămâie şi bezele cu cafea. Astăzi, chiar şi numai gândul de a mânca o umple de dezgust. Trupul ei are o senzaţie neplăcută de greutate, de corporalitate.

Te pomeneşti că începe s-o îmbie o nouă carieră: să facă parte dintre cei slăbănogi, dintre cei care ţin postul cu tot dinadinsul, dintre artiştii foamei? Oare judecătorilor o să li

se facă milă de ea dacă o văd cum se împuţinează? Se vede pe sine, o slăbătură ca un ţâr, înfiptă pe o bancă publică, într-un petec de soare, scriind cu zel la tema ei, o temă ce nu se termină niciodată. *Doamne, ajută-mă!* şopteşte pentru sine. *Prea literar, prea literar! Trebuie să plec de-aici, înainte să mor!*

Fraza îi revine în minte la lăsatul serii, în timp ce se plimbă pe lângă primărie, privind rândunicile cum se înalţă şi plonjează deasupra piaţetei. *Suflet uşor.* Ea este suflet uşor? Ce e aia suflet uşor? Se gândeşte la baloane de săpun care plutesc în sus, printre rândunele, înălţându-se tot mai mult în empireul albastru. Aşa o vede femeia, femeia a cărei treabă e să frece podelele şi să spele chiuvetele (nu înseamnă că a şi văzut-o făcând treburile astea)? Sigur că viaţa ei nu a fost grea, conform majorităţii standardelor, dar nici uşoară nu a fost. Poate liniştită, poate protejată: o viaţă la antipozi, departe de ce a fost mai rău în istorie; dar şi împovărată de muncă, cuvântul nu e prea puternic. Să o caute pe femeie şi să-i corecteze impresia? Ar înţelege femeia?

Oftează, merge mai departe. Ce frumoasă e lumea asta, chiar dacă e doar un simulacru! Măcar în asta să-ţi pui nădejdea.

Aceeaşi sală de tribunal, acelaşi aprod, dar completul de judecată (bordul, cum va trebui să înveţe să-i spună) este nou. Sunt şapte, nu nouă, printre care o femeie; nu recunoaşte nici un chip. Iar băncile destinate publicului nu mai sunt goale. Are un spectator, un suporter: femeia de serviciu; şade singură, cu o plasă de sfoară în poală.

— Elizabeth Costello, petiţionară, audierea numărul doi, intonează purtătorul de cuvânt al bordului de azi (preşedintele?, judecătorul-şef?). Înţelegem că aveţi o depoziţie revizuită. Vă rugăm prezentaţi-o.

Ea face un pas înainte.

„Ce cred eu", citește ea cu voce fermă, ca un copil care recită. „M-am născut în orașul Melbourne, dar mi-am petrecut o parte din copilărie în Victoria rurală, într-o regiune de extreme climaterice: secete mistuitoare urmate de ploi torențiale care umflau râurile cu carcasele animalelor înecate. Cel puțin eu așa îmi amintesc.

Când apele scădeau – acum mă refer la apele unui anumit râu, Dulgannon –, în urma lor rămâneau hectare de mâl. Noaptea, se auzea mugetul a zeci de mii de broscuțe care se bucurau de generozitatea cerurilor. Văzduhul era la fel de încărcat de chemările lor, cum era la prânz de țârâitul cicadelor.

De unde sosesc dintr-odată aceste mii de broaște? Răspunsul e: sunt mereu acolo. În sezonul uscat, se ascund sub pământ, se îngroapă cât mai departe de fierbințeala soarelui, până când fiecare își creează propriul mormânt minuscul. Și în acele morminte mor, ca să zic așa. Bătăile inimii încetinesc, respirația se oprește, broscuțele capătă culoarea mâlului. Nopțile sunt din nou tăcute.

Tăcute până când vine următoarea ploaie, bătând, așa-zicând, pe capacele a mii de sicrie minuscule. În sicriele acelea inimile încep să bată, mădularele, care luni de zile au zăcut lipsite de viață, încep să tresară. Morții se trezesc. Când scoarța de mâl se înmoaie, broaștele încep să-și sape drumul spre lumină și în curând vocile lor răsună din nou de exaltare veselă, sub bolta cerurilor.

Iertat să-mi fie limbajul. Sunt, am fost scriitor profesionist. De obicei, am grijă să-mi ascund extravagațele imaginației. Dar astăzi, pentru această ocazie, m-am gândit să nu ascund nimic, să las totul la vedere. Potopul care dă viață, corul de mugete vesele, urmate de retragerea apelor și de ascunderea în mormânt, apoi seceta parcă fără sfârșit, și iar ploi înviorătoare și revenirea la viață a morților – e o poveste pe care o prezint cu transparență, fără ascunzișuri.

De ce? Pentru că astăzi sunt în fața dumneavoastră nu ca scriitoare, ci ca o bătrână care a fost odată copil, și vă spun ce-mi amintesc despre întinderile mâloase ale Dulgannonului, din copilăria mea, și despre broaștele care trăiesc acolo, unele la fel de mici ca vârful degetului meu mic, creaturi într-atât de insignifiante și de îndepărtate de preocupările dumneavoastră înalte, încât n-ați avea cum altfel să aflați despre ele. În relatarea mea, pentru ale cărei multe cusururi vă cer iertare, ciclul vieții unei broaște poate să pară alegoric, dar pentru broaște nu e deloc o alegorie, ci faptul în sine, singurul fapt.

Ce cred eu? Cred în broscuțele acelea. Unde mă aflu astăzi, la vârsta mea înaintată și poate la vârsta mea și mai înaintată, nu sunt sigură. Sunt momente când mi se pare că sunt în Italia, dar e foarte posibil să mă înșel, poate că e alt loc. Orașele din Italia nu au portaluri, din câte știu eu (nu voi folosi cuvântul umil *poartă* în prezența dumneavoastră), prin care să-ți fie interzis să treci. Dar continentul australian, unde am fost adusă pe lume, dând din picioare și orăcăind, este real (chiar dacă îndepărtat), Dulgannon și mâlurile sale sunt reale, broaștele sunt reale. Ele există, indiferent dacă eu vă vorbesc sau nu despre ele, indiferent dacă eu cred sau nu în ele.

Datorită indiferenței acelor broscuțe față de credința mea (tot ce vor ele de la viață este șansa de a înfuleca țânțari și de a cânta; iar cei care sunt masculi, cei care cântă mai cu foc, nu cântă ca să umple văzduhul nopții cu melodii, ci ca mod de a face curte, și pentru care speră să fie recompensați iar și iar și iar, cu orgasm, genul de orgasm pe care-l au broaștele) – datorită indiferenței lor față de mine, eu cred în ele. Și de aceea, în această după-amiază, în această prezentare lamentabil de expeditivă și lamentabil de literară, pentru care îmi cer încă o dată scuze, dar m-am

gândit să mă prezint în faţa domniilor voastre fără nici o reţinere, *toute nue*, cum se zice, şi, după cum puteţi vedea, aproape fără nici o însemnare pe hârtie – de aceea vă vorbesc despre broaşte. Despre broaşte şi credinţa mea, sau credinţele mele, şi despre relaţia între cele dintâi şi cea de-a doua. Pentru că ele există."

Se opreşte. Din spatele ei, sunet de aplauze uşoare, de la o singură pereche de palme, ale femeii de serviciu. Aplauzele se sting, încetează. Ea, femeia de serviciu, a provocat-o – la această revărsare de vorbe, la trăncăneala asta, confuzia, *pasiunea* asta. Păi, să vedem ce fel de răspuns primeşte pasiunea.

Unul dintre judecători, bărbatul din extrema dreaptă, se apleacă în faţă.

— Dulgannon, zice el. E un râu?

— Da,.un râu. Există. Nu e neglijabil. Îl veţi găsi pe hărţile dumneavoastră.

— Şi v-aţi petrecut copilăria acolo, pe malurile Dulgannonului?

Ea tace.

— Pentru că nu zice nimic aici, în fişa dumneavoastră, despre o copilărie petrecută pe malul Dulgannonului.

Ea tace.

— Copilăria pe malul Dulgannonului este încă o poveste de-a dumneavoastră, doamnă Costello? Dimpreună cu broaştele şi cu ploaia din ceruri?

— Râul există. Broaştele există. Eu exist. Ce mai vreţi?

Femeia dintre ei, subţire, cu păr argintiu aranjat, cu ochelari cu ramă argintie, spune:

— Credeţi în viaţă?

— Cred în ceea ce nu se osteneşte să creadă în mine.

Judecătoarea face un mic gest de enervare.

— O piatră nu crede în dumneavoastră. Un tufiş. Dar preferaţi să ne vorbiţi nu despre pietre sau tufişuri, ci despre

broaşte, cărora le atribuiţi o poveste de viaţă despre care singură spuneţi că este foarte alegorică. Aceste broaşte australiene ale dumneavoastră întruchipează spiritul vieţii, şi în asta credeţi dumneavoastră, ca povestitoare.

Nu e o întrebare, ci, de fapt, o sentinţă. S-o accepte? *A crezut în viaţă*: să considere aceste cuvinte drept cele de pe urmă despre ea, epitaful ei? Totul din ea îi dă ghes să protesteze: *Superficial!*, îi vine să strige. *Merit mai mult de-atât!* Dar se stăpâneşte. Nu se află aici ca să câştige o controversă, e aici ca să câştige un permis, o trecere. După ce a trecut, după ce şi-a luat rămas-bun de la locul ăsta, ceea ce lasă în urma ei, chiar dacă e doar un epitaf, nu va avea nici un fel de importanţă.

— Dacă vreţi, zice ea prudentă.

Judecătoarea, judecătoarea ei, îşi întoarce privirile de la ea, strânge din buze. Urmează o tăcere lungă. Ea pândeşte să audă bâzâitul muştei, pe care te aştepţi să-l auzi în atare împrejurare, dar, din câte se pare, nu e nici o muscă în sala de tribunal.

Crede în viaţă? De n-ar fi tribunalul ăsta absurd şi pretenţiile sale, ar crede măcar în broaşte? Cum ştii în ce crezi?

Încearcă un test care pare să funcţioneze când scrie: să trimită un cuvânt în întuneric şi să asculte ce sunet se întoarce. Ca un turnător care ciocăneşte un clopot: e crăpat, sau sănătos? Broaştele: ce ton emit broaştele?

Răspuns: nici un ton. Dar ea e prea abilă, îşi ştie prea bine meseria ca să fie dezamăgită cu una, cu două. Broaştele de mâl de pe malurile Dulgannonului reprezintă un nou punct de plecare pentru ea. Dă-le timp: sunt toate şansele să răsune aşa cum trebuie. Căci au broaştele ceva ce, în mod inexplicabil, o atrage, ceva legat de mormintele din mâl, de degetele de la mâinile lor, degete care se sfârşesc cu nişte mingiuţe moi, ude, mucilaginoase.

Ea se gândeşte la broasca de sub pământ, răstignită, parcă zboară, parcă se paraşutează prin beznă. Se gândeşte la mâlul care roade vârfurile acelor degete, încercând să le absoarbă, să dizolve ţesutul moale, până ce nimeni nu mai poate spune (cu siguranţă nu broasca în sine, pierdută, cum este, în somnul rece al hibernării) ce e pământ, ce e carne. Da, în asta ea poate să creadă: disoluţia, întoarcerea la elemente; şi poate să creadă şi în momentul opus, când prima tresărire a vieţii ce revine străbate trupul, mădularele se contractă, mâinile se flexează. În asta poate să creadă, dacă se concentrează suficient, cuvânt cu cuvânt.

— Psst!

E aprodul. Face semn spre masa unde judecătorul-şef o priveşte nervos. A fost în transă, a adormit cumva? A moţăit în faţa judecătorilor ei? Ar trebui să fie mai atentă.

— Vă amintesc de prima dumneavoastră apariţie în faţa acestei instanţe, când aţi declarat că ocupaţia dumneavoastră este „secretară a invizibilului" şi aţi făcut următoarea declaraţie: „Un secretar bun nu trebuie să aibă credinţe. E incompatibil cu funcţia"; şi, mai încolo: „Am credinţe, dar nu cred în ele".

La acea audiere, aţi părut să desconsideraţi credinţa, numind-o un impediment în profesia dumneavoastră. La audierea de azi, totuşi, mărturisiţi că aţi crede în broaşte, sau mai exact în sensul alegoric al vieţii unei broaşte, dacă înţeleg raţionamentul dumneavoastră. Întrebarea mea este: aţi schimbat fundamentul pledoariei dumneavoastră de la prima audiere şi până la cea de acum? Renunţaţi la povestea cu secretara şi ne oferiţi una nouă, bazată pe fermitatea credinţei dumneavoastră în creaţie?

Dacă şi-a schimbat povestea? O întrebare cu greutate, nu încape îndoială, dar ea trebuie să se lupte ca să-şi fixeze atenţia asupra ei. E foarte cald în sala de judecată, ea se

simte ca drogată, nu e sigură cât o să mai suporte audierea asta. Ce şi-ar dori cel mai mult este să-şi pună capul pe o pernă, să tragă un pui de somn, chiar şi pe o pernă din aceea jegoasă, din baracă.

— Depinde, zice ea, trăgând de timp, încercând să se gândească (*Hai, hai!* se îmboldeşte singură: *Viaţa ta depinde de asta!*). Mă întrebaţi dacă mi-am schimbat pledoaria. Dar când sunt eu, cine e acest *eu*, acest *dumneavoastră*? Ne schimbăm de la o zi la alta, şi totodată rămânem aceiaşi. Nici *eu*, nici *dumneavoastră* nu e mai fundamental decât oricare altul. Aţi putea de asemenea să întrebaţi care este adevărata Elizabeth Costello: cea care a făcut prima depoziţie, sau cea care a făcut-o pe a doua. Răspunsul meu este, amândouă sunt adevărate. Amândouă. Şi nici una. *Eu sunt o alta.* Scuzaţi-mă că recurg la cuvinte care nu-mi aparţin, dar nu găsesc altele mai bune. Nu aveţi persoana potrivită în faţa dumneavoastră. Dacă socotiţi că aveţi persoana potrivită, de fapt aveţi persoana nepotrivită. Elizabeth Costello cea nepotrivită.

E adevărat? Poate că nu e adevărat, dar nici fals nu e. Nu s-a simţit nicicând mai mult drept persoana nepotrivită ca acum.

Cel care o interoghează îşi flutură mâna cu un gest iritat.

— Nu vă cer să ne arătaţi paşaportul. Paşapoartele nu au nici o putere aici, sunt sigur că ştiţi acest lucru. Întrebarea pe care v-o pun: *dumneavoastră*, adică persoana aceasta din faţa ochilor noştri, persoana aceasta care cere să treacă, această persoană de aici şi de nicăieri altundeva – vorbiţi în numele dumneavoastră?

— Da. Nu, un nu răspicat. Da şi nu. Amândouă.

Judecătorul ei se uită în dreapta, în stânga, la colegii lui. I s-a părut doar, sau şi-au zâmbit unii altora, un zâmbet de-o clipă, şi au şoptit ceva? Care-i cuvântul? *Confuză?*

El se întoarce din nou spre ea.

— Mulțumim. Asta e tot. Veți primi mesajul nostru la timpul potrivit.

— Asta-i tot?

— Asta-i tot, pentru azi.

— Nu sunt confuză.

— Da, nu sunteți confuză. Dar e careva care să nu fie confuz?

Nu se poate abține, completul ăsta de judecată al ei, boardul ei. Întâi chicotesc, ca niște copii, apoi renunță la orice demnitate și izbucnesc în hohote răsunătoare.

Hoinărește prin piațetă. Ar zice că e după-amiaza devreme. Mai puțină agitație ca de obicei. Localnicii își fac probabil siesta. *Tinerii, unii în brațele altora.* Dacă ar fi să trăiesc din nou, își spune ea nu fără amărăciune, mi-aș petrece viața altfel. M-aș distra mai mult. Ce bine mi-a făcut această viață petrecută scriind, acum că ajunge la încercarea finală?

Soarele este dogorâtor. Ea ar trebui să poarte pălărie. Dar pălăria e în baracă, gândul de a intra în spațiul acela fără aer îi repugnă.

Scena din sala de tribunal nu a părăsit-o, toată mârșăvia, rușinea. Dar dedesubt ea a rămas, în mod ciudat, sub vraja broaștelor. Din câte se pare, dispoziția ei de azi este de a crede în broaște. Care va fi dispoziția ei mâine? Viermii? Greierii? Obiectele credinței ei par destul de întâmplătoare. Apar fără avertizare, surprinzând-o și chiar încântând-o, în ciuda dispoziției ei întunecate.

Lovește broaștele cu unghia de la deget. Tonul care se întoarce e clar, clar ca un clopoțel.

Lovește cuvântul *credință*. Cum se prezintă *credința*? Testul ei va funcționa și în cazul abstracțiunilor?

Sunetul pe care-l întoarce cuvântul *credință* nu e limpede, totuși suficient de limpede. Azi, în acest moment, în acest loc în mod evident ea nu este fără credință. De fapt, acum că se gândește la asta, într-un anumit sens ea trăiește din credință. Când e în apele ei, mintea pare să-i treacă de la o credință la alta, oprindu-se, cântărind, mergând mai departe. Îi apare în minte imaginea unei fete care traversează un pârâu; imaginea e însoțită de un vers din Keats: *Spre-un râu îți pleci împovărata pleată.*[1] Ea trăiește din credință, lucrează din credință, e o ființă a credinței. Ce ușurare! Să dea fuga înapoi, să le spună judecătorilor ei, înainte ca ei să-și scoată robele (și înainte ca ea să se răzgândească)?

Uimitor că o instanță care conduce un interogatoriu despre credință refuză să-i dea ei undă verde. Cu siguranță i-au auzit și pe alți scriitori înainte, alți credincioși necredincioși, sau necredincioși credincioși. Scriitorii nu sunt judecători, nu se poate ca ei să nu accepte acest lucru, să nu accepte excentricitățile prezentării. Dar bineînțeles că nu este o curte de justiție. Nici măcar o curte a logicii. Prima ei impresie a fost corectă: o instanță din Kafka sau din *Alice în Țara Minunilor*, o curte a paradoxului. Primul va fi ultimul și ultimul va fi primul. Sau invers. Dacă s-ar garanta dinainte că poți trece prin audiere cu anecdote din copilărie, zburdând cu pleata împovărată de la o credință la alta, de la broaște la pietre, la mașini zburătoare, de tot atâtea ori de câte ori o femeie își schimbă pălăria (și de unde e fraza asta?), atunci fiecare petiționar ar recurge la autobiografie, iar stenograful instanței ar fi inundat de râuri de asociații libere.

---

1 În orig.: *Keeping steady her laden head across a brook* – citare inexactă: *thou dost keep / Steady thy laden head across a brook*, *To Autumn*, de John Keats. Versiunea românească a poemului: Aurel Covaci (John Keats, *Versuri*, Ed. Tineretului, București, 1969). (N. tr.)

Ajunge din nou în faţa porţii, în faţa a ceea ce, în mod evident, este poarta ei şi numai a ei, deşi sigur poate fi văzută de oricine vrea să-i arunce o privire. Ca de obicei, poarta e închisă, dar uşa gheretei e deschisă, înăuntru îl vede pe paznic, custodele, ocupat, şi acum, cu hârţoagele lui care flutură uşor în curentul de aer al ventilatorului.

— Încă o zi fierbinte, observă ea.

— Mh, mormăie el, fără să-şi întrerupă munca.

— De câte ori trec pe-aici, vă văd scriind, continuă ea, încercând să nu se lase descurajată. Şi dumneavoastră sunteţi scriitor, într-un anumit sens. Ce scrieţi?

— Registre. Ţin registrele la zi.

— Tocmai am fost la a doua audiere.

— Asta-i bine.

— Am cântat pentru judecătorii mei. Am fost pasărea-cântătoare de azi. Folosiţi această expresie: *pasăre-cântătoare*?

Cu gândurile în altă parte, el clatină din cap: nu.

— Mă tem că n-a mers bine cântecul meu.

— Mh.

— Ştiu că nu sunteţi judecător, zice ea. Cu toate acestea, după cum vedeţi dumneavoastră lucrurile, am vreo şansă să trec dincolo? Şi dacă nu trec dincolo, dacă nu sunt socotită suficient de bună ca să trec, mă voi opri aici, în locul ăsta, pentru totdeauna?

El ridică din umeri:

— Toţi avem o şansă.

Nu şi-a ridicat nici o clipă ochii. Înseamnă asta ceva? Înseamnă că nu are curaj s-o privească în ochi?

— Dar ca scriitor, insistă ea, ce şansă am eu ca scriitor, cu problemele speciale ale unui scriitor, cu loialităţile speciale?

Loialităţi. Acum, că l-a rostit, ea îl recunoaşte ca fiind cuvântul de care atârnă totul.

El ridică din nou din umeri.

— Cine poate ști! zice el. E treaba bordului.

— Dar dumneavoastră țineți registrele – cine trece, cine nu trece. Într-un anumit sens, dumneavoastră trebuie să știți.

El nu răspunde.

— Vedeți mulți oameni așa ca mine, oameni în situația mea? continuă ea precipitat, scăpând controlul acum, auzindu-se că a scăpat controlul, neplăcându-i ce aude.

În situația mea: ce înseamnă asta? Care e situația ei? Situația cuiva care nu știe ce vrea.

Are o viziune a porții, cealaltă parte a porții, partea care ei îi este interzisă. La picioarele porții, blocând drumul, zace întins un câine, un câine bătrân, blana, leonină la culoare, poartă urmele nenumăratelor încăierări. Ochii lui sunt închiși, se odihnește, dormitează. Dincolo de el, nimic altceva decât un deșert de nisip și piatră, până la infinit. E prima ei viziune de multă vreme, nu are încredere în ea, mai ales nu are încredere în anagrama GOD–DOG[1]. *Prea literar*, își zice ea din nou. Un blestem asupra literaturii!

Omul din spatele mesei s-a săturat de întrebări, e limpede. Își pune jos creionul, își încrucișează mâinile, o privește calm.

— Tot timpul, zice el. Vedem oameni ca dumneavoastră tot timpul.

---

1 DUMNEZEU–CÂINE (anagramă intraductibilă). (N. tr.)

În asemenea momente, chiar și o creatură insignifiantă, un câine, un șobolan, un gândac, un măr pipernicit, un drum de care șerpuind peste coama dealului, o piatră acoperită cu mușchi contează mai mult pentru mine decât o noapte de desfătare cu amanta cea mai frumoasă, cea mai devotată. Aceste creaturi necuvântătoare și, în unele cazuri, inanimate se îmbulzesc spre mine în număr atât de mare și cu o asemenea manifestare a iubirii, încât în fața privirii mele entuziaste nu există nimic care să nu aibă viață. Îmi pare că tot ce există, tot ce-mi pot aminti, tot ce atinge gândirea mea confuză înseamnă ceva.

Hugo von Hofmannsthal
„Scrisoarea Lordului Chandos
către Lordul Bacon" (1902)

Post-scriptum

Scrisoarea lui Elizabeth, Lady Chandos, către Francis Bacon

Preaiubite și preastimate Domn,

Veți fi primit de la soțul meu Philip o scrisoare datată în acest 22. Nu mă întrebați cum, dar o copie a acelei scrisori mi-a căzut sub ochi, iar acum îmi alătur vocea vocii lui. Mă tem că veți crede că soțul meu a scris într-o criză de nebunie, o criză care între timp o fi trecut. Scriu pentru a spune: nu e așa. Tot ce ați citit în scrisoarea lui este adevărat, în afara unei singure împrejurări: nici un soț nu poate să-i ascundă unei soții iubitoare o tulburare a minții extremă. În toate lucrurile acestea, multe la număr, am știut de suferința lui Philip al meu și am pătimit alături de el.

Cum de s-au abătut asupra noastră necazurile acestea? Îmi amintesc de o vreme dinaintea acestei perioade de suferință, când se uita ca vrăjit la picturile cu sirene și driade, tânjind să le pătrundă trupurile goale, lucitoare. Dar unde să găsim în Wiltshire o sirenă sau o driadă, ca să i-o dăm, să încerce? Vrând-nevrând, am devenit driada lui: pe mine mă pătrundea când căuta s-o pătrundă pe ea, eu îi simțeam lacrimile pe umărul meu, când nu o

găsea pe ea în mine. *Mai dă-mi puțin timp, și voi învăța să-ți fiu driadă, să-ți vorbesc pe limba driadelor,* îi șopteam în întuneric; dar el nu se simțea consolat.

Un timp al suferinței, așa numesc eu prezentul; dar alături de Philip al meu, am și eu momente când sufletul și trupul sunt una, când sunt gata să izbucnesc în graiurile îngerilor. *Extazurile mele*, așa le spun eu acestor stări. Îmi vin – scriu fără să roșesc, nu e momentul să roșesc – când sunt în brațele soțului meu. El singur îmi este călăuză; cu nici un alt bărbat nu le-aș cunoaște. Cu trup și suflet îmi vorbește el mie, îmi vorbește fără vorbe; în mine, trup și suflet, împinge el ceea ce nu mai sunt cuvinte, ci cuțite în flăcări.

Nu suntem făcuți pentru a trăi astfel, Domnul meu. *Cuțite în flăcări* spun eu că împinge Philip al meu în mine, cuțite care nu sunt cuvinte; dar nu sunt nici cuțite în flăcări, nici cuvinte. E un fel de molimă, când, în loc să zici una, zici mereu alta (*ca o molimă*, zic eu: cu greu m-am abținut să spun *invazie de șobolani*, căci șobolanii sunt peste tot în jurul nostru în aceste zile). Ca un drumeț (păstrați în minte imaginea, vă rog), ca un drumeț pășesc într-o moară, întunecoasă, părăsită, și simt deodată scândurile dușumelei, putrezite de jilăveală, frângându-se sub picioarele mele și lăsându-mă să cad în apele vijelioase ale morii; dar sunt și nu sunt asta (un drumeț într-o moară); și nici nu dă peste mine tot timpul o molimă, sau o invazie de șobolani, sau cuțite în flăcări, ci cu totul altceva. *De fiecare dată nu e ceea ce spun, ci cu totul altceva.* De unde și cuvintele de mai sus: *Nu suntem făcuți pentru a trăi astfel.* Doar *sufletelor extreme* le va fi fost poate dat să trăiască astfel, cuvintele frângându-se sub picioare asemenea scândurilor putrede (*asemenea scândurilor putrede*, repet, nu mă pot stăpâni, dacă e să aduc

acasă la dumneavoastră nefericirea mea și a soțului meu, *să aduc acasă*, zic eu, unde e acest acasă, unde e acest acasă?).

Nu putem trăi astfel, nici el, nici eu, nici domnia voastră, onorate Domn (căci cine poate spune dacă nu cumva, prin intermediul scrisorii lui sau, dacă nu a lui, atunci a mea, veți fi atins și domnia voastră de o molimă care nu e molimă, ci cu totul altceva, mereu altceva?). S-ar putea să vină o vreme când asemenea *suflete extreme*, ca acelea despre care scriu, vor putea să-și îndure suferințele, dar vremea aceea încă n-a sosit. Va fi o vreme, dacă va veni vreodată, când uriașii sau poate îngerii vor străbate pământul (încetez să mă mai stăpânesc, sunt obosită, mă las în voia imaginilor, vedeți, Domnule, cum mă iau cu ele?, *iureș* îi spun, când nu îi spun *extaz*, iureșul și extazul nu sunt unul și același lucru, decât în acele feluri pe care mă chinuiesc să le explic, deși ochiul meu le vede limpede, *ochiul meu*, așa îi spun, *ochiul meu lăuntric*, ca și când aș avea un ochi lăuntric care se uită la cuvinte, pe rând la fiecare pe măsură ce trec, asemenea soldaților la paradă, *asemenea soldaților la paradă*, spun eu).

Totul este alegorie, zice Philip al meu. Fiecare creatură este o cheie pentru toate celelalte creaturi. El zice că un câine care șade într-o pată de soare, lingându-se, este în clipa asta câine, iar în cealaltă un vas de revelații. Și poate că are dreptate spunând asta, poate că în mintea creatorului nostru (*creatorului nostru*, spun eu), unde ne învârtejim ca într-un scoc de moară, ne întrepătrundem și suntem întrepătrunși de mii și mii de alte creaturi. Dar cum, vă întreb eu, să pot trăi cu șobolani, și câini, și gândaci târându-se prin mine zi și noapte, înecându-se, sufocându-se, zgâriindu-mă, trăgând de mine, împingându-mă tot mai adânc în revelație – cum? *Noi*

nu suntem făcuți pentru revelație, vreau să strig, *nici ei, nici tu, Philip al meu*, revelația care arde ochiul ca atunci când privești în soare.

Salvați-mă, dragă Domnule, salvați-l pe soțul meu! Scrieți! Spuneți-i că încă nu a venit vremea, vremea giganților, vremea îngerilor. Spuneți-i că încă suntem în vremea muștelor. Vorbele nu mai ajung la el, vorbele tremură, se sfărâmă, e ca și când (*ca și când*, spun), e ca și când el e apărat de un scut de cristal. Dar pe muște, el le va înțelege, muștele și gândacii încă se târăsc dincolo de scutul lui, la fel și șobolanii; și uneori eu, soția lui, da, Domnul meu, și eu mă târăsc până la el. *Prezențe ale Infinitului*, așa ne numește el, și zice că îl facem să se cutremure; chiar am simțit cutremurăturile acelea, în spasmele extazurilor mele le-am simțit într-atât încât nu mai știam dacă erau ale lui sau ale mele.

Nu latina, zice Philip al meu – am copiat cuvintele –, *nu latina, nici engleza, nici spaniola, nici italiana nu vor purta cuvintele revelației mele*. Și cu adevărat așa e, chiar și eu, care sunt umbra lui, o știu când sunt în extazurile mele. Uite însă că el vă scrie domniei voastre, așa cum eu vă scriu domniei voastre, care, dintre toți oamenii, sunteți cunoscut că vă alegeți cuvintele, și le puneți la locul lor, și vă construiți judecățile așa cum un zidar construiește un zid de cărămizi. Înecându-ne, noi scriem din destinele noastre separate. Salvați-ne.

Slujitoarea Obedientă a Domniei Voastre
Elizabeth C.
Acest septembrie 11, A.D. 1603

Menţiuni

O versiune anterioară a Lecţiei 1 a apărut sub titlul „What is Realism?"(„Ce este realismul?") în *Salmagundi* nr. 114-115 (1997).

O versiune anterioară a Lecţiei 2 a apărut sub titlul „The Novel în Africa" („Romanul în Africa"), Occasional Paper nr. 17, Townsend Center for the Humanities, University of California, Berkeley, 1999. Cheikh Hamidou Kane este citat din Phanuel Akubueze Egejuru, *Towards African Literary Independence* (*Spre independenţa literară a Africii*), Greenwood Press, Westport, 1980, cu permisiunea autorului. Paul Zumthor este citat din *Introduction à la poésie orale* (*Introducere în poezia orală*), cu permisiunea Editions du Seuil.

Lecţiile 3 şi 4 au fost publicate, cu reacţii din partea lui Peter Singer, Marjorie Garber, Wendy Doniger şi Barbara Smuts, sub titlul *The Lives of Animals* (*Vieţile animalelor*), Princeton University Press, 1999. Autorul doreşte să mulţumească *The Tanner Lectures on Human Values*, care a publicat pentru prima oară *The Philosophers and the Animals* şi *The Poets and the Animals* (Volume #20).

O versiune anterioară a Lecției 5 a apărut sub titlul „Die Menschenwissenschaften in Afrika" / „The Humanities in Africa" (*Umanioarele în Africa*), Siemens Stiftung, Munich, 2001.

O versiune anterioară a Lecției 6 a apărut în *Salmagundi*, nr. 137-138 (2003).

„Letter of Elizabeth, Lady Chandos" (*Scrisoarea lui Elizabeth, Lady Chandos*) a fost publicată de Intermezzo Press, Austin, Texas, în 2002.

Cuprins

Lecţia 1. Realismul 5

Lecţia 2. Romanul în Africa 40

Lecţia 3. Vieţile animalelor 64
UNU: Filozofii şi animalele 64

Lecţia 4. Vieţile animalelor 98
DOI: Poeţii şi animalele 98

Lecţia 5. Umanioarele în Africa 124

Lecţia 6. Problema răului 165

Lecţia 7. Eros 193

Lecţia 8. La poartă 204

Post-scriptum 241

Menţiuni 245

La preţul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.